

L. Wasilewski Finlandia

21.

531

20-8

FINLANDJA

LEON WASILEWSKI

FINLANDJA

Z MAPĄ POLITYCZNO-ETNOGRAFICZNĄ I 9 ILUSTRACJAMI

KRAKÓW 1925

NAKŁADEM KRAKOWSKIEJ SPÓŁKI WYDAWNICZEJ

<http://rcin.org.pl>

II. 454

KRAKÓW — DRUK W. L. ANCZYCA I SPÓŁKI

<http://rcin.org.pl>

WSTĘP

Złożyło się tak jakoś, że od wczesnej młodości interesowałem się Finlandją i jej sprawami. W samym Petersburgu, gdzie się wychowałem, i w jego najbliższych okolicach pełno było Finlandczyków z W. Księstwa i osiadłej ludności fińskiej, której niezrozumiały język stanowił przedmiot szyderstw popółstwa rosyjskiego. Fakt zadziwiający, że Finlandja, podlegająca berłu despotycznych władców Rosji, potrafiła przez tyle lat zachować swój odrębny ustrój konstytucyjny i swoją własną kulturę, kiedy system rusyfikatorski już oddawna szalał na wszystkich innych «kresach» państwa carów, nie mógł nie uderzać, — tem bardziej, że był wysuwany przez polskich ugodowców na dowód, że przecież lojalnością można dojść do ładu nawet z rosyjskim rządem.

Podczas wycieczek wakacyjnych bywałem po wsiach fińskich w pobliżu granicy finlandzkiej, gdzie bila w oczy ich kulturalność. Stanowiły one bowiem prawdziwe przeciwieństwo wsi rosyjskich — brudnych, zaniedbanych, z szynkowniami na poczesnem miejscu. Wsie fińskie — schludne, z ładnymi budynkami szkolnemi i kościołami protestanckimi na najwyższym punkcie, bez śladów szynków — sprawiały bardzo mile wrażenie, tak samo jak ich czysto ubrana, uprzejma ludność.

Od letników, w wielkiej liczbie udających się na *dacze* do Finlandji, dowiadywałem się o dziwnych obyczajach tego kraju, gdzie po wsiach nikt nie zamykał drzwi od domów, ani na noc, ani nawet wydalając się do pracy w polu. Nie oba-

wiano się tam bowiem złodziei... Osobiście nie mogłem tego stwierdzić, gdyż bezpośrednio z Finlandją zetknąłem się daleko później.

Byłem już poważnie zaangażowany w życiu politycznym, kiedy sprawa finlandzka stała na porządku dziennym w końcu ubiegłego stulecia. Nie uratowała Finlandczyków ich wytrzymała lojalność. Po załatwieniu się z innemi «kresami» carska Rosja zabrała się i do Finlandji, a echa walki tej ostatniej — pierwotnie najzupełniej legalnej i lojalnej wobec państwowości rosyjskiej — dochodziły do wszystkich środowisk europejskich. Redagując podówczas w Londynie *Przedświt*, udzielałem sporo uwagi objawom tej walki, wyzyskując je dla propagandy niepodległościowej. W broszurze *We wspólnem jarzmie*, poświęconej idei oderwania od Rosji jej obcoplemiennych kresów, umieściłem obszerny ustęp o Finlandji jako przyszłej sojuszniczce Polski w walce o niepodległość. Dalem też artykuł o prądach politycznych w Finlandji do *Neue Zeit* K. Kautsky'ego (1899).

Tymczasem walka Finlandji z despotyzmem carskim pogłębiała się coraz bardziej, łamiąc konsekwentnie szranki legalizmu i lojalności. Po udalym zamachu na general-gubernatora Finlandji, Bobrikowa, my, rewolucjoniści polscy, mogliśmy z zadowoleniem powitać Finlandczyków jako towarzyszy broni. Istotnie, w latach 1904—1905, podczas wojny rosyjsko-japońskiej i pierwszej rewolucji rosyjskiej, stają oni na gruncie rewolucyjnym a nawet z ich kół wychodzą zapoczątkowania, zmierzające do zespolenia wszystkich sił antyrządowych państwa rosyjskiego. Z inicjatywy Finlandzkiej Partji Oporu Czynnego odbywa się paryski zjazd przedstawicieli organizacji rewolucyjnych i opozycyjnych, na którym po raz pierwszy Finlandczycy i Polacy obradują wspólnie nad planami dalszej walki o wolność.

Finlandczycy znaleźli się w szczęśliwszem niż my położeniu. Udało im się w r. 1905 obronić autonomję i rozszerzyć swobody polityczno-narodowe, odgradzając się jednocześnie od anarchji rosyjskiej. W tym właśnie czasie zetknąłem się osobiście z Finlandczykami.

Na początku stycznia 1906 r. znowu przebywałem w Petersburgu, gdzie miejscowa organizacja P. P. S. utrzymywała dość ściśle stosunki z towarzyszami finlandzkimi, którzy nam oddawali pewne usługi organizacyjno-transportowe. Przesłałem do wyborskiego dziennika *Työ* (Praca) artykuł o Polsce i jej walce. Niebawem też miałem zetknąć się osobiście z Finlandją.

Grunt petersburski stawał się dla mnie, przebywającego w stolicy Rosji nielegalnie, coraz gorętszym. Rewizje i aresztowania zataczały coraz szersze koła, «konstytucja» rosyjska najwidoczniej zamierała — w przededniu wyborów do Dumy. Właśnie powracałem z zebrania, gdzie debatowano nad temi wyborami, gdy, zbliżając się do domu, spostrzegłem już zdaleka koło bramy, do której miałem wejść za chwilę, dwóch stojkowych, zastępujących przy furtce śpiącego zwykle o tej porze stróża. Minąłem więc bramę, idąc przeciwległym chodnikiem, i spostrzegłem w oknach mego mieszkania szybko poruszające się cienie. Zrozumiałem o co chodzi, i po ostatecznym wyjaśnieniu sytuacji, w dwa dni później, siedziałem w wagonie kolei finlandzkiej.

Pociąg mknął szybko przez zalaną światłem słonecznym śnieżną płaszczyznę — ku Helsingforsowi. Od Wyborga rozpoczęły się łagodnie zarysowujące się wzgórza. Z obu stron toru kolejowego ciągnął się las, szpilkowy. Wysmukłe jodły o pokrytych grubymi warstwami śniegu gałęziach wdzierały się na olbrzymie złomy granitu, czerwieniejącego z pod lodowej skorupy chropawemi zboczami. W wagonach było pełno ludzi w dużych futrzanych czapach z odkładanemi nausznikami. Ze wszystkich stron dolatywały dźwięki niezrozumiałej, miękkiej, melodyjnej mowy fińskiej. Na stacjach obowiązkowe napisy rosyjskie uderzały fantastycznością swej stylizacji. Rosyjscy żandarmi kolejowi, jedyni przedstawiciele «cywilizacji» rosyjskiej, wyglądali jakoś skromnie i potulnie...

Nareszcie Helsingfors — miasto zupełnie europejskie, czyste, pełne ładnych gmachów, o charakterze raczej skandynawskim. Kilka dni pobytu w stolicy Finlandji, później dwa dni

oczekiwania na parowiec w mieście portowym Abo — dawnej stolicy tego kraju — pozwoliły mi przyjrzeć się bliżej ludziom, do których już uprzednio miałem tyle sympatyj, płynących ze źródeł politycznych, z poczucia przebywania «we wspólnem jarzmie», z wiary we wspólność dążeń i celów wyzwolenicznych. Oglądając finlandzkie zabytki i pomniki, zwiedzając gmachy publiczne, wszędzie podziwiałem wysoką kulturę kraju i pracowitość jego mieszkańców — twardych, upartych, zaciętych. Wówczas też przekonałem się, że Finlandczycy nie dadzą się ujarzmić i będą walczyli aż do zwycięstwa.

W dobie reakcji porewolucyjnej przyszły znów ciężkie czasy dla Finlandji i znowu żywiły rewolucyjno-niepodległościowe polskie i finlandzkie szukały zbliżenia. W tym okresie zamieściłem w helsingforskim piśmie *Framtid* szereg listów z Polski, informujących czytelników finlandzkich o polskim ruchu niepodległościowym.

Przyszła Wielka Wojna. Finlandja opowiedziała się przeciwko Rosji, a jej gorętsza młodzież stanęła do walki czynnej z najeżdżcą Finlandji i Polski. Toteż w tych kołach gorąco współczuto z Legjonami polskimi i z ich ideałem, którego stopniowa realizacja wzmacniała i finlandzkie nadzieje na zwycięstwo dążeń wyzwolenicznych.

Owoce tego zwycięstwa mogłem podziwiać w r. 1919, kiedy, jako przewodniczący delegacji Polski na pierwszą konferencję bałtycką, przybyłem do Helsingforsu — stolicy zupełnie już wolnego kraju, Republiki Finlandzkiej. Przybywałem już nie jak uciekinier z fałszywym paszportem, lecz jako pełnomocny delegat rządu Rzeczypospolitej, z mandatem, nakazującym mi dążyć do zbliżenia dwóch krajów — tak ogromnie od siebie odległych, a tak pokrewnych przebiegiem losów w ciągu ostatniego stulecia.

Dziś Finlandja jest, tak samo jak i Polska, państwem, zmuszonym szukać sprzymierzeńców wobec grożącego mu niebezpieczeństwa. To ostatnie — wspólne dla nas i dla Finlandczyków — każe i jednej i drugiej stronie dążyć do zbliżenia. Poczucie konieczności tego ostatniego być może nie jest

jeszcze tak silne, aby się już rychło udało przelamać wszystkie, piętrzące się na drodze doń, przeszkody. Niemniej jednakże musimy dążyć usilnie do osiągnięcia tego celu. Pierwszym zaś krokiem do niego musi być wzajemne poznanie się.

Toteż nie będzie chyba zbyt ciężką pracą, która pragnie ułatwić inteligentnemu ogółowi polskiemu bliższe zapoznanie się z całokształtem życia Finlandji, z jej charakterem i dziejami, z przebiegiem jej walk wyzwoleniczych i rozwojem kulturalnym, ze stosunkami partyjnymi i zespołem warunków gospodarczych. Takie jest zadanie książki, którą oddaję w ręce czytelników polskich.

L. W.

Warszawa, grudzień 1924.

BIBLIOGRAFJA ¹

- Alfthan B. *Rozwój niepodległej Finlandji*. «Przegląd Współczesny», 1924.
Annuaire Statistique de Finlande. Nouvelle série. Vingt-et-unième année, 1923. Helsingfors, 1924.
- Conférence politique russe. Mémoire sur la question finlandaise*. — Paris, 1919.
- Erich R. *Le droit de la Finlande d'après les juristes étrangers*. Paris, 1909.
- *Die finnische Frage vor und nach der russischen Revolution*. Frankfurt, 1918.
- La Finlande. Aperçu de l'organisation politique et administrative*. Helsingfors, 1921.
- Finnland im Anfang des XX Jahrhunderts*. Herausgegeben im Auftrage des Ministeriums der Auswärtigen Angelegenheiten. — Helsingfors, 1919.
- Gouvernement Central de la Carélie. *Le droit de la Carélie*. Helsingfors, 1922.
- Hermanson R. *La question des îles d'Aland*. Helsingfors, 1921.
- Homen Th. *East Carelia and Kolo-Lapmark. Described by finnish scientists and philologists*. London, 1921.
- Koskowski B. *Finlandja*. Według zbiorowego dzieła autorów fińskich i rosyjskich. Warszawa, 1900.
- La Chesnais P. G. *La guerre civile en Finlande. Janvier-avril 1918*. Paris, 1919.
- Ład. *Polityczne partje Finlandji*. «Droga», 1924.
- Makowski J. *Nowe konstytucje. Konstytucja Finlandji*, str. 81—111. — Warszawa, 1925.
- Martua M. *Dziesięć lat pracy socjaldemokratycznej w Finlandji*. «Przegląd Socjal-Demokratyczny», 1909.

¹ Podaję tu spis dzieł i artykułów, z których w ten czy w inny sposób w pracy mej korzystałem.

- Öhquist J. *Das politische Leben Finnlands zwischen Krieg und Frieden*. Leipzig, 1916.
- Palmén K. *Aperçu général du développement de l'activité industrielle en Finlande*. Helsingfors, 1900.
- Posner S. *Demokratyzacja Finlandji*. Warszawa, 1907.
- Setälä E. *La nouvelle législation finlandaise concernant l'emploi officiel des langues finnoise et suédoise*. Helsingfors, 1920.
- Studnicki W. *Finlandja i sprawa finlandzka*. Kraków (1911).
- *Zarys państwo bałtyckich. Finlandja*, str. 7—75. Warszawa (1924).
- Van der Vlugt W. *La question des îles d'Aland*. Leyde, 1920.
- Winiarski B. *Zatarg konstytucyjny rosyjsko-finlandzki*. Warszawa, 1911.
- Z-i I. *Finlandja i Polska*. Warszawa, 1919.
-

TREŚĆ

	Str.
<i>Wstęp</i>	V—IX
<i>I. Kraj i naród</i>	1—11
Polożenie geograficzne. Obszar. Granice. Przyroda. Wody. Klimat. Flora i fauna. Podział historyczny i administracyjny. Departamenty. Ludność. Nazwa. Skład etnologiczny. Język. Szczepy fińskie. Liczba Finów. Plemiona fińskie. Charakter Finów. Szwedzi fińscy. Domieszki obce. Narodowość fińska.	
<i>II. Losy dziejowe</i>	12—57
Podbój szczerpów fińskich. Fińskie państwo kościelne. Walki Szwedów z Nowogrodem. Pokój w Nöteborgu. Organizacja Finlandji. Kształtowanie się stosunków wewnętrznych. Zespalanie się ze Szwecją. Charakter narodu Finlandji. Reformacja. Panowanie Jana Wazy. Finlandja w dobie północnej wojny siedmioletniej. Finlandja Wielkiem Księstwem. Panowanie Karola IX. Przyłączenie części Karelji. Porządkowanie stosunków wewnętrznych. Gubernatorstwo hr. Per Brahe. Pogorszenie się sytuacji włościan. Nowy najazd moskiewski. Wielka wojna północna. Podbój Finlandji przez Piotra I. Podział Finlandji. Po pokoju w Nystat. Nowy najazd rosyjski. Pokój w Abo. Spiski rosyjskie. Wzrost wpływów kultury szwedzkiej. Reprezentacja stanów. Rozwielmożnienie się języka szwedzkiego. Separatyzm fiński. Życie wewnętrzne. Wojna o Finlandję. Finlandja przechodzi pod panowanie rosyjskie. Sejm w Borga. Nowe państwo. Polityka Aleksandra I. Rada Rządząca. Senat cesarski. Komisja do spraw fińskich. Niezwolywanie sejmu. Za panowania Mikołaja I. Panowanie Aleksandra II. Komisja specjalna. Zwolanie sejmu. Skład sejmu. Nowy statut sejmowy. Działalność sejmu. Opór Petersburga. Sprawa wojska fińskiego. Sejmowa	

ustawa wojskowa. Walka Finlandji o odrębność. Kwestja monety. Walka z rosyjską polityką celną. Fiński ruch narodowy. «Fenomani» i «Swekomani». Podkład społeczny ruchu narodowego. Wzrost ruchu «fenomańskiego». «Fińskie Towarzystwo Literackie». Represje. «Suometarjanie». Prawa języka fińskiego. Faworyzowanie ruchu fińskiego przez rząd. «Swekomani». Stosunek rządu rosyjskiego do Finlandji. Zdobycze Finlandji. Finlandzki kodeks karny. Nacjonalistyczna agitacja rosyjska. Akcja unifikacyjna. Legalna opozycja. Reskrypt Alesandra III. Kurs unifikacyjny. Specjalna Narada. Gen. gub. Bobrikow. Manifest lutowy Mikołaja II. Pogłębianie się opozycji finlandzkiej. Adres narodu finlandzkiego. Zerwanie z legalnością. Nowa ustawa wojskowa. Akcja rusefikatorska. Demagogja rosyjska. Różnicowanie się stronnictw. «Młodofenomani», «Swekomani», «Konstytucjonalisci». Partja czynnego oporu. W okresie wojny rosyjsko-japońskiej. Walka terrorystyczna. Ustępstwa rządowe. Przerwa w polityce unifikacyjno-rusefikatorskiej. Nowy sejm. Reakcja. Komisja Charitonowa. Opór bierny sejmu. W przededniu Wielkiej Wojny. Sympatje niemieckie. «Jegry».

III. *Finlandja wyzwolona* 58—97

Po rewolucji w Rosji. Reformy sejmowe. Stanowisko rosyjskiego Rządu Tymczasowego. Nowe wybory. Agitacja bolszewicka. Stan wojenny. Opanowanie stolicy przez socjalistów. «Czerwoni» panami sytuacji. Koniec zależności od Rosji. Stanowisko sejmu. Uchwalenie niepodległości. Rewolucja socjalistyczna. Kontrrewolucja. Mannerheim i organizowanie armji narodowej. O pomoc zagranicy. Interwencja niemiecka. Wojna domowa. Odwet. Zapłata Niemcom. Stanowisko Rosji antybolszewickiej. Konstytucja Finlandji. Prawa obywatelskie. Prawa językowe. Sejm. Prezydent. Rada stanu. Kanclerz sprawiedliwości. Delegat sprawiedliwości. Podział administracyjny. Sąd najwyższy. Trybunał administracyjny. Gospodarka skarbowa. Służba wojskowa. Oświecenie publiczne. Organizacja kościoła. Dostęp do urzędów publicznych. Nominacja urzędników. Stosunki finlandzko-rosyjskie. Traktat pokoju. Sejm i jego skład. Fińska partja konsolidacji narodowej. Szwedzka partja ludowa. Partja agrarjuszy. Fińska partja postępową. Partja socjalno-demokratyczna i jej rozwój. Założenie jawnej partji robotniczej. Rząd rosyjski a socjaliści finlandzcy. Socja-

liści finlandzcy w r. 1905. Walka o powszechne głosowanie. Wyniki wyborów. Podstawy społeczne siły socjalnej demokracji. Wzrost wpływów socjalnej demokracji. Radykalizacja socjalnej demokracji. Zniszczenie partji socjalno-demokratycznej. Odrodzenie socjalnej demokracji. Obecny stan socjalnej demokracji. Partja komunistyczna. Drobne organizacje polityczne. Sprawa wysp Alandzkich. Roszczenia szwedzkie. Sprawa Karelji Wschodniej. Stosunek Rosji do Karelczyków. Odrodzenie Karelji. Represje i rusyfikacja Karelji Wschodniej. Karelja po rewolucji rosyjskiej. Wzrost dążeń separatystycznych. Walki w Karelji. Sprawa Karelji na terenie międzynarodowym. Walki o samodzielność Karelji. Karelja wobec Finlandji. Bolszewicy wobec Karelji. Przegrana Finlandji. Powstanie karelskie.

IV. *Życie umysłowe Finlandji* 98—131

Rozwój sprawy językowej. Rola języka szwedzkiego. Rozwój praw języka fińskiego. Prawo językowe 1902 r. Nowe prawa językowe. Język w szkolnictwie. Szkolnictwo ludowe i jego rozwój. Szkoły wędrownie. Organizacja szkolnictwa elementarnego. Statystyka szkolnictwa niższego. Wyższe szkoły ludowe. Stan szkolnictwa ludowego. Przymus szkolny. Seminarja nauczycielskie. Nauka uzupełniająca. Uniwersytety ludowe. Instytuty robotnicze. Związki i stowarzyszenia kulturalne. Szkolnictwo średnie. Reorganizacja szkolnictwa średniego. Prolicea. Stan szkolnictwa średniego. Uniwersytet. Organizacja młodzieży uniwersyteckiej. Skład uniwersytetu. Zakłady uniwersyteckie. Akademia szwedzka. Szkolnictwo zawodowe. Wyższe wykształcenie techniczne. Pierwociny piśmiennictwa fińskiego. Ożywienie ruchu umysłowego w w. XVII i jego upadek. Odrodzenie życia kulturalnego na podłożu szwedzkim. H. G. Porthan. Lokalny patriotyzm finlandzki. Twórczość ludowa Finów. E. Lönnrot. *Kalewala*. Panowanie kultury szwedzkiej. J. L. Runeberg. Z. Topelius. Inni przedstawiciele literatury szwedzkiej. J. W. Snellman. Represje wobec druków fińskich. «Fińskie Towarzystwo Literackie». Rozwój literatury fińskiej. Oksanen i Suonio. Kivi. Aho. Młodsze pokolenie. Rozwój teatru. Fiński teatr narodowy. Opera fińska. Melodje ludowe. Rozwój muzyki. J. I. Sibelius. Inni kompozytorzy finlandzcy. Badanie muzyki ludowej. Zdobnictwo fińskie. Snycerstwo. Malarstwo kościelne. Pierwociny malarstwa świeckiego. »Towarzystwo Sztuk Pięknych«. Wybitniejsi malarze finlandzcy.

Akseli Gallén Kallela. Młodsze pokolenie malarzy fińskich. Rzeźba. Architektura. Unarodowienie budownictwa fińskiego. Działalność naukowa. Finoznawstwo. Towarzystwo Naukowe. Rozwój prasy.

V. Stosunki społeczno-ekonomiczne Finlandji 132—156

Zaludnienie. Ludność wiejska i miejska. Rozwój własności ziemskiej. Rozkład własności ziemskiej. «Torpary». Ludność bezrolna. Emigracja. Kwestja agrarna. Zarządzenia w dziedzinie kwestji rolnej. Reforma rolna. Wywłaszczenie. Parcelacja. Miasta. Rozwój miast. Uwolnienie się z pod przewagi Hanzy. Wzrost liczby miast. Reglamentacja rzemiosła i handlu. Reglamentacja handlu wewnętrznego. Liczebność ludności miejskiej. Upadek i odrodzenie miast. Rozwój rękodziel i przemysłu. Rozkwit zamożności mieszczaństwa. Wzrost ludności miejskiej. Pod władzą Rosji. Flota handlowa. Ludność miast obecnie. Osady miejskie. Rozwój gospodarki komunalnej. Dochody i wydatki miejskie. Środki komunikacji. Kanaly. Sieć kolejowa. Przemysł. Faworyzowanie przemysłu Finlandji. Walka z przemysłem Finlandji. Postawa obronna przemysłu fińskiego. Statystyka zawodowa Finlandji. Rolnictwo. Hodowla bydła. Produkcja masła. Inne gałęzie hodowli. Hodowla warzyw i owoców. Opieka rządu nad rolnictwem. Gospodarka leśna. Rybołówstwo. Przemysł fabryczny. Przed wojną. Kryzys przemysłowy. Obecny stan przemysłu. Import i eksport. Handel. Udział poszczególnych państw w obrocie handlowym Finlandji. Gospodarka skarbowa.

Zakończenie 157—159
Bibliografia XI—XII

I

KRAJ I NARÓD

Położenie geograficzne. Współczesna Republika Finlandzka zajmuje prze-ważną część kraju, stanowiącego odrębną całość geo-graficzną, a położonego między zatoką Fińską na po-ludniu, zatoką Botnicką oraz granicą Szwecji i Norwegji na zachodzie, Oceanem Lodowatym na północy, Morzem Białem i jeziorami Onegą i Ładogą na wschodzie. Wschodnia połać tego kraju — półwysep Kolski i Wschodnia Karelja — należą dziś do Związku Socjalistycznych Republik Rad, wchodząc w skład jego rosyj-skiej części (R. S. F. S. R.), tak, że Finlandja zajmuje obecnie tylko południową i zachodnią połać wzmiankowanego kraju — między zatoką Fińską i Botnicką oraz granicą Szwecji i Nor-wegji z jednej strony, Z. S. R. R. z drugiej — aż do Oceanu Lodowatego.

Obszar. Obszar Finlandji, powiększony nieco w porównaniu z przedwojennym, który wynosił 377.426 km², równa się obecnie 387.565 km². W ten sposób terytorjum państwa fin-landzkiego jest znacznie większe od obszarów nie tylko ma-łych państw w rodzaju Albanji, Belgji, Holandji, Szwajcarji, Danji, Estonji, Litwy, Łotwy, Austriji, Węgier, Portugalji, Buł-garji, Czechosłowacji i Grecji, ale przekracza swemi rozmiarami państwa średnie, jak królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweń-ców, Rumunję, Włochy, Norwegję i Polskę (386.272 km²).

Tu jednakże trzeba zaznaczyć, że obszar Finlandji posiada bardzo dużo wód wewnętrznych, które pokrywają 11,43% jej

terytorjum (44,286 km²), oraz, że większa jej część północna jest bardzo słabo zaludniona, i całe niemal życie Finlandji ogniskuje się w południowo-zachodniej części kraju.

Granice. Granice naturalne Finlandja posiada tylko częściowo na południu i na zachodzie, gdzie dotyka wielkich zatok morza Bałtyckiego — Fińskiej i Botnickiej. Granica od Szwecji biegnie wzdłuż rzeki Torneo, jej dopływu Muonio i do pływu tego ostatniego, Kōnkämäeno, norweska — przeważnie wzdłuż rzek Inarinjoki i Tenojoki. Granica od R. S. F. S. R. (t. j. od republiki Karelskiej i półwyspu Kolskiego) przechodzi wpoprzek szerokiego przesmyku między zatoką Fińską a jeziorem Ładoga, wzdłuż rzeki Sestry, następnie przecina w kierunku od południowego zachodu ku północnemu wschodowi jezioro Ładogę, pozostawiając na rzecz Finlandji 8.014 km² jego obszaru, dalej podąża krętą linią na północ, przez lasy, błota i liczne jeziora, aż ku Oceanowi Lodowatemu na brzegu Murmańskim, przy półwyspie Rybackim.

Jak z tego widać, granica finlandzko-sowiecka jest zupełnie sztuczna i przecina naturalną całość geograficzną oraz etnograficzną, oddzielając ludność fińską Finlandji od takiejże ludności fińskiej Wschodniej Karelji.

Obecna granica finlandzko-sowiecka została ustalona dopiero w roku 1920, na podstawie nieznacznych zmian przebiegu uprzedniej granicy finlandzko-rosyjskiej, która nieraz się zmieniała. Pewnym modyfikacjom ulegała również granica Finlandji ze Szwecją i Norwegją.

W r. 1743 obszar Finlandji wynosił tylko 235.400 km², ale od tego czasu stale rósł, z wyjątkiem jednego wypadku, kiedy (w r. 1864) terytorjum o 14 km² przy ujściu Rajajoki zostało wcielone do Rosji. W r. 1773, przy regulowaniu granic biskupstw, Finlandja została powiększona o 46.979 km². Na podstawie układu granicznego między Szwecją a Rosją w r. 1810 Finlandja powiększyła się o nowych 18.180 km². W roku następnym Finlandja otrzymała t. zw. «Starą Finlandję», oderwaną przez Rosję podczas wojen ze Szwecją — o rozległości 31.423 km². Podczas regulacji granicy norweskiej w latach 1896—97 Finlandja otrzy-

mała 1.198 km² na północnym wschodzie od jeziora Inari. Wreszcie, na podstawie traktatu z rządem sowieckim w r. 1920, Finlandja uzyskała terytorjum Peczeni, t. j. wąski pas ziemi, ograniczony z zachodu, od strony Norwegji, rzeką Passvik, na wschodzie zaś linią prostą od Talkunajvi do podstawy półwyspu Rybackiego — około 9.000 km².

Najbardziej na północ wysunięty punkt Finlandji sięga 70° szerokości północnej, najbardziej południowy — 59°, najbardziej wschodni 32° długości wschodniej, wreszcie najbardziej zachodni 19° długości wschodniej od Greenwich. — Długość obszaru Finlandji wynosi 1.160 km., najznaczniejsza szerokość — 600, najmniejsza (pomijając ostry, wąski występ Laponji) — 200 km.

Przyroda. Przyrodę Finlandji uwarunkowana jest przedewszystkiem jej północnem położeniem geograficznem oraz budową geologiczną. Okres lodowcowy nadal najwybitniejsze piętno ukształtowaniu jej powierzchni, przedstawiającej obszerną nizinę, pokrytą niezliczoną ilością większych i mniejszych jezior. Ruch lodowców, pokrywających powierzchnię Finlandji w owym okresie, starł wszelkie poważniejsze wyniosłości, i szczątkami ich — w postaci większych i mniejszych skał granitu i gnejsu — zasiał niemal cały kraj. Między jeziorami i skałami mieszczą się piaszczyste wzgórza i gliniaste pola. Kamienna powierzchnia pokładów krystalicznych pokryta jest cienką warstwą ziemi napływowej, niewdzięcznej dla rolnika, bogatej w lasy iglaste.

Wody. Olbrzymia liczba wód wewnętrznych dała Finlandji nazwę «kraju tysiąca jezior». Istotnie, jeziora te, wśród których znajduje się i część Ładogi, największego jeziora Europy, nadają piętno charakterystyczne krajobrazowi finlandzkiemu. Drugim takim rysem znamienym jej przyrody są tak zwane *szery* (ze szwedzkiego *skär*) — niezliczone większe i mniejsze wyspy przy niesłychanie poszarpanych brzegach, otaczające cały południowy i południowo-zachodni brzeg Finlandji pasem od 10 do 40 kilometrów szerokości. Wśród mnóstwa zatok niektóre sięgają na kilka i nawet kilkanaście kilometrów w głąb kraju, posiadając jednocześnie szerokość nie większą nad dwa kilometry.

Klimat. Pochylenie powierzchni Finlandji ku południowi i zachodowi, dokąd przeważnie płyną jej rzeki, i pośredni wpływ ciepłego Golfströmu powodują, że klimat Finlandji jest nieco łagodniejszy niż klimat ziem w tej samej mierze północnych, ale dalej na wschód położonych, wobec czego może się w niej rozwijać kultura rolna pod taką szerokością północną, pod jaką dalej na wschód jest to już niemożliwe. Szybkie dojrzewanie roślin wskutek niezmiernie długich dni letnich pozwala Finlandji rozwijać kulturę zboża nawet pod 67—69° szerokości północnej.

Finlandja jest krajem o surowym klimacie i ubogiej glebie, w północnej, większej swej części pokrytym błotami i mszarną pustynią bezleśną, ale dalej na południe posiadającym olbrzymie bogactwa leśne obok zupełnego prawie braku kopalin mineralnych. Niewielka stosunkowo ilość rudy żelaznej wydobywana jest z dna jezior.

Flora i fauna. Flora i fauna Finlandji niewiele różnią się od skandynawskich. Lasy liściaste należą w Finlandji do rzadkich wyjątków. Zboże jest reprezentowane przez żyto, jęczmień i owies; rośliny okopowe — głównie przez ziemniaki. Agrest i porzeczki hodowane są po sadach obok jabłoni. Grusze owocują tylko w okolicach południowo-zachodnich. Świat zwierzęcy jest bardzo obfity. Wśród 44 gatunków ssaków finlandzkich znajdują się foki, lisy polarne i zwykle, wilki, niedźwiedzie, rysie, wydry, gronostaje, sobole, kuny, wiewiórki, reny, losie, sarny, zające bielaki i t. d. Ptaków Finlandja posiada 275 gatunków, pomiędzy któremi 200 gatunków mieszka w niej stale lub gnieździ się, 75 jest przelotnych. Plazów i gadów ma Finlandja 10 gatunków, ryb 70 gatunków. Wśród bezkręgowców mięczaki Finlandji są reprezentowane przez 132 gatunki, wreszcie owady przez 10.000 gatunków.

Podział historyczny i administracyjny. Finlandja dzieli się na dziewięć prowincyj historycznych: Nyland (po fińsku Uusimaa), właściwa Finlandja (po f. Varsinais Suomi, po szwedzku — Egentliga Finland), Aland (po f. Ahvenanmaa), Satakunta, Tavastland (po f. Häme). Savolaks (po f. Savö), Karelja (po fińsku Karjala, po szw. Karelen), Osterbotnja (po f. Poh-

janmaa) i Laponja (po f. Lappi). Podział ten jednak od bardzo dawna utracił wszelkie znaczenie administracyjne i dziś Finlandja dzieli się na 9 departamentów (za czasów rosyjskich gubernje): Nyland (po f. Uusimaa), Abo i Björneborg (po f. Turku i Pori), Aland (po f. Ahvenanmaa), Tavastehus (Häme), Wyborg (Viipuri), St. Michel (po f. Mikkeli), Kuopio, Wasa (po f. Vaasa) i Uleaborg (po f. Oulu). W ogólnoeuropejskim słownictwie geograficznym utarły się przeważnie dawne, szwedzkie nazwy miejscowości fińskich, używane nawet przez rodowitych Finów, piszących po niemiecku, czy po francusku. Wobec tego i w pracy niniejszej zastosowałem ten system, dodając w nawiasie nazwę fińską.

Departa- menty.

Departamenty Finlandji różnią się pod względem rozmiarów, liczby ludności i gęstości zaludnienia. Tak np. Aland, obejmujący cały archipelag wysp Alandzkich, ma — bez wód wewnętrznych — 1.442 km², zaś Uleaborg, do którego należy cała północna część Finlandji, 179.007 km², t. j. prawie połowę obszaru całego państwa. Przeciętnie jednak, jeśli pominiemy dwa powyższe departamenty — najmniejszy i największy, — obszar reszty waha się od 20 do 40 paru tysięcy km², bez ich wód wewnętrznych. Liczba ludności ich waha się od 27.000 w Alandzie do przeszło 1/2 miliona w Wyborgu, przeciętnie jednak departamenty mają po trzysta kilkadziesiąt tysięcy mieszkańców. Najbardziej waha się gęstość zaludnienia od 2,3 na km² w Uleaborgu do 38,9 w Nylandzie. Przeciętna wynosi 9,9.

Ludność.

Pod względem liczby ludności Finlandja należy do grupy najmniejszych państw europejskich, posiadała bowiem w r. 1921 3,402.593 mieszkańców, t. j. więcej tylko od Estonji, Łotwy, Litwy, Norwegji i Danji.

Nazwa.

Nazwa Finlandji jest pochodzenia germańskiego. Po fińsku brzmi: *Suomi*. Nazwa ta jest stosowana obecnie do państwa, w którym olbrzymią większość stanowi ludność, nazywająca i siebie i swój język również *Suomi*.

Skład etno- graficzny.

Można stwierdzić na podstawie zabytków archeologicznych, że już od najdawniejszych czasów na terenie obecnej Finlandji stykały się dwa pierwiastki

etniczne — skandynawski i fiński. Aż do VIII stulecia Finlandja zachodnia była zamieszкана przez Skandynawów, którzy z biegiem czasu albo się stamtąd wysiedlili, albo też zespolili się kulturalnie z Finami. Szwedzka ludność wysp Alandzkich zamieszkuje je nieprzerwanie od czasów przedhistorycznych, gdy dzisiejsza ludność szwedzka zachodniej i południowej Finlandji zjawiała się na progu doby historycznej. Co do daty zjawienia się tam Finów, to zdania archeologów są podzielone. Niektórzy skłonni są ustalić ją na VI wiek naszej ery, inni cofają ją jeszcze dalej wstecz.

Prawdopodobnem jest, że szczepy fińskie mniej więcej w latach 400—700 naszej ery pozajmowały poszczególne terytoria Finlandji dzisiejszej, przybywając tam z południa i wschodu i wchodząc w styczność z siedzącą na zachodzie Finlandji skandynawską, względnie szwedzką ludnością, która z biegiem czasu została w znacznej części zasymilowana przez przybyszów. W ten sposób powstał materiał mieszany pod względem etycznym, z którego miał się wytworzyć później naród finlandzki.

Język. Przeważający dziś w państwie finlandzkim język należy do wielkiej rodziny języków ugro-fińskich, aglutynacyjnych, dzielących się na grupy, z których zachodnia, bałtycka, obejmuje narzecza Finów finlandzkich, Karelczyków, Wepsów, Wotów, Estów i Liwów, a więc szczepów, zaludniających najbliższe sąsiedztwo zatoki Fińskiej.

Wszystkie te narzecza są bardzo blisko spokrewnione ze sobą wzajemnie. Zespól ich znajduje się w stosunku dalszego pokrewieństwa do grupy języków permskich, któremi posługują się Lapończycy, Zyrjanie, Mordwini, Czeremisi i Wotjacy. Jeszcze dalej stoi rodzina narzeczy obsko-ugryjskich — języki Ostjaków i Wogulów, oraz odrębne stanowisko zajmujący język węgierski, najbardziej rozwinięty literacko z języków fińskich.

Szczepy fińskie. Mówiąc o języku fińskim, literaturze czy sztuce fińskiej, mamy zawsze na myśli Finów finlandzkich, Suomi, gdyż z pomiędzy wszystkich plemion fińskich północy i północnego wschodu oni stanęli kulturalnie najwyżej i stali się reprezentantami cywilizacji za-

chodnio-europejskiej, zaszczerpionej na pniu fińskim. Z pomiędzy reszty tych szczepów jeszcze Estończycy wytworzyli własną kulturę narodową o charakterze europejskim, natomiast reszta aż do ostatnich czasów znajdowała się na bardzo niskim poziomie rozwoju kulturalnego. Jeśli w językach Zyrjan, Mordwinów albo Czeremisów ukazywały się czasami jakieś drobne druki, to wywoływały je prawie wyłącznie potrzeby misyjne propagandy prawosławnej. Dopiero po przewrocie bolszewickim, a zwłaszcza odkąd w Związku Socjalistycznych Republik Rad została podjęta polityka «nacjonalizacji» życia poszczególnych samorządnych jednostek administracyjnych, narzeczka Finów północnych i nadwołżańskich poczynają być uwzględniane w nieco szerszym zakresie. Wychodzą w nich elementarne podręczniki szkolne, komunistyczne broszury agitacyjne i nawet czasopisma. W ten sposób tworzą się zaczątki piśmiennictwa drobnych ludów, które, zdawało się, były skazane na niechybną zagładę przez zlanie się z otaczającym je żywiołem wielkoruskim, co spotkało już liczne drobne szczepy fińskie, które jeszcze w połowie XVIII stulecia mieszkały w bezpośrednim sąsiedztwie Moskwy.

Trudno przewidzieć dalsze losy języków i piśmiennictw tych plemion północno-fińskich. W każdym razie, już na skutek swej małej liczebności, narodki te nie będą mogły odgrywać samodzielnej roli, co skazuje je na szukanie — przynajmniej w pewnej mierze — oparcia kulturalnego o pobratymców fińskich, a to znów otwiera przed Finlandją perspektywy rozszerzenia wpływów daleko poza granice państwowe.

Poza Finlandją dzisiejszą, językiem fińskim — Suomi — mówi przedewszystkiem ludność południowego wybrzeża zatoki Fińskiej, między Estonją a dawną stolicą b. Rosji, Petersburgiem — i w tym ostatnim, gdzie w r. 1897 naliczono (uwzględniając już i najbliższe okolice) 130.000 Finów. Następnie nieduże wyspy fińskie znajdują się w północnej Szwecji (ok. 30.000) i w Norwegji (ok. 7.000). W tej ostatniej zresztą widocznie zanikają. Jest też trochę Finów na Murmanie (1.500).

**Liczba
Finów.**

Jeśli zsumujemy wszystkich Finów europejskich i amerykańskich (około 300.000 emigrantów), da to nam przeszło 3 miliony ludzi, mówiących tym samym językiem Suomi. W samej Finlandji Finów było w r. 1900 na 2,712.562 ludności — 2,352.990, czyli 867,5‰, w r. 1910 na 2,921.197 — 2,571.145, czyli 880,2‰, wreszcie w r. 1920 na 3,105.103 — 2,754.228, czyli 887,0‰.

**Gwary
fińskie.**

Poszczególne gwary języka fińskiego, dość liczne, skupiają się w dwóch ugrupowaniach — zachodniem i wschodniem, — właściwem fińskiem i karelskiem. Język literacki opiera się na dialekcie zachodnim, ale przyjął on też sporo właściwości wschodnich, co się przyczyniło do wytworzenia jednolitej całości, bliskiej obydwu odłamom ludności fińskiej. Zresztą poszczególne jej gwary są tak bliskie sobie wzajemnie, że porozumiewa się ona niemi bez żadnego trudu na całym obszarze swej ojczyzny.

**Plemiona
finlandzkie.**

Ludność fińska dzieli się na kilka plemion, które wyodrębniły się z dwóch pierwotnych szczepów — właściwych Finów i Karelczyków — i występują pod nazwami Satakuntów (Satakuntalaiset), Kwenów (Kainuulaiset), Sawolaksów (Savolaiset), Osterbotnijczyków (Pohjalaiset) i Karelczyków. Każde z tych plemion posiada właściwe sobie cechy fizyczne i etnograficzne, jakkolwiek naogół ludność fińska przedstawia się dość jednolicie, i tylko Karelczycy bardziej się z niej wyróżniają ostremi rysami twarzy, ciemniejszymi włosami i żywszym temperamentem.

Wśród Finów przeważają krótkogłowi blondyni i szatyni o dość niskim wzroście i krępej budowie ciała. Wśród ludności fińskiej, mieszkającej na zachodzie i południu Finlandji, znac domieszkę rysów szwedzkich, gdyż ludność ta pochłonęła sporo krwi szwedzkiej.

**Charakter
Finów.**

Wybitny pisarz fiński, Topelius, w następujący sposób charakteryzuje ludność fińską: «Przyroda, losy dziejowe i tradycja nadały Finom piętno wspólne, które, jakkolwiek podlega znacznym wahanom, łatwo jednakże wpada w oko cudzoziemca. Rysami charakterystycznymi są:

TANIEC NARODOWY FINLANDZKI

WODOSPAD IMATRA

<http://rcin.org.pl>

niezwalczona, dumna, bierna siła, pokora, wytrwałość, i jej odwrotna strona — upór; powolny, gruntowny, głęboki proces myślenia, stąd zwolna uzewnętrzniający się, ale zato niepohamowany gniew; spokój w śmiertelnem niebezpieczeństwie, po jego przemięciu ostrożność, małomówność, przechodząca niekiedy w niepowstrzymany potok słów; skłonność do wyczekiwania, odraczania, później pośpiech niepotrzebny; przywiązanie do rzeczy dawnych i znanych oraz niechęć do nowości, poszanowanie obowiązku i prawa, miłość wolności, gościnność, uczciwość i głęboka dążność do prawdy wewnętrznej... Fina łatwo poznać po jego skrytości, umiarkowaniu, braku nerwu towarzyskiego. Dużo trzeba czasu, aby go rozgrzać i zdobyć sobie jego zaufanie, ale później już można liczyć na jego przyjaźń; często się późni, zatrzymuje się wpośród drogi, sam tego nie spostrzegając, kłania się spotkanemu znajomemu, kiedy ten się już oddalił, milczy tam, gdzie właściwie byłoby mówić, niekiedy zaś mówi tam, gdzie należałoby milczeć; jeden z najlepszych na świecie żołnierzy, ale rachować nie potrafi, nie podnosi złota z pod nóg i jest ubogi, gdy inni są bogaci».

Oczywiście, znaczna część tych cech nie należy do właściwości psychicznych charakteru fińskiego, lecz jest wytworem stosunków społecznych i kulturalnych, w jakich żyli Finowie. Tak np. u Karelczyków, którzy, dostawszy się pod panowanie Rosji w pierwszej połowie XVIII stulecia, znaleźli się w stosunkach pańszczyźnianych, wyrobiła się pewna uniżoność, połączona z fałszywością, czego niema u innych Finów, których cechuje godność osobista i szczerą rzetelność.

**Szwedzi
finlandzcy.**

Plemię fińskie stanowi przeważającą masę ludności finlandzkiej, ale obok Finów poważną rolę odgrywa ludność mówiąca po szwedzku, jakkolwiek w zwartej masie występuje ona tylko na wschodnim wybrzeżu zatoki Botnickiej, na północnem Fińskiej i na wyspach Alandzkich. Ludność szwedzka w znacznej części zamieszkuje miasta (w r. 1920—114.049).

Żywiol szwedzki dawniej zajmował daleko większe terytorjum zwarte, które sięgało dalej w głąb kraju. Stopniowo jednak

ustępował przed naporem ludności fińskiej, która bądź go odsuwała ku wybrzeżom zatok Botnickiej i Fińskiej, bądź asymilowała. Ten proces ustępowania ludności szwedzkiej Finlandji rozwija się powoli w dalszym ciągu nietylko po miastach, gdzie szybko rośnie napływowa ludność fińska, ale i po wsiach, na co wskazują następujące dane statystyczne, ilustrujące fluktuacje w łonie mówiącej po szwedzku ludności Finlandji.

Rok	Szwedów w całym kraju	% ₀₀	po miastach	% ₀₀	po wsiach	% ₀₀
1865	256.000	138,9	—	—	—	—
1880	294.876	143,2	65.725	382,0	229.151	121,4
1890	322.604	135,6	74.491	330,0	244.113	113,8
1900	349.733	128,9	97.267	284,7	252.466	106,5
1910	338.961	116,0	107.955	252,8	231.036	92,6
1920	340.963	109,8	114.049	231,3	226.914	86,9

Widzimy więc, że liczba Szwedów w całym kraju zmniejsza się absolutnie i że nawet po miastach, gdzie się stale zwiększa absolutnie, stosunek jej do ogółu ludności jest coraz mniej korzystny.

Domieszki obce.

Drobną domieszkę obcą (jakkolwiek szczepowo też fińską) stanowią Lapończycy (1880 — 961; 1920 — 1.603); następnie mieszkają w Finlandji Niemcy (1920—2.374) oraz Rosjanie (1920—4.806).

Narodowość finlandzka

W Finlandji mamy do czynienia z oryginalnem zjawiskiem, przypominającym stosunki belgijskie lub szwajcarskie. Oto Finlandczycy stanowią taki sam naród jak Belgowie lub Szwajcarzy, pomimo, że należą do dwóch grup językowych i nawet rasowych. Finowie finlandzcy i Szwedzi finlandzcy skutkiem wspólnej przeszłości historycznej i wspólnego podłoża kulturalnego stanowią jeden naród, tak samo jak Waloni i Flamandowie belgijscy lub Niemcy, Francuzi, Włosi i Retoromani szwajcarscy. Mamy Finlandczyków języka fińskiego i szwedzkiego, mamy walkę językowo-narodowościową między nimi, niemniej jednakże stanowią oni

politycznie i nazewnątrz jeden naród finlandzki. Charakterystyczną właściwością tego narodu jest dwujęzyczność, uwzględniana i przez prawodawstwo finlandzkie.

Cecha ta jest wynikiem faktów, analogicznych do tych, jakie przeżywała Litwa historyczna w stosunku do Polski. Jak na Litwie wyższe klasy społeczeństwa pochodzenia litewskiego i ruskiego spolszczyły się, tak samo w Finlandji przyswoiły one sobie kulturę i narodowość szwedzką. I tam i tu szlachta, mieszczaństwo, inteligencja i wogóle wszystko, co wychyliło się poza obręb warstwy chłopskiej, ulegało asymilacji żywiolowej. Tak samo w Finlandji, jak i na Litwie historycznej, element napływowy ściśle zespolił się z miejscowym (który się asymilował), wytwarzając jednolity typ narodowy w obrębie klas wykształconych. Tak samo w Finlandji, jak i na Litwie, zczasem lud włościański, pozbawiony własnych warstw wykształconych, zaczyna się przeciwstawiać żywiolowi panującemu kulturalnie, wszczynając z nim walkę narodową. Naszym «litwomonom» i narodowcom białoruskim odpowiadają «fenomani» finlandzcy, usiłowaniom odradzających się Litwinów i Białorusinów — walki odrodzeńcze Finów, przyczem metody walki tych ostatnich nie raz mocno przypominają taktykę Litwinów i Białorusinów, zwłaszcza wobec «trzeciego cieszącego się» — rządu okupacyjnego w czasach niewoli.

LOSY DZIEJOWE

Podbój szczepów fińskich.

Fińskie szczepy pogańskie Suomi, Karelczyków, Tawastów i Kwenów już od X stulecia ulegały wyprawom wojennym Szwecji, która w ten sposób przygotowywała grunt do podboju ich kraju. W wieku XII-ym napady te przybrały charakter wypraw krzyżowych przeciwko pogańskim szczepom fińskim. Jednocześnie z warunkami szwedzkimi na ich terytorjach powstaje związek organizacji kościelnej, zależnej od biskupstwa w Upsali.

Walki szwedzko-fińskie trwają ze zmiennem powodzeniem, niezawsze bowiem przewaga jest po stronie Szwedów. Tak np. w r. 1187 Karelczycy i Tawastowie organizują wyprawę odwetową do Szwecji i zajmują miasto Sigtuna, mordując przytem arcybiskupa Upsali. Wznowione wyprawy krzyżowe ugruntowują jednak chrześcijaństwo w Finlandji, której nazwa w tej formie pojawia się po raz pierwszy w bulli papieskiej w r. 1229.

Pierwszym znanym biskupem Finlandji był **Tomasz**, Anglik z pochodzenia, który miał plan utworzenia z niej odrębnego państewka kościelnego, zależnego wyłącznie od stolicy apostolskiej. Pomysłu tego jednak skutecznie nie potrafił. Z jednej bowiem strony pogańscy Finowie zacięcie bronili swej samodzielności, mordując duchowieństwo katolickie i nawróconych już na chrześcijaństwo współplemieńców, z drugiej zaś strony książę nowogrodzki, **Aleksander** **Newski**, położył kres zakusom rozszerzenia granic finlandzkiego

państwem papieskiego aż do Newy, bijąc w r. 1240 na głowę rycerzy biskupa Tomasza.

Następca tego ostatniego, biskup Bero, udał się o pomoc do rządu szwedzkiego, który w r. 1249 zorganizował nową wyprawę krzyżową do Finlandji. Ta to wyprawa założyła podwaliny przyszłego panowania Szwecji w tym kraju. Posuwając się w głąb terytorjum finlandzkiego, Szwedzi podbili przedewszystkiem plemię Tawastów, pobudowali liczne warownie i jednocześnie sprowadzali coraz więcej osadników ze swej ojczyzny.

To posuwanie się Szwedów naprzód zaniepokoiło Nowogród, już uprzednio roztaczający opiekę zbrojną nad Karelczykami, których część znaczna została w r. 1227 ochrzczona według obrządku wschodniego przez przybyłych z Nowogrodu duchownych.

Następuje okres walk szwedzko-nowogrodzkich o przewagę nad plemionami fińskimi. Aleksander Newski wpada w r. 1256 do kraju Tawastów, w odwet za wyprawę szwedzką do nadnewskiej Ingrji. W r. 1278 Nowogrodzianie plądrują ziemie Karelczyków, ulegających stopniowo wpływowi szwedzkim; w r. 1292 nowa wyprawa nowogrodzka do kraju Tawastów, po której Szwedzi ciągną do Karelji i narzucają jej swą władzę w r. 1293. Naczelnik tej ostatniej wyprawy, marszałek Knutsson, wznosi mocną fortecę Wyborg i usiłuje rozszerzyć panowanie szwedzkie aż do Newy.

Pokój w Nöteborgu. Wojna szwedzko-nowogrodzka o Finlandję trwa aż do r. 1323, kiedy został zawarty pokój w Nöteborgu. Na mocy tego pokoju Szwedzi opanowali Finlandję, przyczem Karelję podzielono w ten sposób, że wschodnia, większa jej część pozostała pod władzą Nowogrodu. Wówczas to już powstał załazek kwestji Karelji Wschodniej, która za naszych czasów, po Wielkiej Wojnie, stała znów na porządku dziennym jako zagadnienie sporne między państwem Finlandzkim a rządem Sowietów.

Organizacja Finlandji. Ugruntowawszy swe panowanie nad szczepami fińskimi Finlandji, Szwecja nadała temu krajowi, stojącemu na dość niskim poziomie społecznym, stałe

formy organizacji, tak świeckiej, jak i kościelnej. Na czele administracji cywilnej zostali postawieni burgrabiowie, którzy spełniali też pierwotnie i funkcje sędziowskie. Kraj cały tworzył odrębnę księstwo, na czele którego w r. 1284 po raz pierwszy stanął członek rodziny królewskiej, Bengt, brat króla Magnusa Ladulasa. Głową kościoła katolickiego całego kraju został biskup miasta Abo.

Kształtowanie się stosunków wewnętrznych. Po pokoju nöteborskim stosunki wewnętrzne Finlandji ustalały się coraz bardziej, kształtując się na modłę szwedzką. Administracja, sądownictwo, organizacja kościelna i t. d. — wszystko to zbliżało Finlandję

z Szwecją i asymilowało ją z tą ostatnią. W r. 1362 ludność Finlandji otrzymała prawo brania udziału w wyborze króla, co czyniło ją równouprawnioną częścią wspólnego państwa. Wielki wpływ na życie Finlandji uzyskują jej biskupi.

Zespalandie się ze Szwecją. Wprowadzona w łożysko wspólnego życia państwowego ze Szwecją, Finlandja przeżywa jej dołę i niedołę, wojny zewnętrzne, zamieszki wewnętrzne, kryzysy polityczne i walki religijne, coraz bardziej zespalając

się politycznie i kulturalnie ze Szwecją, jakkolwiek pozostaje zawsze jednostką odrębną, o własnem wojsku i własnej reprezentacji stanowej. Stany Finlandji biorą żywy udział w życiu publicznem państwa.

Podczas wielkiej wojny z Moskwą (1473—1497) Finlandja mocno ucierpiała, będąc terenem licznych walk szwedzkorosyjskich, przyczem kilka jej prowincyj zostało doszczętnie splądrowanych. Jednakże pokój nowogrodzki z r. 1497 pozostawił granice Finlandji nienaruszone, co zostało później, w r. 1504 i 1510, potwierdzone.

Zabezpieczona na jakiś czas od strony Moskwy, Finlandja stała się podczas wojny jutlandzkiej (1504—1512) pastwą floty duńskiej, która zniszczyła osiedla na wybrzeżu południowem Finlandji, i wojsk duńskich, które wdarły się w r. 1509 do Abo i splądrowały to miasto. I później jeszcze Duńczycy wpadali do Finlandji, skąd ich ostatecznie wypędził dopiero Gustaw Waza w r. 1523.

**Charakter
narodowy
Finlandji.**

Przyjmując formy organizacyjne życia publicznego i kulturę ze Szwecji, Finlandja nie traciła jednak swego przeważnie fińskiego charakteru. Ze względu na znaczne oddalenie od właściwej Szwecji Finlandja tylko powierzchownie ulegała szwedzkim wpływom narodowym, tem mniej, że ówczesne życie umysłowe rozwijało się prawie wyłącznie na podkładzie łaciny, języka literackiego i porozumiewawczego ludzi wykształconych wszystkich narodów cywilizowanych tej doby. Toteż język fiński był wówczas językiem potocznym wszystkich warstw społecznych Finlandji, i Szwedzi roli wybitniejszej jeszcze nie odgrywali.

Wpływ elementu fińskiego silny był też dzięki faktom, że na stolicy biskupiej w Abo od r. 1366 aż do końca średnio-wiecza siedzieli ludzie miejscowi, Finowie z pochodzenia, przyczem niektórzy z nich wywierali wpływ, przekraczający zakres ich kompetencyj kościelno-hierarchicznych. Oni to utworzyli z kościoła ośrodek wykształcenia i wyższej kultury, dbając o rozwój nauki i sztuki. Wśród szeregu szkół, istniejących przy kościołach, wyróżniała się wyższa uczelnia przy katedrze w Abo. Przy kościołach budowano szpitale. Pomimo charakteru nawskróś łacińskiego nabożeństw kościelnych, niektóre z modlitw zostały przełożone na język fiński, i księży zobowiązano do odczytywania ich w kościołach.

Kościóły nie były wszakże jedynymi ośrodkami kultury. Od kandydatów na wyższe stanowiska wymagano ukończonych studjów uniwersyteckich, wobec czego młodzież finlandzka wyjeżdżała do Paryża, Pragi, Lipska i t. d.

Reformacja. Wraz ze Szwecją Finlandja przeżyła ruch reformacyjny, który się zakończył w w. XVI zwycięstwem protestantyzmu. Okres dziejów szwedzkich za panowania W a z ó w (1523—1654) przyniósł Finlandji, poza protestantyzmem, znaczne uporządkowanie stosunków wewnętrznych, usunięcie nadużyć wyższych urzędników i gwałtów szlachty, wreszcie rozwój żeglugi i handlu.

Panowanie Jana Wazy. Król Gustaw Waza, który przybył do Finlandji z okazji wojny z Moskwą, nadał w r. 1556 księstwo

Finlandzkie swemu ulubionemu synowi, Janowi. Ten ostatni, marzący o zupełnem usamodzielnieniu Finlandji, stworzył w Abo świetny dwór, na którym prowadzono życie pełne uciech. Ale trwało to niedługo. Kiedy książę Jan, wbrew woli brata, a zarazem od r. 1560 króla Szwecji, Eryka XIV, pojął za żonę córkę króla polskiego, Katarzynę Jagiellonkę, wybuchła wojna bratobójcza zakończona zdobyciem Abo i uwięzieniem księcia Jana, który został wywieziony do Szwecji i stracił swe księstwo. W ten sposób zakończył się paroletni okres efemerycznej samodzielności Finlandji.

Finlandja w dobie północnej wojny siedmioletniej. Siedmioletnia wojna północna (1563—1570) z Danją, Lubeką i Polską mocno zaszkodziła Finlandji. Tak samo znacznie ucierpiała Finlandja w toku nowej wojny z Moskwą (1570—1595). Podczas tej wojny, na skutek szeregu zwycięstw, odniesionych przez Szwedów i Finlandczyków, Finlandja została w r. 1581 podniesiona przez króla Jana III (1568—1592) do godności Wielkiego Księstwa.

Finlandja Wielkiem Księstwem. Na mocy zawartego w r. 1595 pokoju północną granicę Finlandji posunięto do Oceanu Lodowatego przy Näytämo-Fjord. Ustawiczne wojny wprowadziły nielad do administracji finlandzkiej, niepomierny wzrost podatków i, co za tem idzie, wybuchy niezadowolenia mas ludowych. Bunt chłopski, skierowany przeciwko rządowi namiestnika królewskiego, Klasowi Flemingowi, został przez niego utopiony we krwi. Ujemnie też odbiła się w Finlandji walka synów króla Jana III, Zygmunta i Karola. Zwycięstwu tego ostatniego towarzyszyła krwawa łaźnia, sprawiona przezeń w Abo.

Panowanie Karola IX. Panowanie Karola IX (1599—1612), którego lud fiński przezwiał «dobrym królem», dało Finlandji reformę podatkową, pewne uwzględnienie interesów ludności chłopskiej oraz dążność do ukrócenia samowoli szlachty. Karol IX założył kilka miast, w tem Uleaborg (Oulu) i Mustasaari (późn. Wasa). Zarządził on też przełożenie na język fiński biblij i zbioru praw, co zresztą nie zostało doprowadzone do końca.

**Przylączenie
części
Karelii.**

Następca Karola IX, Gustaw II Adolf (1613—31), po wojnie z Moskwą przyłączył do Finlandji na mocy traktatu w Stolbowie (1617) Kexholm i Ingrję, wskutek czego właściwa, dotychczasowa Finlandja przestała być najbardziej na wszelkie napady wystawioną prowincją kresową, i znaczna część Karelczyków połączyła się z Finami.

**Porządkowa-
nie stosun-
ków we-
wnętrznych.**

Gustaw Adolf starał się uporządkować stosunki wewnętrzne kraju, które doszły były do wysokiego stopnia rozprzężenia. Jemu Finlandja zawdzięcza cały szereg zarządzeń, polepszających stan ludności wiejskiej, gruntowną reformę sądownictwa, organizację poczty, udoskonalenie administracji i podniesienie poziomu szkolnictwa. Jednakże wojny, które ten król toczył, mocno zacieżyły na Finlandji, gdyż wojska finlandzkie musiały brać udział w dalekich pochodach Gustawa Adolfa. Od r. 1621, kiedy oddziały finlandzkie szły przeciwko wojskom polskim w Inflantach, aż do końca wojny 30-letniej, Finlandja wysyłała na rozkaz króla szwedzkiego swych zbrojnych synów na liczne pobojowiska Europy, zaś wydatki, połączone z temi wyprawami, ogromnie wyczerpywały zasoby gospodarcze kraju.

**Gubernator-
stwo hr. Per
Brahe.**

Za panowania opiekunów królowej Krystyny (1632—44) Finlandja dużo skorzystała na dwukrotnem gubernatorstwie światłego hr. Per Brahe, który, poznawszy gruntownie potrzeby kraju, starał się im wydatnie zadosyć uczynić. Zreformował on administrację, system podatkowy i sądownictwo, ulepszył komunikację, założył 10 nowych miast, uporządkował sprawę rekrutacji, rozszerzył i podniósł szkolnictwo, wreszcie ufundował w r. 1640 uniwersytet w Abo. Jego staraniom zawdzięczają też Finowie wyjście z druku pierwszego przekładu na język fiński całej Biblii (1642).

**Pogorszenie
się sytuacji
włościan.**

Wszystkie te reformy i zarządzenia wpływały nader korzystnie na rozwój życia Finlandji. Jednocześnie przecież panowanie królowej Krystyny, zwłaszcza odkąd sama objęła faktycznie rządy, odbiło się ujemnie na położeniu szerokich mas ludności kraju, a to skutkiem wzmo-

żonego systemu obdarowywania coraz to nowymi posiadłościami poszczególnych rodów szlacheckich. Kiedy przy wstąpieniu na tron królowej Krystyny w całej Finlandji były tylko dwa większe majątki rodowe, to po jej abdykacji kraj ten posiadał 9 hrabstw i 18 baronij. W ten sposób $\frac{2}{3}$ kraju i $\frac{1}{2}$ płynących stąd podatków normalnych stały się własnością arystokracji, i chłopci w większości swej popadli w zależność od wielu właścicieli ziemskich, zaś podatki państwowe przeważającym swym ciężarem spadły na mniejszość ludności. Poza tem Finlandja, a zwłaszcza jej ludność miejska, dotkliwie cierpiała skutkiem systemu handlu, opartego na monopolach i uprzywilejowanych kompanjach, który był wprowadzony w interesie egoistycznej polityki Sztokholmu.

Za panowania wojowniczego Karola X Gustawa **Nowy najazd moskiewski.** (1654—60) Finlandja została dotknięta przez nowy najazd moskiewski. Car Aleksy, pragnąc odzyskać utracone na mocy paktu w Stolbowie Ingrję i Kexholm, wpadł w r. 1656 na kresy wschodnie Finlandji i, otrzymawszy pewne poparcie ze strony miejscowej ludności prawosławnej, usiłował je opanować. Ale przeciwko temu bardzo energicznie wystąpiła cała ludność Finlandji — mieszczanie, chłopci, nie wyłączając nieletnich, i najazd został odparty. Jednakże kresy fińdzkie mocno przytem ucierpiały, gdyż obydwie strony wojujące prześcigały się w okrucieństwie.

Pokój, zawarty w r. 1661, utrwalił poprzednie granice, przyczem Kexholm został jeszcze ściślej spojony z resztą Finlandji, gdyż miejscowa ludność prawosławna, wytępiona lub wyparta za granicę, została zastąpiona przez kolonistów fińskich, luteran. Natomiast Ingrja była w dalszym ciągu uniezależniona od Finlandji, należąc bezpośrednio do Szwecji i nie mając prawa brania udziału w sejmie fińdzkim.

Wielka wojna północna. Po kilku spokojnych latach końca XVII stulecia Finlandja znowu zostaje wciągnięta w wir wypadków wojennych. Od wybuchu w r. 1700 Wielkiej Wojny Północnej sprawy wojskowe wysuwają się na plan pierwszy

życia finlandzkiego. Finlandja musi dostarczać coraz większych kontyngentów wojska i dla obrony własnych granic przed zaborczą Rosją, i dla uczestniczenia w dalekich wyprawach Karola XII (1697—1718).

Armja finlandzka, utworzona specjalnie w celu obrony granic Finlandji i Ingrji, nie potrafiła oprzeć się najazdowi wojsk cara Piotra I, który w r. 1703 zdobywa Nyen (po fińsku Nevanlinna), gdzie natychmiast poczyna budować nową stolicę Rosji, Petersburg, jednocześnie fortyfikując wyspę Kotlin (przyszły Kronsztat). W r. 1708 wojska carskie splądrowały m. Borga. Po bitwie poltawskiej car mógł wysłać większą liczbę wojska przeciw Szwecji, wobec czego w r. 1710 zdobył Wybörg i Kexholm.

Nowy general-gubernator Finlandji, hr. Karol Nieroh, przysłany ze Szwecji, podjął się ulepszenia obrony kraju, podwyższył liczbę jego wojska do 10.000, zreorganizował je i nadal mu sprężystą dyscyplinę, jednocześnie nakładając na ludność nowe uciążliwe podatki na utrzymanie wojska. Ale usiłowania Nieroha, pragnącego odzyskać bodaj część zagarniętych przez Piotra miejscowości, spelzły na niczem.

Akcja wojenna z obu stron trwała w dalszym ciągu, mocno dając się we znaki ludności, dotkniętej na domiar złego epidemją dżumy, która szerzyła się w r. 1710 zwłaszcza po miastach południowej Finlandji. Po szeregu luźnych wtargnięć na terytorjum Finlandji car Piotr rozpoczął w r. 1713 systematyczny podbój tego kraju, zajął Helsingfors, opanował południową Finlandję, rozbił wojsko finlandzkie w bitwie pod Napue (19 lutego 1714), rozgromił flotę pod Hangö (27 lipca tegoż roku) i zajął znaczną część Finlandji. Wojska rosyjskie przez 8 lat (okres tak zwanego Wielkiego Niepokoju) grasowały w tym kraju, walcząc z drobnymi oddziałami finlandzkiemi. Walki te zostały zakończone pokojem w Nystad (Uusikaupuuki) z r. 1721. Rosja na mocy tego pokoju otrzymała południowo-wschodnią część Finlandji, między innymi miasta Kexholm i Sortavala.

Podział Finlandji. Odstąpiona część kraju została przyłączona do Rosji jako odrębna gubernja, w której zachowano uprzednie

prawodawstwo szwedzkie wraz z wolnością wyznania luteranistycznego. Niżsi miejscowi urzędnicy pozostali na stanowiskach, ale wyżsi przybyli z Rosji, ziemię przeważnie rozdano szlachcie rosyjskiej, skutkiem czego położenie chłopów ogromnie się pogorszyło.

Po pokoju w Nystat.

Po zawarciu pokoju w Nystat Finlandja zaczęła powoli przychodzić do siebie, jakkolwiek ludność jej skutkiem ustawicznych wojen zmniejszyła się była do 275.000 i ogromnie podupadła gospodarczo, tak, że trzeba było jej czynić wielkie ulgi podatkowe. Przedstawiciele Finlandji w sejmie zabiegali o ochronę interesów kraju, domagając się polepszenia jego sytuacji ekonomicznej i większego uwzględnienia języka fińskiego, który był najzupełniej upośledzony i lekceważony przez urzędników.

Nowy najazd rosyjski.

Jednakże okres życia pokojowego nie trwał zbyt długo. Nowa nieszczęśliwa wojna z Rosją (1741—1743) wywołała nowy najazd rosyjski. Wojska szwedzkie prowadziły obronę kraju bardzo nieudolnie, skutkiem czego wielkie obszary Finlandji zostały zajęte przez armję rosyjską carskiej Elżbiety, która kazała rozrzucić odezwy, nawołujące Finlandczyków do oderwania się od Szwecji i do utworzenia własnego państwa pod opieką Rosji, mającego się stać przegrodą między posiadłościami rosyjskimi a szwedzkimi.

Pokój w Abo.

Na mocy pokoju w Abo (7 sierpnia 1743 r.) Szwecja otrzymała z powrotem znaczną część zajętej przez Rosję Finlandji, ale utraciła miasta Frederikshamn, Villmanstrand i Nystat z obszarem ziemi aż po rzekę Kymi. W ten sposób carska Rosja odlupywała od Szwecji kawalek Finlandji po kawalku, przygotowując jej ostateczny zabór, do którego dążyła oddawna, przejmując tradycje zaborcze Wielkiego Nowogrodu i Moskwy.

Po tej nieszczęśliwej wojnie rząd szwedzki zabrał się energicznie do porządkowania spraw gospodarczych Finlandji, jednocześnie przystępując w r. 1749 do wzmocnienia twierdzy Sveaborg dla obrony wybrzeży. Za panowania Gustawa III (1771—92) rząd szwedzki zreformował sądownictwo finlandzkie i stosunki

w dziedzinie własności rolnej, założył trzy nowe miasta, Tammerfors (Tampere) w r. 1779, Kuopio (1782) i Kaskö (1785), wprowadził zmiany w organizacji armji i upaństwowił gorzelnictwo.

Spiski rosyjskie. Rosja, zawarwszy pokój w Abo, nie myślała bynajmniej o jego szczerem dotrzymanywaniu. Nie występując narazie orężnie, knuła ustawiczne spiski przeciwko rządowi szwedzkiemu, starając się pozyskać wybitnych Finlandczyków dla idei oderwania się od Szwecji i utworzenia państwa finlandzkiego w związku z Rosją. Jednym z takich agentów Rosji stal się pułkownik Göran Magnus Sprengporten, który był nader czynny przy przeprowadzaniu ulepszeń w wojsku finlandzkim i założył był szkołę wojskową w swych dobrach. Uciekł on w r. 1786 do Rosji, aby stamtąd oddziaływać w duchu rusofilskiego separatyzmu finlandzkiego na swych przyjaciół politycznych w kraju.

Kiedy Gustaw III wszczął w roku 1788 nową wojnę z Rosją, grupa oficerów finlandzkich uknuła spisek, którego przedstawiciele oddali się pod protekcję carowej Katarzyny II. Opinja kół kierowniczych Finlandji potępiła ten spisek i Rosja nie miała zeń narazie żadnego pożytku. Część spiskowców została ujęta i surowo ukarana, część zbiegła do Rosji, gdzie działała w dalszym ciągu w myśl separatyzmu rusofilskiego, podniecanego przez rząd petersburski. Wojna zakończyła się pokojem w Värälä (14 sierpnia 1799 r.), na mocy którego uprzednie granice pozostały w stanie niezmiennym.

Wzrost wpływów kultury szwedzkiej. Separatyzm rusofilski Finlandczyków nie posiadał charakteru narodowego fińskiego. Jego szerzycielami byli ludzie o kulturze szwedzkiej, która od czasów reformacji coraz bardziej opanowywała Finlandję. Wprawdzie reformacja podniosła poziom oświaty szerszych kół społeczeństwa fińskiego i przyczyniła się do powstania piśmienictwa religijnego w języku fińskim, jednakże wpływ szwedzki rósł w tym okresie nieustannie.

W Finlandji wzrastał liczebnie napływowy element szwedzki, i Finowie, stykając się z nim coraz częściej, przejmowali jego język i zwyczaje. W ten sposób Finowie klas wyższych, szlachta,

urzędnicy, wojskowi, duchowieństwo, asymilowali się ze Szwedami już od XVI stulecia. W kołach szlacheckich coraz bardziej zanikają nazwiska fińskie, zastępowane przez szwedzkie, tak że wkońcu prawie wszystko, co było bardziej wykształcone i zamożne, stawało się stopniowo szwedzkiem kulturalnie i językowo, żywioł zaś fiński był reprezentowany prawie wyłącznie przez warstwę ludową.

Reprezentacja stanów. Ten stosunek odbijał się i w reprezentacji sejmowej Finlandji, która na mocy konstytucji szwedzkiej posiadała przedstawicielstwo stanowe. Cztery stany (t. j. szlachta, duchowieństwo, mieszczaństwo i chłopi) tworzyły sejm, w którym każdy z tych stanów skupiał się we własne odrębne ciało przedstawicielskie. Tylko takie wnioski uważano za przyjęte, które były uchwalone przez wszystkie stany. Wniośków, odrzuconych chociażby przez jeden ze stanów, nie można było przedstawiać królowi do zatwierdzenia. Otóż element fiński był reprezentowany tylko w obrębie stanu chłopskiego i konsekwencje tego odbijały się na całym życiu krajowym.

Rozwielmożnienie się języka szwedzkiego. Szwedzi i zasymilowani z nimi Finowie zajmowali najwyższe stanowiska w kraju, w szkołach — obok łaciny — coraz bardziej rozwielmożniał się język szwedzki. Na stanowiskach sędziów coraz mniej było ludzi, rozumiejących po fińsku. Ten proces asymilacyjny rozwijał się coraz szybciej. Jeszcze na początku XVIII stulecia szlachta i zamożne mieszczaństwo mówiło przeważnie po fińsku, ale w ciągu tego wieku język szwedzki wypiera zewsząd fiński, kultura szwedzka szerzy się niepowstrzymanie i w Szwecji powstają nawet projekty ostatecznego wytepienia języka fińskiego wśród ludu. Język ten, którym pogardzały warstwy oświecone, znajdował schronienie tylko na wsi i po kościołach wiejskich.

Separatyzm finlandzki. Separatyzm finlandzki, nie posiadając cech narodowych fińskich, opierał się wyłącznie na pewnych kołach szlachty miejscowej, która uważała, że pod protektorem Rosji, przy zawarowaniu przez nią samodzielności wewnętrznej Finlandji, łatwiej będzie można robić karierę urzęd-

niezłą i wojskową aniżeli przy zależności od Szwecji. Jednocześnie szlachta finlandzka widziała w despotycznej Rosji, przy istnieniu tam niewoli chłopskiej, większą gwarancję ochrony swych interesów klasowych, aniżeli w bardzo demokratycznej Szwecji.

**Życie
wewnętrzne.**

Za panowania ostatniego w Finlandji króla szwedzkiego, Gustawa IV Adolfa (1792—1809), zaszło kilka faktów doniosłych w jej życiu. W r. 1797 zostało założone towarzystwo gospodarcze, mające na celu popieranie rolnictwa i rzemiosł. Z jego inicjatywy powstał pierwszy bank finlandzki. Ożywił się bardzo ruch umysłowy, ukazało się w r. 1771 pierwsze pismo w języku szwedzkim *Tidningar utgifna af ettsäliskop i Abo* i nawet doszło do próby wydawania pisma fińskiego *Suomenkieliset Tietösanommat*, które jednak rychło upadło.

**Wojna
o Finlandję.**

Gustaw IV Adolf był zaciętym przeciwnikiem Napoleona i nie chciał przystąpić do jego blokady kontynentalnej. Wskutek tego Napoleon wszedł w porozumienie z carem Aleksandrem I, który miał zmusić Gustawa Adolfa do podporządkowania się żądaniom Napoleona, za co miał otrzymać na własność Finlandję po jej zdobyciu. Gdy Gustaw Adolf przeciwstawił się naciskowi Aleksandra, wybuchła wojna o Finlandję (1808—1809). Armja rosyjska bez wypowiedzenia wojny przekroczyła granicę szwedzką i po szeregu walk zaciętych, w których losy kampanji często się ważyły, złamała opór wojsk finlandzkich i szwedzkich, zajmując stopniowo znaczną część kraju. Dnia 17-go września 1809 r. został we Fredrikshamm zawarty pokój, na mocy którego Szwecja odstępowala Rosji Finlandję wraz z wyspami Alandzkimi. Rzeki Torneo i Muonio ustalono jako granicę rosyjsko-szwedzką.

W ten sposób, po prawie pięciu wiekach przynależności do Szwecji, Finlandja padła pod nowe panowanie. Odwieczna dążność Nowogrodu, Moskwy i Petersburga do zagarnięcia tego kraju została wreszcie urzeczywistniona,

**Finlandja
przechodzi
pod panowanie
rosyjskie.**

Rosja zaboreza znowu przesunęła swą granicę na znacznej przestrzeni ku zachodowi.

Zdobywając Finlandję, Rosja świadoma była doniosłości politycznej i strategicznej tego faktu, toteż zależało jej na tem, aby nie zrażać do państwowości rosyjskiej kraju, który ze względu na swój szwedzki charakter łatwo mógł stać się terenem szwedzkiej akcji odwetowo-separatystycznej. Rosyjskie władze wojskowe otrzymały instrukcje łagodnego postępowania z ludnością i uciekania się do represyj tylko w wypadku jawnie wrogich wystąpień, jak to było w mieście Wasie, które podejrzewano o czynną pomoc armji szwedzkiej. Dawni urzędnicy szwedzcy przy posuwaniu się naprzód wojsk rosyjskich pozostawali na swych stanowiskach. Przysięgali oni wraz z ludnością okupowanego kraju na wierność księciu finlandzkiemu, jak siebie kazał nazywać Aleksander I, który wszelkimi sposobami starał się w toku wojny pozyskać przychylność Finlandczyków, obdarzając osobistości wpływowę rozmaitemi nagrodami i koncesjami, i zapewniał, że wszystkie dotychczasowe przywileje Finlandji zostaną zachowane. Okupowana część Finlandji uzyskala pewne drobne ulgi gospodarcze, jak zniesienie pewnych cel i akcyzy, umorzenie zaległych podatków, obfity dowóz zboża i soli, umożliwiający obniżenie i ustalenie cen na produkty pierwszej potrzeby, i t. d.

**Sejm
w Borga.**

Na 22 marca 1809 r., zanim jeszcze został podpisany traktat pokojowy, zostały zwołane do Borga stany finlandzkie. Sejm ten był bardzo słabo obesłany, zwłaszcza licznemi lukami świeciło przedstawicielstwo stanu szlacheckiego — na 202 jego członków zjawilo się zaledwie 56.

Manifestem z dn. 27 marca 1809 r. Aleksander I zapowiedział chęć potwierdzenia i sankcjonowania wolności religji i praw zasadniczych zawojowanego kraju wraz z przywilejami i prawami każdego ze stanów. W dwa dni później car rosyjski został przyjęty w katedrze miejskiej już jako Wielki Książę Finlandji. Stany złożyły przysięgę, zawierającą również zatwierdzenie nienaruszalności konstytucji dotychczasowej, co wyrażono słowami: «...będziemy zachowywali niezmien-

nie prawa zasadnicze i ustawy krajowe w tej postaci, w [jakiej istnieją]».

Aleksander I wiedział, że zwycięstwo jego nie jest jeszcze ostateczne, toteż wszelkimi sposobami usiłował nadać rodzącemu się związkowi Finlandji z Rosją charakter dobrowolnej ugody wzajemnej. Na zamknięcie sejmu, który prawie przez cztery miesiące debatował nad kwestją organizacji rządu kraju, systemu podatkowego, skarbowego i monetarnego, oraz nad sprawą poboru wojskowego, znów przybył Aleksander I. W mowie swej nie ustawał w podkreślaniu samodzielności nowozdobytego kraju: «...pozostawilem sądom waszym wszelką wolność. Żaden wpływ, żadna władza prócz waszej własnej, nie mogła przekroczyć tych progów. Ochronilem niezależność opinji waszej... Wyrzycie w umysłach waszych ziomków zaufanie, które cechowało rozprawy i opinje wasze. Wpójdzie w nich przekonanie, że zachowane są zasady podstawowe waszego bytu politycznego, wasze prawa, nietykalność osobista i własność. Niech ten odważny i lojalny naród błogosławi Opatrzność, która doprowadziła do dzisiejszego stanu rzeczy. Postawiony odtąd w rzędzie narodów, w posiadaniu praw własnych, będzie wspominał o dawnych rządach tylko w celu rozwijania stosunków przyjaznych, które wrócić po zawarciu pokoju».

Nowe państwo. W ten sposób Aleksander I z dawnej autonomicznej prowincji szwedzkiej tworzył nowe państwo w związku z Rosją i gwarantował mu jego konstytucję. Pozwolilo mu to niebawem uniknąć wszelkich zobowiązań formalnych w traktacie pokojowym ze Szwecją. Reprezentant Rosji odrzucił bowiem propozycję włączenia doń jakichkolwiek zobowiązań konstytucyjnych, powołując się na takie fakty jak zwołanie sejmu i słowa Aleksandra I do stanów finlandzkich. Wynikiem tego był ustęp, wstawiony do traktatu pokojowego, a brzmiący jak następuje: «Ponieważ Jego Cesarska Mość Cesarz Wszechrosji jak najbardziej niewątpliwymi dowodami laski i sprawiedliwości określił już formę swych rządów wobec pozyskanych przezeń krajów, zagwarantowawszy im, jedynie na mocy pobudek swej wspaniałomyślnej woli, wolność wyznania,

prawo własności i przywileje, przeto jego Królewska Mość Król Szwedzki zwolniony jest tem samem od świętego obowiązku wszczynania w tej sprawie zabiegów o jakieś zobowiązania na rzecz dawnych swych poddanych».

Polityka Aleksandra I. I trzeba przyznać, że car Aleksander I dotrzymał swych obietnic, danych narodowi finlandzkiemu. Za jego panowania Finlandja zwolna przychodziła do siebie po długotrwałym okresie prawie nieprzerwanych wojen. Terytorjum Finlandji, odebrane Szwecji, zostało powiększone o t. zw.: «Starą Finlandję» która była zajęta przez wojska carskie jeszcze w latach 1721 i 1743 i w których panowały stosunki nad wyraz chaotyczne. Albowiem obok dawnych, szwedzkich instytucyj funkcjonowały tam nowe, zapożyczone bądź z Inflant, bądź z Rosji, ziemie były rozdawane wielmożom rosyjskim, kraj wyludnił się skutkiem emigracji do Finlandji szwedzkiej chłopów, uciekających przed pańszczyzną i srogimi karami za nieuiszczanie różnych powinności. Skutkiem energicznych zabiegów wybitnego polityka finlandzkiego, hr. Armfelda, kraj ten (zorganizowany w nową gubernję wyborską) został w r. 1811 zjednoczony z resztą Finlandji.

Rada Rządząca. Dnia 18 sierpnia 1809 została zatwierdzona instytucja Rady Rządzącej W. Ks. Finlandji na podstawie projektu, opracowanego przez złożeńą z obywateli finlandzkich komisję. Rada Rządząca składała się z 14 członków, mianowanych przez cara, w połowie ze szlachty, w połowie z przedstawicieli innych stanów. Przewodniczącym Rady Rządzącej został general gubernator. W zakres kompetencji R. R. wchodziły sprawy zarządu, sądownictwa i gospodarstwa państwowego, z wyjątkiem kwestyj, podlegających bezpośrednio decyzji władzy carskiej, jak: nominacja wyższych urzędników, emerytowanie, nagradzanie, mianowanie na niektóre stanowiska duchowne, wyjątki z ustawodawstwa, rozdawnictwo dóbr i dochodów skarbowych, zezwolenie na zamianę domen, i t. p.

Senat Cesarski. Rada Rządząca została przemianowana na Senat Cesarski Finlandji «zgodnie z nazwą wyższego zarządu w państwie naszym i w przyłączonem do

niego od niedawna Królestwie Polskiem». Wydany z tego powodu manifest mówił między innem: «Przekonani, że konstytucja i prawa, zastosowane do obyczajów, wykształcenia i ducha narodu finlandzkiego, i od niepamiętnych czasów będące podwaliną jego wolności i ustroju obywatelskiego, nie mogłoby być ograniczone i przekształcone bez obrażenia tych ostatnich, My, obejmując panowanie nad tym krajem, nie tylko najuroczyściej potwierdziliśmy konstytucję i ustawy wraz z należnemi na ich zasadzie każdemu współobywatelowi finlandzkiemu specjalnemi prawami i przywilejami, ale również, po przedwstępnem porozumieniu się co do tego z zebranymi posłami stanów tego kraju, utworzyliśmy osobny rząd pod nazwą Rady Rządzącej, złożony z rdzennych Finlandczyków, który dotychczas kierował sprawami cywilnemi tego kraju i rozstrzygał sprawy sądowe jako ostatnia instancja, nie zależąc od żadnej innej władzy prócz władzy praw i zgodnej z niemi naszej monarszej woli. W ten sposób okazawszy naszą sympatję, jaką mieliśmy i nadal mieć będziemy do naszych finlandzkich wiernych poddanych, spodziewamy się, żeśmy dostatecznie stwierdzili na wieczne czasy złożoną przez nas obietnicę świętego zachowywania osobnej konstytucji tego kraju pod panowaniem naszym i następców naszych».

Komisja do spraw finlandzkich. W r. 1811 utworzono w Petersburgu Komisję do spraw finlandzkich wraz z urzędem Sekretarza Stanu do spraw finlandzkich, dla załatwiania spraw, dotyczących Finlandji a skierowywanych od tego czasu bezpośrednio do cara, z pominięciem ministrów rosyjskich.

W ten sposób ustalono podstawy stosunku organizacyjnego nowozdobytego kraju do cara, rządu i Rosji. Nie mogło ulegać najmniejszej wątpliwości, że w Petersburgu zapatrywano się na Finlandję jako na odrębne państwo, przyłączone do Rosji na podstawie odrębnej konstytucji.

Niezwoływanie Sejmu. Ale nie było zwyczajem carów szanowanie takich rzeczy. Sejm finlandzki, a więc jedna z najważniejszych atrybucyj konstytucyjnych Finlandji, nie był

zwolywany przez Aleksandra I, ani przez jego następcę, Mikołaja I (1825—1855).

Za panowania Mikołaja I. Jakkolwiek czasy reakcji nikolajewskiej mocno się dały odczuć Finlandji, gdzie między innymi wprowadzono niesłychanie surowe przepisy cenzuralne, to jednak ani samych podstaw konstytucyjnych życia krajowego, ani jego stosunku do Rosji nie naruszono. Skasowano tylko Komisję do spraw finlandzkich i poczęto mianować general-gubernatorami Rosjan, którzy dawali się we znaki ludności wybrykami samowoli administracyjnej. Niemniej jednakże za czasów Mikołaja I Finlandja dźwigała się poważnie pod względem ekonomicznym i kulturalnym.

Tak przeprowadzony został ważny kanał Sajmański, ogromnie ułatwiający komunikowanie się wewnątrz kraju z morzem (1845—56), powstawały szkoły rolnicze i przemysłowe, powiększyła się liczba miast, w r. 1843 nastąpiła reorganizacja szkolnictwa, uniwersytet został przeniesiony z Abo do Helsingforsu, wzmógł się ruch naukowy i literacki. Ale jednocześnie Finlandja odczuła dotkliwie skutki wojny krymskiej, kiedy na wodach finlandzkich zjawily się okręty nieprzyjacielskie, które zniszczyły bezmala całą flotę handlową Finlandji i bombardowały Sveaborg. Wojsko finlandzkie brało też udział w tej wojnie, zakończonej już za panowania następcy Mikołaja, Aleksandra II (1855—1881).

Panowanie Aleksandra II. Na początku panowania tego cara, w epoce t. zw. «wielkich reform», i Finlandja przeżywała okres wszechstronnego rozwoju. W latach 1855—1861 zbudowano linię kolejową Helsingfors—Tavastehus, założono pierwsze seminarjum nauczycielskie, ożywiały się coraz bardziej ruch umysłowy. Jednocześnie wśród społeczeństwa finlandzkiego dawało się odczuwać nurtowanie prądów szwedofilskich, będących odbiciem tych nastrojów, jakie powstawały w Szwecji podczas wojny krymskiej, kiedy odżyły tam nadzieje na odzyskanie Finlandji.

Wywołało to wielkie zaniepokojenie w petersburskich sferach rządowych, tem bardziej, że ze Sztokholmu nadchodziły wieści o popularności w szwedzkich kolach dworskich myśli

wojny z Rosją. Minister spraw zagranicznych, Gorczakow, prosił Aleksandra II o zwrócenie bacznej uwagi na sprawę finlandzką i o spełnienie coraz głośniejszych żądań zwolnienia sejmu, co uważał za tem bardziej wskazane wobec rosnącego wrzenia w Polsce Kongresowej.

**Komisja
specjalna.**

Aleksander II ociągał się z tem dość długo, usiłując wywołać rozmaitemi sposobami manifestacje lojalności ze strony Finlandji, mające rozproszyć pogłoski, które krążyły w Europie o niepokojącym nastroju umysłów ludności tego kraju. Zamiast sejmu w r. 1861 została utworzona komisja, mająca być niejako jego surogatem. Manifest, ogłaszający jej utworzenie, zawierał między innymi następujący ustęp: «Chociaż zwolnienie stanów odpowiadałoby naszym serdecznym pragnieniom szczęścia dla naszych wiernych poddanych finlandzkich, inne jednak, ważniejsze, interesy państwowe nie pozwalają nam obecnie skorzystać z tego prawa, nadanego nam przez ustawy finlandzkie. Aby jednak wszystko, co można uczynić dla dobra Finlandji, nie uległo dalszej zwłoce, zezwalamy na powołanie specjalnej komisji, złożonej z osób cieszących się zaufaniem współobywateli, a wybranych z czterech stanów w Finlandji, poruczając im rozważanie projektów ustaw w sprawach ważniejszych i wypowiedzenie opinji co do sposobu ostatecznego rozstrzygnięcia i zatwierdzenia tych spraw».

Manifest ten jednak chybil celu, wywołując wzburzenie opinji finlandzkiej, traktującej go raczej jako zamach stanu, jako chęć skasowania sejmu, niż jako ustępstwo. W senacie finlandzkim szereg jego członków wypowiedział się bardzo stanowczo przeciwko komisji, dowodząc, że zastąpienie przez nią sejmu jest sprzeczne z prawami zasadniczymi Finlandji, i domagając się, aby nadano jej charakter ciała, sejm przygotowującego.

Najwybitniejsi działacze publiczni Finlandji postanowili złożyć adres do tronu, podpisany przez obywateli z całego kraju, a wypowiadający się przeciwko komisji i za sejmem. Odbyły się też manifestacje uliczne pod hasłem obrony finlandzkich swobód konstytucyjnych. Pod wpływem tego wszystkiego świeżo utworzona komisja finlandzka istotnie stała się organem,

przygotowującym sejm, podnosząc cały szereg bolączek życia krajowego, które tylko sejm był w stanie usunąć ostatecznie.

Zwołanie sejmu. Kto wie, czyby Aleksander II był ustąpił, gdyby nie ówczesne wypadki w Polsce. Ale wobec rozdrażnienia opinii europejskiej, spowodowanego naszym powstaniem, dyplomacja rosyjska nie chciała wytwarzać jeszcze jednego ogniska zapalnego w Finlandji. Dnia 18 marca 1863 r. Aleksander II wydał reskrypt, zwołujący sejm na 15 września tegoż roku.

Ponieważ sejm finlandzki nie był zwoływany od lat 50-ciu, przeto należało odpowiednio przygotować nową sesję i odświeżyć dawne tradycje; ułożono więc regulamin sejmowy na podstawie materiałów z czasów szwedzkich i uzyskano dla niego sankcję carską.

Car Aleksander II otworzył sejm mową tronową w języku francuskim, w której tłumaczył «względami wyższemi» niemożność wcześniejszego zwołania sejmu, nakreślił program jego prac i w formie bardzo gładkiej zapowiedział pewne ograniczenie jego kompetencyj. Tę zapowiedź zawierał ustęp mowy, w którym Aleksander II zastrzegł sobie «inicjatywę we wszystkich sprawach, dotyczących ustaw zasadniczych». Poza tem jednak stał na gruncie konstytucyjnym i uwzględniał prawnopanstwową odrębność Finlandji.

Skład sejmu. Sejm finlandzki składał się ze 148 przedstawicieli stanu szlacheckiego (1600 wyborców), 32 reprezentantów stanu duchownego (2928 wyb.), 39 delegatów miejskich (8413 wyb.) i 48 włościańskich. Wybory po wsiach były dwustopniowe, w miastach i w dwóch stanach najbardziej uprzywilejowanych — bezpośrednio.

Nowy statut sejmowy. Sejm, poza załatwieniem całego szeregu spraw, uznał za jedno z pierwszorzędných swych zadań oparcie normalnej działalności na nowym statucie, który zawarował, że sejm będzie się zbierał co 4 lata w stolicy kraju, ustalił nietykalność posłów i określił ściśle kompetencje sejmu. Statut ten, załatwiony ostatecznie w r. 1867, został w roku następnym podpisany przez Aleksandra II.

Działalność sejmu. Sejm był owiany duchem liberalnym. Tak np. stan szlachecki dobrowolnie zrzekł się pewnych przywilejów, ale rezolucja jego nie uzyskała sankcji carskiej. Z biegiem czasu jednak przywileje stanowe zostały zniesione. Prawo z r. 1864 dopuszcza kupno dóbr szlacheckich przez osoby wszystkich stanów, w r. 1867 zniesiono osobną jurysdykcję szlachecką. W r. 1870 pozwolono każdemu obywatelowi Finlandji zajmować się przemysłem i rzemiosłem wszelkich kategorii. Opracowano nowy kodeks karny w duchu postępowym, ale musiano w nim zachować karę śmierci, gdyż Aleksander II na jej zniesienie nie chciał się zgodzić. Tak samo sprawa zlagodzenia cenzury rozbila się o opór cara. Nowa, czasowa ustawa prasowa z r. 1866 zachowywała cenzurę prewencyjną, system koncesyjny i represje administracyjne.

Opór Petersburga. Przynależność kraju konstytucyjnego do despotycznie rządzonego państwa kępowała rozwój pierwszego na każdym kroku. Toteż wszelkie usiłowania Finlandji w kierunku rozszerzenia praw istniejących w duchu liberalnym i postępowym spotykały się z niezłomnym oporem Petersburga i jego przedstawiciela, general-gubernatora. Kiedy opinja publiczna Finlandji i sejm domagały się wolności prasy, Aleksander II wydał w czerwcu 1869 r. na imię gen.-gubernatora reskrypt, udzielający mu prawa zawieszania tymczasowo lub na stałe pism perjodycznych, co było uzasadnione faktem, że «niektóre wydawnictwa finlandzkiej prasy perjodycznej mylnem tłumaczeniem stosunku Finlandji do Cesarstwa nietylko wprowadzają w błąd opinję publiczną i podniecają pretensje do praw, zgola krajowi temu nienależnych, lecz nawet działalnością podobną wywołują niechęć ku mieszkańcom Finlandji innych poddanych berłu naszemu».

Ponawiane i później zabiegi w kierunku uzyskania wolności prasy stale spotykały się z oporem cara Aleksandra II, który np. nie przyjął w r. 1870 petycji w tej sprawie 589 wybitnych obywateli finlandzkich, a w odpowiedzi na petycję sejmu z 1872 r. orzekł: «prawo prasowe Finlandji na podsta-

wie ustaw krajowych należy wyłącznie do naszej władzy i nie mamy zamiaru ustąpić nic z praw, nam przynależnych».

Zależność od Rosji krępowała Finlandję we wszystkich dziedzinach życia publicznego, opóźniając lub uniemożliwiając realizację dojrzałych reform społecznych. Dawalo się to odczuwać przede wszystkim w zakresie szkolnictwa i kontroli nad administracją. Natomiast Finlandji udało się pomyślnie załatwić sprawę wojska.

Sprawa wojska fińskiego. Wojsko fińskie otrzymało swe podstawy organizacyjne za czasów Gustawa II Adolfa. Za Karola XI został wprowadzony system kantonalny (*indelningsverk*), na mocy którego ludność dostarczała pewnej liczby żołnierzy, przypadającej na daną miejscowość, która też ponosiła częściowo lub całkowicie koszty ich utrzymania. Wsie były podzielone na «rotę», z których każda musiała dostarczyć po jednym żołnierzu. Poza tem istniały oddziały utworzone w drodze werbunku i przeznaczone głównie dla obrony kresów. Rząd nadzierał ziemią skarbową oficerów i podoficerów oraz placil im pewne sumy na utrzymanie. Na początku XIX stulecia Finlandja posiadała, poza rezerwą, 11.000 wojska.

Po przyłączeniu Finlandji do Rosji wojska fińskie zostały rozwiązane i Aleksander I na sejmie w Borga oświadczył, że wojska rosyjskie, stojące w Finlandji, będą utrzymywane na koszt skarbu rosyjskiego. Z biegiem czasu jednakże znów przystąpiono do tworzenia bataljonów i pulków fińskich, zaś podczas wojny krymskiej podniesiono siłę zbrojną Finlandji do 10.000, przyczem użyto gwardji fińskiej i poza krajem, na granicy pruskiej i austriackiej. W r. 1863 rząd rosyjski użył strzelców fińskich przeciwko powstańcom polskim, a w r. 1877 bataljon gwardji fińskiej uczestniczył w kampanji tureckiej. Fińska siła zbrojna była to wzmacniana, to uszczuplana, w zależności od potrzeb i zapatrywań rządu petersburskiego, ale stanowisko prawne wojska fińskiego ulegało stałym wahaniom i aż do ósmego dziesięciolecia w. XIX nie wyszło ze stanu chaosu organizacyjnego.

Dopiero po wprowadzeniu w r. 1870 powszechnej

służby wojskowej w Rosji sprawa armji finlandzkiej weszła na nowe tory. Kola rosyjskie domagały się rozszerzenia rosyjskiej ustawy na Finlandję i zupełnej unifikacji sił zbrojnych na terenie całego państwa. Natomiast Finlandczycy dokładali wszelkich sił, aby wyodrębnić armję Finlandji i uczynić ją jednym z czynników samodzielności i odrębności kraju, zapobiegając przytem użyciu jej poza krajem rodzinnym i chroniąc ją od wpływu obcych — rosyjskich — oficerów.

Na ten temat rozpoczęła się dyskusja w prasie, gdy tymczasem sprawa armji Finlandji tulala się po rozmaitych komisjach i była przedmiotem licznych memorjałów. Aż wreszcie weszła ona na porządek dzienny sejmu (1877—1878 r.) podczas wojny rosyjsko-tureckiej, kiedy Rosja obawiała się dywersji angielskiej na morzu Bałtyckiem. Tą okolicznością czasu tłumaczą się ustępstwa, jakie się udało wywalczyć sejmowi, który konsekwentnie bronił samodzielności armji finlandzkiej, podkreślając, że «finlandzka organizacja wojskowa nie może posiadać innego celu poza obroną własnego kraju» (Szauman), gdyż «powszechna służba wojskowa może być obowiązkiem tylko dla obrony ojczyzny i jej interesów» (L. Mechelin) i «nie uznajemy możności używania nas na dowolnym teatrze wojny» (Snellman).

**Sejmowa
ustawa
wojskowa.** Ustawa wojskowa, uchwalona przez sejm, nadawała armji, powstającej z powszechnego poboru, cechy odrębne od rosyjskich, a wzorowane na tradycjach szwedzkich. Miała ona zależeć odtąd nie od głównego dowódcy okręgu petersburskiego, lecz od naczelników władzy cywilnej kraju, to znaczy od general-gubernatora Finlandji. Oficerami armji finlandzkiej mogli być tylko obywatele finlandzcy. Wojsko finlandzkie składało przysięgę państwu i jego stanom. Pomimo to wszystko ustawa sejmowa uzyskała s a n k c j ę Aleksandra II i weszła w życie od r. 1881.

Według ustawy powyższej Finlandja utrzymywała 9 bataljonów strzelców; później dodano do tego pulk dragonów. Stan czynny armji finlandzkiej miał wynosić na stopie pokojowej 5—6000 ludzi, na stopie wojennej 10.000.

Walka Finlandji o odrębność. Obca Rosji wszelkimi tradycjami historycznymi, składem ludności i interesami gospodarczymi, Finlandja starała się o zachowanie tej swojej odrębności na każdym polu. Toteż w tych dziedzinach, które po przejściu jej z pod panowania szwedzkiego pod władzę Rosji wymagały specjalnego, na nowych podstawach opartego unormowania, udawało się jej nie tylko zachować, ale i pogłębiać nieraz swą odrębność. Stało się to np. na polu monetarnym.

Kwestja monety. Za panowania szwedzkiego Finlandja nie posiadała własnej monety, posługując się ogólnopaństwową, szwedzką, która jeszcze długo później odgrywała pierwszorzędną rolę, jakkolwiek rząd rosyjski wydawał zarządzenia przeciwko jej obiegowi. Manifest z r. 1809 uznał za jednostkę monetarną Finlandji rubel srebrny, identyczny co do zawartości srebra z rublem rosyjskim, ale z herbem finlandzkim. Rosyjskie znaki pieniężne przyjmowano w Finlandji podług kursu przymusowego, a bank finlandzki, posiadający prawo emisji banknotów, obowiązany był przyjmować rosyjskie narówni z miejscowemi. Podatki i wszystkie opłaty skarbowe musiano opłacać monetą rosyjską.

Wspólność monety narażała Finlandję na skutek wszystkich fluktuacyj, jakim ulegał rubel rosyjski, toteż ujawniła się coraz żywsza dążność do wyodrębniania się Finlandji pod względem monetarnym. Raz po raz senat, naciskany przez kola handlowo-przemysłowe, zwracał się do cara o pozwolenie przyjmowania asygnat rosyjskich nie podług wartości nominalnej, lecz po kursie giełdowym. Petersburg zachowywał się wobec tych dążeń opornie i tylko stopniowo ulegał kolataniom Finlandji. Tak Aleksander II polecił skarbowi przyjmować finlandzkie bilety depozytowe i zezwolił Bankowi Finlandzkiemu wymienić asygnaty rosyjskie na 50.000 rubli w świeżo wypuszczonej monecie srebrnej. Ponieważ Finlandczycy stale wskazywali na to, że rubel jest dla nich zbyt wysoką jednostką monetarną, Aleksander II upoważnił senat do przygotowania projektu wprowadzenia miejscowej jednostki monetarnej, pozostającej jednak w stosunku stałym do rubla. Projekt, przy-

mujący za jednostkę monetarną markę finlandzką, równającą się jednej czwartej rubla, został bardzo prędko przedstawiony i zatwierdzony w r. 1860.

Uzyskawszy to ustępstwo, Finlandczycy wszczęli dalsze kroki w kierunku zupełnego wyodrębnienia monetarnego. W roku 1862 zdobyli zniesienie przymusowego kursu asygnat rosyjskich i przyjęcie monety metalowej jako miary wartości. W r. 1864 rozpoczęli bicie monety we własnej mennicy, a w rok później Aleksander II zatwierdził ustanowienie waluty srebrnej. W roku 1877 po licznych zabiegach i staraniach uzyskano zgodę Aleksandra II na zaprowadzenie w Finlandji waluty złotej, co zupełnie wyodrębniło finlandzki system monetarny i uniezależniło go od fluktuacyj, jakim ulegał rubel.

**Walka
z rosyjską
polityką
celną.**

Tak samo walczyła Finlandja, choć z daleko mniejszem powodzeniem, o usunięcie złych stron rosyjskiej polityki celnej, stosowanej do tego kraju po przyłączeniu go do Rosji. Finlandja była pod każdym względem tak odrębna od Rosji, że niepodobna było wcielić ją odrazu organicznie do ogólnopanstwowego obszaru celnego. Musiano też pozostawić Finlandji aż do roku 1816 możność korzystania z dowozu surowców i pewnych wyrobów ze Szwecji (i odwrotnie) bez opłat celnych. Ograniczono się tylko do uprzywilejowania Rosji na niekorzyść Finlandji przez dopuszczanie do tej ostatniej wyrobów rosyjskich bez cla i przez utrudnienia celne wobec wyrobów finlandzkich, idących do Rosji.

Tranzyt towarów obcych przez Finlandję do Rosji został w r. 1816 całkowicie wzbroniony. Towary zagraniczne, idące z Rosji do Finlandji, na mocy reskryptu z r. 1817 opłacały taryfę celną na rzecz skarbu finlandzkiego, chociażby już raz były oclone na granicy rosyjskiej. Tę politykę celną uwidoczniło kilka razy, zawsze z tendencją uprzywilejowania Rosji kosztem Finlandji, co się odbijało dotkliwie na stanie przemysłu i handlu finlandzkiego. Dopiero w r. 1859, na skutek wojny krymskiej, której koszta ponosiła i Finlandja, Rosja poczyniła pewne ustępstwa w dziedzinie polityki celnej, ale były one dość nikle, toteż, jeśli Finlandja potrafiła je wyzyskać z korzyścią, zawdzię-

czala to tylko własnej energii i zapobiegliwości, nie zaś dobrej woli Rosji.

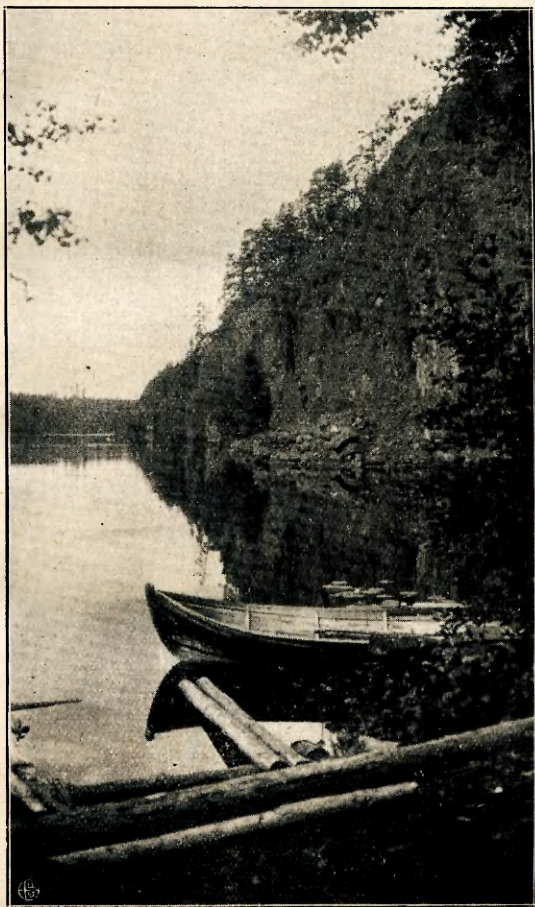
Bądź co bądź zachowała ona odrębność celną od Rosji, co wzmocniło jej samodzielność polityczną, jakkolwiek często było połączone ze znacznymi niedogodnościami gospodarczymi.

Fiński ruch narodowy. Za panowania Aleksandra II nabiera coraz większego rozpędu i pogłębienia fiński ruch narodowy, który na schyłku czasów szwedzkich prawie nie istniał, w dobie Aleksandra I zaledwie stawiał pierwsze kroki, rozwinął się zaś potężnie za czasów Mikołaja I.

W Finlandji rozwijał się ten sam proces narodowościowy, który ogarnął — pod wpływem idei demokratycznych Rewolucji francuskiej — wszystkie kraje, gdzie warstwy uprzywilejowane i inteligencja różniły się kulturalnie i językowo od mas ludowych. To, co się działo w zgermanizowanych Czechach, w kraju Słoweńców, na Rusi galicyjskiej, na Śląsku polskim, we Flamandji belgijskiej, w Katalonji hiszpańskiej i t. d., wystąpiło i w Finlandji. «Odrodzenie narodowe» fińskie przybrało te same formy i ten sam przebieg, co i wszystkie inne ruchy narodowości chłopskich, walczących o własne prawa językowe z warstwami uprzywilejowanymi, posługującymi się innym, bardziej rozwiniętym cywilizacyjnie językiem.

Drobna początkowo garstka inteligencji pochodzenia ludowego opiera się o sympatje masy, z której pochodzi, i stopniowo wywaleza dla języka tej masy coraz szersze uwzględnienie w szkole, sądzie i urzędzie, osiąga wreszcie jego równouprawnienie i zdąża systematycznie do jego przewagi, odpowiadającej przewadze liczbowej warstw ludowych.

Młodzież fińska, pochodząca z ludu, oddawała się studjowaniu etnografji i twórczości «gminnej», zaczęła mówić wszędzie językiem «chłopskim», pisywać w nim poezje, i t. d. Szwedzi, stanowiący jedyną warstwę inteligentną kraju, nazywali ten ruch *fenomanją* (tak samo jak u nas pierwszych narodowców litewskich przewano *litwomanami*). Zwolennicy tego ruchu w odwet przewali Szwedów i Finów, obstających za przewagą języka szwedz-

TORISEVA W WIRDOIS

kiego, *swekomanami*, co doprowadziło wkońcu do rozpadnięcia się społeczeństwa fińskiego na dwa obozy — *fenomanów* i *swekomanów*. Wyzwiska stały się nazwami firmowemi obozów politycznych.

Jednakże życie polityczne kraju, zwłaszcza pozbawionego zupełnej niezależności, nie może się sprowadzać do walki językowej wyłącznie. Interesy społeczne odgrywają w niem coraz większą rolę, co musi wpływać na różnicowanie się wewnętrzne obydwu obozów. Zachodzą też okoliczności, wpływające na taktykę poszczególnych odłamów politycznych.

Ludność fińska, składająca się prawie wyłącznie z mas chlopskich i inteligencji duchownej (przeważnie), reprezentowała element demokratyczny, ale konserwatywny. Finlandczycy o kulturze szwedzkiej, przeważający wśród ludności miejskiej i inteligencji zawodowej, byli usposobieni bardziej liberalnie. Interwencja rządu rosyjskiego, popierającego Finów dla osiągnięcia własnych celów politycznych, zmusiła do zreflektowania się bardziej postępowe żywioły obozu fenomańskiego i do pewnego zlagodzenia taktyki wobec Szwedów. Obok tego rozwijający się dość szybko przemysł wytworzył po miastach spore skupienia robotnicze. Robotnicy, pochodzący w większości ze wsi, byli Finami, ale szerzący się wśród nich ruch socjalistyczny odpychał ich od konserwatywnych z ich punktu widzenia swekomanów. W ten sposób i obóz fenomański i swekomański rozpadają się na grupy, różniące się między sobą i programowo, i pod względem taktycznym.

W czwartym dziesięcioleciu w. XIX ruch fenomański o tyle spotęźniał, że począł występować z takimi żądaniami, jak wprowadzenie języka ludowego do szkół i administracji, i wypowiedział stanowczą wojnę «cudzoziemczyźnie», t. j. cywilizacji szwedzkiej. W walce z żywiołem szwedzkim fenomani chętnie korzystają z poparcia rządu, który uważa Szwedów za żywioł bardziej niebezpieczny ze względu na możliwość ciężenia

Wzrost ruchu fenomańskiego.

separatystycznego do Szwecji. Poparcie to, niezbyt wydatne, było dość kapryśne.

**„Fińskie
Towarzystwo Lite-
rackie“.**

Skazani na własne siły i dalszą ewolucję społeczną fenomani rozwijali coraz energiczniejszą działalność w kierunku podnoszenia języka ludowego, wytworzenia literatury narodowej na jego podłożu i wszczepiania w masy oświaty wraz z patriotyzmem fińskim. Wielkie zasługi na tem polu położyło Fińskie Towarzystwo Literackie, założone w r. 1831 przez małe kółko entuzjastów. Wydalo ono mnóstwo dzieł popularnych i naukowych oraz tłumaczeń na język fiński arcydzieł literatur europejskich, podtrzymywało prasę fińską i wkrótce stało się ośrodkiem całego życia kulturalnego Finów, odgrywając aż do zwołania sejmiku za Aleksandra II rolę kierowniczą w społeczeństwie.

Represja.

Rząd rosyjski patrzył przez palce na czysto kulturalną pracę fenomanów, którym surowe przepisy cenzuralne uniemożliwiały wszelką szerszą agitację polityczną. Ale to długo trwać nie mogło. Po r. 1848, który wstrząsnął tronami całej Europy, ogólna panika sfer reakcyjnych udziela się i Rosji. Fiński ruch narodowy obudził podejrzania władzy rosyjskiej, wietrzącej w nim nietylko skrajne tendencje demokratyczne i rewolucyjne, ale i dążności do politycznego panfinizmu, t. j. do połączenia wszystkich szczepów fińskich w jedno państwo. Wskutek tego postanowiono go stłumić odrazu. W r. 1850 Fińskie Towarzystwo Literackie utraciło prawo publiczności, a o jego posiedzeniach zakazano pisać dziennikom. Zabroniono też wydawania w języku fińskim książek i pism — poza dziełami treści religijnej lub dotyczącymi gospodarstwa wiejskiego.

Finowie przyjęli te prześladowania dość flegmatycznie i cierpliwie oczekiwali lepszych czasów. Istotnie, kiedy po wojnie krymskiej mgła reakcji w Rosji poczęła się przersedzać, Finowie doczekali się zmiany na lepsze, a nowy general-gubernator, hr. Berg, otwarcie mówił, że «gdyby fenomanja nie istniała, należałoby ją wytworzyć».

„Suometarjanie“.

Od r. 1863 sejm finlandzki był zwoływany regularnie co pięć, zaś od 1882 co trzy lata. Już w pierwszych sejmach narodowcy fińscy, kierowani przez ludzi zdolnych i oddanych sprawie, wytworzyli bardzo silną i wpływową partję fenomanów, zwanych też *suometarjanami* — od wydawanego przez nich dziennika *Suometar*. Partja ta opierała się o szerokie masy ludności i była w znacznej mierze faworyzowana przez rząd rosyjski. Dążyła ona do zupełnego równouprawnienia języka fińskiego ze szwedzkim, równocześnie zaś dbała o utrwalenie i rozszerzenie samodzielności Finlandji wobec Rosji.

Prawa języka fińskiego.

Równouprawnienie języka fińskiego zostało zapoczątkowane już w r. 1863, kiedy wyszedł ukaz cara, uznający je w zasadzie. Ale praktyczne przeprowadzenie jego nie dało się natychmiast urzeczywistnić, gdyż tylko bardzo nieliczna część urzędników umiała po fińsku. Pozostawiono więc termin 20-letni, w ciągu którego urzędnicy mieli się nauczyć po fińsku, ale wszędzie odrazu ustanowiono tłumaczy. Fenomani zwrócili baczną uwagę na szkoły i dzięki temu już wkrótce mogli odnosić nad swymi przeciwnikami jedno zwycięstwo po drugim.

Faworyzowanie ruchu fińskiego przez rząd.

Gdyby nie faworyzowanie ruchu fińskiego przez rząd rosyjski, fenomani nie zdobyliby tego, co posiadli ostatecznie — t.j. zupełnego równouprawnienia języka fińskiego ze szwedzkim w urzędach i sądach, gdyż wszystkie prawa i przepisy, dotyczące używania języka fińskiego, zostały Finlandji narzucone drogą administracyjną przez rząd rosyjski, o którego względy ubiegała się partja *suometarjanów*, wyzyskująca nieufność Rosji względem ludności szwedzkiej.

Partja *swekomanów* wysuwała na czoło swego **Swekomanów** programu politycznego obronę języka szwedzkiego i narodowości szwedzkiej, przyczem nie objawiała ona tego fanatyzmu, jaki cechował skrajnych fenomanów. Znaczna część *swekomanów* sympatyzowała z odrodzeniem narodowym

Finów, bronila tylko praw tradycyjnych języka szwedzkiego i kultury szwedzkiej.

Pod koniec panowania Aleksandra II walka elementu fińskiego ze szwedzkim nabierała coraz ostrzejszego wyrazu i wypełniała żywym echem posiedzenia sejmu. Walka ta nie ustała i za Aleksandra III (1881—1894), kiedy Rosja poczęła zmieniać stopniowo swą politykę wobec Finlandji.

**Stosunek
rządu rosyjskiego
do Finlandji.**

Reakcja rosyjska o cechach nacjonalistycznych, panująca już od końca ósmego dziesięciolecia, pogłębiła się niezmiernie za czasów Aleksandra III, przybierając charakter walki ze wszystkimi *innorodcami*. System rusyfikatorski, który tryumfował już na Litwie i Ukrainie, na Kaukazie, w Kraju Nadbałtyckim i w Królestwie Polskiem, zbliżał się i do Finlandji, bez względu na jej nieposzlakowaną lojalność państwową. Zbliżał się jednak powoli, i pierwsze lata panowania Aleksandra III Finlandja wyzyskiwała dla dalszego rozwoju wewnętrznego.

**Zdobyte
Finlandji.**

W r. 1881 sejm finlandzki otrzymał prawo inicjatywy, prawa języka fińskiego zostały rozszerzone, liczne szkoły fińskie, założone i utrzymywane przez osoby prywatne, zostały przejęte przez państwo, pobudowano kilka nowych linii kolejowych, powiększono stan sił zbrojnych o pułk dragonów. Obok tego jednak coraz bardziej ujawniały się tendencje, mające na celu unifikację norm życia Finlandji z rosyjskimi.

**Finlandzki
kodeks
karny.**

Pod tym względem charakterystyczne były losy finlandzkiego kodeksu karnego, który był ułożony przez prawników finlandzkich i przyjęty przez sejm roku 1888. Jednakże sankcjonowanie jego przez cara nastąpiło dopiero w r. 1894, po poddaniu go rewizji specjalnie w tym celu utworzonej rosyjsko-finlandzkiej komisji mieszanej, która miała usunąć zeń wszystko, co było niezgodne z ustawami rosyjskimi. Sejm musiał jeszcze raz przejrzeć już uchwalony przez siebie kodeks karny i dopiero po przyjęciu zmian, wprowadzonych doń przez wspomnianą komisję, można było uzyskać sankcję carską.

Nacjonalistyczna agitacja rosyjska.

Te tendencje unifikacyjne były wynikiem agitacji publicystycznej, jaka się rozwinęła za panowania Aleksandra III. Cały szereg pism rosyjskich — nie tylko skrajnie reakcyjnych — rozpoczął kampanję przeciwko Finlandji, wskazując na niezgodność jej odrębności z interesami państwami Rosji. Wysoki urzędnik rosyjski, K. Ordin, wystąpił z dziełem *Pokorenje Finlandji* (1889), w którym uzasadniał konieczność zupełnego zlania się Finlandji z resztą państwa rosyjskiego w imię interesów tego ostatniego. Dzieło Ordina, któremu autor nadał charakter poważnej monografji naukowej, zdobyło wielką popularność w kołach rosyjskich, pomimo że politycy i publicyści finlandzcy — J. R. Danielson, R. F. Hermanson i L. Mechelin — obalili jego tezy na podstawie ścisłych dat i dokumentów. Przeciwko Finlandji wystąpił też liberalny profesor i senator, T. Gancew. Stanęli oni na stanowisku, że Finlandja jest zwykłą prowincją państwa rosyjskiego, zawojowaną przez Rosję i, skutkiem tego, nie posiada żadnych praw do samodzielności i odrębności. Tezę tę popularyzowano w niezliczonych artykułach prasy petersburskiej i moskiewskiej, i w ten sposób przygotowywano grunt do późniejszej kampanji przeciwko odrębności Finlandji.

Akcja unifikacyjna.

Pod naciskiem urobionej tą drogą opinji publicznej sfery rządowej przystępują do konsekwentnej akcji unifikacyjnej. W r. 1890 zostały utworzone pod przewodnictwem general-gubernatora Heiden komisyje, złożone z fachowców rosyjskich i finlandzkich, które miały wypracować projekt unifikacji poczty, cel i systemu monetarnego Finlandji. W rezultacie w marcu 1891 roku poczta finlandzka została podporządkowana rosyjskiemu ministerstwu spraw wewnętrznych i poddana głównemu zarządowi poczt i telegrafu w Petersburgu. Funkcjonariuszom pocztowym Finlandji narzucono obowiązek znajomości języka rosyjskiego i wprowadzono — zamiast finlandzkich — rosyjskie znaczki pocztowe.

Legalna opozycja. Wszystko to wywołało zrozumiałe wzburzenie fińskiej opinii publicznej, która, nie schodząc z gruntu legalnego, żywo protestowała przeciwko rządzeniom unifikacyjnym w prasie i w sejmie. Marszałek sejmu, Hartman, stwierdził na sejmie 1891 r., że «spokojny postęp został pogwałcony i ostatni rok przyniósł ludności Finlandji ciężką próbę, a przyszłość wydaje się też nieznaną i groźną». Po kolei wstawali reprezentanci poszczególnych stanów i składali deklaracje, w których wypowiadali ufność w nienaruszalność konstytucji, odwołując się do «potężnej a miłościwej opieki Jego Cesarskiej Mości». Przedstawiciel włościanstwa mówił: «W ciągu ośmiu dziesięcioleci naród fiński w łączności z potężnym państwem rosyjskiem żył szczęśliwie pod ochroną swych praw własnych. Stąd wszystko, co umacnia owe prawa, wywołuje w nim uczucie radości, wszystko zaś, co im zagraża, głęboko go zasmuca. Stan włościański w Finlandji nie spełniłby swego obowiązku, gdyby nie oświadczył najpoddaniej, że ów cichy spokój, jaki do niedawna panował w umysłach, zamienił się w ostatnich czasach po najuboższych nawet chałupach w niepokój i smutek».

Reskrypt Aleksandra III. Te manifestacje sejmowe wywołały odpowiedź cara Aleksandra III w formie reskryptu na imię general-gubernatora Finlandji. Car, mówiąc o «zaniepokojeniu, wywołanem w kraju przez zarządzenia, zamierzone... w celu osiągnięcia ściślejszej łączności W. Księstwa z innymi częściami posiadłości rosyjskich», oświadcza, że «tylko niewłaściwe tłumaczenie zasad, na których opiera się stosunek W. Księstwa do Cesarstwa i władzy zwierzchniczej, i rozpowszechnianie tych mylnych opinii wśród ludności, ze szkodą dla interesów istotnych, wywołać mogło te smutne objawy. Kraj fiński, będąc od początku bieżącego stulecia, a w pewnej części i przedtem, własnością i znajdując się pod władzą państwową Cesarstwa Rosyjskiego, otrzymał z woli błogosławionej pamięci Cesarza Aleksandra I odrębny system zarządu wewnętrznego i najmiłościwszą gwarancję zachowania swych praw, przywilejów i ustaw zasadniczych». Ale »niezgodność niektó-

rych urzędów Finlandji z ustawami ogólnopañstwowymi i niedostateczna jasność postanowień, dotyczących stosunków Wielkiego Księstwa i Cesarstwa, daje, niestety, powód do mylnego pojmowania zarządzeń, podjętych dla osiągnięcia celów, wspólnych dla wszystkich części państwa rosyjskiego». Reskrypt kończył się słowami, nie wróżącemi nic dobrego Finlandji na przyszłość najbliższą. Car bowiem mówił: «Mam jednak nadzieję, że rozsądek narodu finlandzkiego rozproszy te błędy, a właściwe zrozumienie własnych korzyści pobudzi go do mocniejszego zadzierzgnięcia węzłów, łączących Finlandję z Rosją».

Aż do śmierci Aleksandra III kurs unifikacyjny trwał w Finlandji bez przerwy. Tworzono jedną komisję po drugiej, aby tę unifikację przyspieszyć, wprowadzono język rosyjski do instytucyj finlandzkich, aby w ten sposób przygotować ich ostateczną rusyfikację. Przy wtórze nacjonalistycznej prasy rosyjskiej przystępowano do prac przygotowawczych w kierunku organicznego wcielenia Finlandji do Rosji.

W grudniu 1891 r. ukazał się reskrypt, wymagający od wszystkich urzędów finlandzkich, zwłaszcza kolejowych, celnych i administracyjnych, aby posiadały przynajmniej jednego urzędnika, władającego językiem rosyjskim. W ten sposób zadosyć uczyniono żądaniom prasy rosyjskiej, która podnosiła wielki krzyk z powodu «skandalu», że «człowiek rosyjski» o 30 wiorst od stolicy państwa nie może się porozumieć w języku państwowym ani na kolei, ani na poczcie, ani w sądzie. A trzeba dodać, że bardzo wiele rodzin urzędniczych z Petersburga, korzystając z pięknego położenia i warunków kulturalnych nadgranicznych miejscowości Finlandji, pokupowało tam ziemię i pobudowało wille (*dacze*), w których spędzało chwile odpoczynku. Ci to urzędnicy byli pierwszymi promotorami agitacji unifikacyjnej.

W tymże r. 1891 powołano do życia **Specjalną Naradę rosyjsko-finlandzką** pod przewodnictwem senatora Bungego a z udziałem general-gubernatora Finlandji oraz ministrów rosyjskich — wojny, spraw we-

**Specjalna
Narada.**

wewnętrznych i sprawiedliwości — dla skodyfikowania ustaw zasadniczych Finlandji w duchu unifikacyjnym. W r. 1893 utworzono nową komisję — dla przygotowania planu reorganizacji armji finlandzkiej i zlania jej z rosyjską.

Aleksander III umarł w trakcie przygotowań do pozbawienia Finlandji jej praw konstytucyjnych. Jego następcą, Mikołaj II (1894—1917), przystąpił do ostatecznej realizacji tego planu. Narzędziem wykonawczym miał się stać nowy general-gubernator, Mikołaj Bobrikow, mianowany w r. 1898.

Bobrikow już w sierpniu tego roku złożył carowi **General-gubernator Bobrikow.** memorjał, obejmujący najpilniejsze, jego zdaniem, postulaty «polityki finlandzkiej», a mianowicie:

1) zniesienie odrębności armji finlandzkiej i zlanie jej z rosyjską; 2) skasowanie finlandzkiego sekretarjatu stanu, narazie zaś nadanie general-gubernatorowi prawa obecności przy składaniu raportów przez sekretarza stanu; 3) kodyfikację ustaw miejscowych i ustanowienie specjalnego trybu rozważania spraw wspólnych Finlandji i Rosji; 4) wprowadzenie języka rosyjskiego do szkół, urzędów i senatu Finlandji; 5) dopuszczenie Rosjan na stanowiska urzędnicze w Finlandji; 6) rozciągnięcie dozoru nad szkołami niższymi i wyższymi; 7) zniesienie granicy celnej; 8) skasowanie odrębnego finlandzkiego systemu monetarnego; 9) wydawanie urzędowego dziennika rosyjskiego i ułatwianie Rosjanom wydawania pism w Finlandji; 10) uproszczenie ceremonjału przy otwarciu sejmu; 11) rozszerzenie władzy general-gubernatora i poddanie mu gubernatorów Finlandji.

**Manifest
lutowy Mi-
kołaja II.**

Memorjał ten został wdzięcznie przyjęty przez cara Mikołaja II, który dnia 15 lutego 1899 r. wydał manifest, właściwie odbierający Finlandji jej odrębność prawnopanstwową i będący wstępem do likwidacji jej autonomji. Manifest ten był opracowany na tajnej konferencji w Petersburgu, w której na 9 członków był obecny tylko jeden Finlandczyk — minister sekretarz stanu, Prokope. Ten ostatni złożył na piśmie protest przeciwko uchwałom konferencji.

Przepisy, zawarte w *manifestie lutowym*, godziły w pań-

stwowe prawa Finlandji, glosiły bowiem, że wszystkie ustawy, dotyczące terytorjum Finlandji, «o ile odnoszą się do potrzeb ogólnopństwowych i znajdują się w związku z prawodawstwem Cesarstwa», są wydawane w tym samym trybie, co i ogólnopństwowe. Najwyższe zezwolenie na wydanie praw tych wyjednywa odpowiedni minister Cesarstwa. Minister sekretarz stanu Finlandji, o ile dostrzeże potrzebę uzupełnienia praw, posiadających moc obowiązującą, komunikuje o tem odpowiedniemu ministrowi Cesarstwa i general-gubernatorowi Finlandji. Po otrzymaniu najwyższego zezwolenia ministra Cesarstwa, porozumiewa się z general-gubernatorem Finlandji, ministrem sekretarzem stanu Finlandji i senatem finlandzkim. Co do projektów prawodawczych, które w trybie zarządu Finlandji są przedkładane jej sejmowi — to uchwała ma zapaść na najbliższym sejmie zwykłym, o ile nie nastąpi decyzja najwyższa o zwolaniu sejmu nadzwyczajnego. Po otrzymaniu opinii czynników miarodajnych minister Cesarstwa wnosi projekt do Rady państwa, gdzie jest rozpatrywany w trybie zwykłym, lecz z udziałem general-gubernatora Finlandji, ministra sekretarza stanu Finlandji oraz specjalnie powołanych przez wybór najwyższy senatorów finlandzkich.

W ten sposób sejm przekształcał się w instytucję doradczą, przyczem każda sprawa finlandzka mogła być uznana za pozostającą w związku z potrzebami ogólnopństwowymi i oddana do decyzji Rady państwa. Nic więc dziwnego, że *manifest lutowy* spotkał się z opozycją społeczeństwa finlandzkiego, tem bardziej, że pierwszą konsekwencją *manifestu lutowego* miało być, jak przypuszczano, skasowanie odrębnej armji finlandzkiej. Na sejm nadzwyczajny, zwolany w lutym 1899 r., rząd rosyjski wniósł projekt nowej ustawy o służbie wojskowej Finlandji — ustawy, wyraźnie objawiającej tę tendencję.

Finlandja weszła na drogę zdecydowanej opozycji, pogłębianie się coraz bardziej i stopniowo przybierającej coraz ostrzejsze formy.

Pogłębianie się opozycji finlandzkiej.

Senat finlandzki wysłał do cara Mikołaja II deputację, która miała mu przedstawić, że *manifest lutowy* na-

rusza ustawy zasadnicze Finlandji, lecz car deputacji tej nie przyjął. Na mocy uchwały sejmu, który w osobie swej komisji prawniczej orzekł, że *manifest lutowy*, jako wydany bez udziału sejmu, jest nieprawomocny, wysłano do Petersburga marszałka i talmánów (przewodniczących) poszczególnych stanów dla zakomunikowania carowi tej opinji sejmu. I tej deputacji car nie przyjął, każąc jej zakomunikować przez ministra stanu Finlandji, że car sam decyduje w każdym wypadku, czy dana sprawa jest finlandzka tylko, czy też ogólnopanstwowa, co powinno być uznane przez Finlandczyków za najlepszą rękojmię nienaruszalności spraw wewnętrznych Finlandji. Sejm wygotował obszerną, prawniczo umotywowaną, odpowiedź na *manifest lutowy*, jednocześnie zaś w szerokich kolach społeczeństwa agitowano za adresem do cara, podpisanym przez ogół.

Inicjatywę w tym kierunku podjęła tajna organizacja, utworzona na początku 1899 r. Rozesłała ona po całym kraju swych emisariuszy, którzy tłumaczyli ludowi niebezpieczeństwo, zagrażające konstytucji Finlandji, i gromadzili podpisy pod adresem. W ciągu dwóch tygodni zebrano przeszło pół miliona podpisów, przyczem nie brakło ich nawet z najodleglejszych wiosek i osiedli, położonych w niedostępnych zakątkach północnych Laponji.

W adresie tym, utrzymanym w tonie bardzo umiarkowanym, proszono Mikołaja II o zniesienie nowych przepisów w myśl ustaw zasadniczych Finlandji. Zawiozło go do Petersburga 500 osób, które wysłały do ministra sekretarza stanu delegację z zawiadomieniem o nadejściu adresu i deputacji. Zawiadomiony przez ministra sekretarza stanu, car kazał zakomunikować deputacji, że jej nie przyjmie i że poleca jej powrócić do domów i złożyć adres na ręce gubernatorów, którzy za pośrednictwem general-gubernatora przedstawiają go carowi, «o ile okaże się godnym jego uwagi».

Delegaci, rozgoryczeni, powrócili do kraju, adres został doręczony Mikołajowi II dnia 20 czerwca w drodze urzędowej i spotkał się z następującą «Najwyższą» decyzją: «Nie udzie-

lam adresowi uwagi. Uznają go za niewłaściwy, gdyż manifest z 15 lutego dotyczy ogólnego, nie zaś miejscowego prawodawstwa».

**Zerwanie
z legalno-
ścią.**

To stanowisko cara położyło kres tradycyjnej lojalności ogółu finlandzkiego, z którego wyodrębniają się żywioly, wstępujące na drogę tajnie organizowanej walki rewolucyjnej. Jednocześnie kola kierownicze Finlandji usiłowały poruszyć opinię zachodnio-europejską, zakładając pisma dla obrony interesów finlandzkich, zainteresowując temi ostatniemi wybitnych przedstawicieli życia politycznego i umysłowego Francji (jako aljantki Rosji) przede wszystkim. Wynikiem tej akcji był adres, podpisany przez tysiąc zgórą wybitnych działaczy francuskich, a zawieszony do Petersburga przez deputację z członkiem senatu francuskiego, Trarieux, na czele. Spotkał ją zresztą ten sam los, co i petycje finlandzkie. Rząd carski postanowił nie ustępować przed niczem i szybko zmierzać do swego celu.

**Nowa usta-
wa wojsko-
wa.**

W r. 1899 sejm finlandzki uchwalił nową ustawę wojskową, idąc na pewne ustępstwa, ale odrzucając przedłużenie czasu służby z 3 do 5 lat, dopuszczenie oficerów armji rosyjskiej do armji finlandzkiej, powoływanie Finlandczyków do odbywania powinności wojskowej w pulkach rosyjskich i zniesienie krajowego zarządu wojskowego. Ostatecznie rozstrzygnięto tę sprawę dopiero w roku 1901, kiedy na wniosek rosyjskiej Rady państwa odrębna armja finlandzka została zniesiona.

Ustawa wojskowa z r. 1878 wraz ze wszystkimi jej uzupełnieniami została skasowana, wzamian czego zatwierdzono nową, podporządkowującą służbę wojskową obywateli Finlandji rosyjskiemu ministerstwu wojny i naczelnikowi finlandzkiego okręgu wojskowego.

Odrębna armja finlandzka, której tradycja od wieków tak była żywa w całym społeczeństwie Finlandji, została zlikwidowana w ciągu paru lat następnych. Ale wykonanie nowej ustawy wojskowej napotkało na bierny opór ze strony ludności finlandzkiej. Poborowi ukrywali się lub emigrowali zagra-

nicę, głównie do Ameryki, urzędnicy, mający przeprowadzić rekrutację, stosowali obstrukcję, i pobór dał bardzo nikle wyniki, co zmusiło rząd rosyjski do wyrzeczenia się narazie powołania nowozaciężnych do szeregów armji rosyjskiej.

Jednocześnie z przelamywaniem oporu Finlandji w sprawie wojskowej rozwijała się coraz szerzej akcja unifikacyjno-rosyfi katorska. Stanowisko ministra sekretarza stanu, dotychczas obsadzone przez Finlandczyków, zostało objęte przez rosyjskiego ministra spraw wewnętrznych Plehwego, gubernatorami fińskimi w znacznej liczbie zostali Rosjanie, którymi też stopniowo zapelniały się wyższe urzędy i biura. Mianowanie na wyższe stanowiska urzędowe zostało uzależnione od znajomości języka rosyjskiego. W r. 1900 wprowadzono ten ostatni w urzędowaniu wewnętrznem całego szeregu urzędów, później do szkół, powiększając stopniowo liczby godzin języka rosyjskiego.

Jednocześnie ograniczono wolność zgromadzeń i prasy krajowej, gdy urzędowa, po rosyjsku wydawana, *Finlandskaja Gazeta* prowadziła ostrą kampanję przeciwko wszystkiemu, co wyodrębniało Finlandję. Obostrzono niesłychanie cenzurę, rozciągnięto ścisły dozór nad korespondencją, zwłaszcza zagraniczną, pozawieszano najbardziej rozpowszechnione pisma opozycyjne i zatamowano zupełnie rozwój stowarzyszeń. Bobrikow orzekł: «w obecnych czasach stowarzyszenia nie są Finlandji potrzebne», a deputacja, która się udała do Petersburga ze skargą na tę samowolę, w odpowiedzi otrzymała słowa cara: «w obecnych warunkach nie widzę żadnej korzyści dla ludu ze stowarzyszeń». Zarząd kolei i uniwersytetu poddano kontroli Petersburga. Stempel fińdzki zastąpiono przez rosyjski. Rozciągnięto na Finlandję działalność żandarmerji rosyjskiej i zapelniono kraj chmurą szpiegów. W r. 1902 zniesiono prawo petycyj i nadano general-gubernatorowi władzę usuwania w drodze administracyjnej urzędników i sędziów. W roku następnym Bobrikow otrzymał władzę niemal dyktatorską, co mu pozwoliło w coraz szybszem tempie likwidować resztki samodzielno-

ści Finlandji. Wybitnych działaczy społecznych, cieszących się zaufaniem ogółu, Bobrikow wysyłał administracyjnie do wewnętrznych gubernij Rosji.

Obok represyj rząd rosyjski stosował zwykłą swą **Demagogja rosyjska.** demagogję, cechującą politykę rusyfikatorską na wszystkich «kresach». Chcąc ująć sobie uboższą ludność Finlandji, ogłoszono szumnie, że rząd ofiaruje 2 miliony marek na zakupno ziemi dla bezrolnych, i wysłano mnóstwo agentów, przebranych za wędrujących handlarzy, którzy szerzyli agitację wśród ludu, głosząc sławę dobrodziejstwa carskiego, co zresztą nie pociągnęło za sobą oczekiwanych przez rząd skutków

W miarę rozwoju polityki rusyfikatorskiej rosły i nastroje antyrządowe w społeczeństwie finlandzkim, wywołując dalsze różnicowanie się partyjne i stopniowe wzmaganie się żywiołów skrajnych.

Pierwotnie walka fenomanów ze swekomanami miała **Różnicowanie się stronnictw.** charakter czysto narodowy i nabierała akcentów społecznych jedynie wówczas, kiedy chodziło o rozszerzenie podstawy dążeń narodowych tej czy innej strony. Robotnicze związki zawodowe, tak fińskie jak i szwedzkie, przez długi czas były tylko narzędziem w rękę narodowych partyj politycznych. Stopniowo jednak rośnie ruch robotniczy, wysuwający własne postulaty polityczne, jakkolwiek dopiero pod sam koniec XIX stulecia konsoliduje się w zupełnie odrębne stronnictwo robotnicze o charakterze socjalistycznym.

Pod wpływem rozwoju kapitalizmu i spowodowanego **Młodofenomani.** przezeń różnicowania się społecznego od obozu fenomanów odrywają się żywioły bardziej radykalne społecznie i niezabarwione skrajną ugodowością wobec rządu rosyjskiego. Tą drogą powstaje partja *młodofenomanów*, składająca się głównie z postępowej inteligencji i młodzieży, a usiłująca oprzeć się na uboższej ludności wiejskiej i do pewnego stopnia na robotnikach miejskich (organ *Päivalähti*).

Młodofenomani energicznie bronią wewnętrznej samodzielności kraju i jego konstytucji; są oni przeciwnikami wszelkich

zarządzeń administracyjnych i wogóle interwencji rządu carskiego. Występują przeciwko przywilejom stanowym i propagują rozszerzenie praw wyborczych, domagając się między innem włączenia do reprezentacji stanu duchownego w sejmie w większej niż dotąd liczbie nauczycieli, lekarzy, sędziów i t. d., aby w ten sposób stan ten pozbawić jego cech zbytnej reakcyjności. Młodofenomani dążą do stopniowego wprowadzenia powszechnego prawa wyborczego, żądają zniesienia cenzury i obowiązkowej confirmacji, podatku postępowego od dochodów, obniżenia i bardziej równomiernego rozkładu podatku gruntowego, rozwoju prawodawstwa fabrycznego, drobnego kredytu dla rolników, i t. p.

W sejmie młodofenomani byli przez czas dłuższy jedynymi obróńcami interesów robotniczych. Wobec żywiołu szwedzkiego zajmowali stanowisko bardziej pojednawcze, stojąc na gruncie równouprawnienia dwóch kultur krajowych i domagając się np., aby wszelkie dokumenty, przeznaczone dla ludności szwedzkiej, były wydawane przez urzędowe instytucje centralne po szwedzku.

Swekomani, będąc partją liberalną w znaczeniu europejskiem, odznaczali się większą tolerancją religijną, antysemityzm, cechujący fenomenów, był im obcy, dążyli oni do rozszerzenia praw kobiet i gorąco bronili wolności prasy. W sposób bardziej stanowczy protestowali przeciwko zakusom rządu, ukrócającym swobody konstytucyjne ich ojczyzny. Tak np. kiedy rząd rosyjski powstrzymał wprowadzenie nowego kodeksu karnego i pozbawił samodzielności pocztę finlandzką, senatorowie Szwedzi podali się do dymisji. Natomiast w kwestjach ekonomicznych swekomani byli wyznawcami czystego liberalizmu, przeciwnikami interwencji państwa w sprawach ekonomicznych i ochrony pracy. Względy narodowe nakazywały im sprzeciwiać się rozszerzeniu praw wyborczych na szersze koła społeczeństwa, gdyż tą drogą wzmacniał się wpływ fenomenów. Poczucie słabości społecznej pobudzało swekomanów do zajęcia się losem robotników szwedzkich. Opierali się jednak głównie na nielicznej szlachcie, miesz-

czaństwie i inteligencji, szukając jednocześnie poparcia drobnych farmerów i rybaków.

Rząd rosyjski bardzo umiejętnie wyzyskiwał antagonizm fińsko-szwedzki, jakkolwiek polityka jego pod tym względem bywała nieraz chwiejna, o ile chodziło o popieranie Finów. Bądź co bądź jednak udało mu się pozyskać poparcie konserwatywnych suometarjanów, którzy z niechęci do żywiołu szwedzkiego popierali niekiedy nawet Bobrikowa, nie wierząc, żeby potrafił on ostatecznie zniszczyć samodzielność Finlandji, ale wyzyskując jego politykę dla złamania przewagi szwedzkiej. Tak np. senatorów szwedzkich, którzy podali się do dymisji, zastąpili przedstawiciele suometarjanów.

Polityka tych ostatnich spotykała się jednak z potępieniem znacznej części społeczeństwa finlandzkiego, zajmującego coraz bardziej antyrosyjskie stanowisko. Pod wpływem wzmagającej się rusyfikacji postępowe elementy fińskie i szwedzkie szukały zbliżenia. Młodofenomani, traktujący suometarjanów jako zdrajców ojczyzny, zbliżyli się ze swekomanami i utworzyli **Związek Konstytucjonalistów**, który szybko rósł w siły i wpływy. Stawiał on sobie za zadanie przywrócenie konstytucji finlandzkiej i pod tem hasłem zdobywał szersze koła ludności.

Lewe skrzydło Związku Konstytucjonalistów coraz **Partja czynnego oporu.** bardziej przejmowało się tendencjami rewolucyjnymi. Agitacja Związku Konstytucjonalistów przeciwko poborowi nie tylko uszczupliła liczbę stawiających się na wezwanie władz, ale doprowadziła gdzieniegdzie do demonstracyj i ruchów, tłumionych, jak w Rosji, przez kozactwo. Hasło walki czynnej stawało się coraz popularniejszym, zwłaszcza wśród młodzieży i robotników. W r. 1899 tworzy się tajna **Partja Czynnego Oporu**, która bierze na siebie kierownictwo walki z rusyfikacją i przygotowanie wystąpień terrorystycznych i zbrojnych. Propagowana jest idea organizacyj milicyjnych i strzeleckich, młodzież zaopatruje się w broń, masowo sprowadzaną z zagranicy.

W okresie wojny rosyjsko-japońskiej.

Wybuch wojny rosyjsko-japońskiej w r. 1904 i pierwsze porażki rządu rosyjskiego dodają otuchy fińskiej Partji Czynnego Oporu, która poczyna liczyć się z możliwością wywalczenia wolności dla Finlandji przy pomocy Japonji i rewolucji w państwie carów. Emisarjusze Partji Czynnego Oporu, których siedliskiem centralnem był Sztokholm, wchodzą w porozumienie bezpośrednie z przedstawicielami Japonji i z poszczególnymi organizacjami opozycyjnymi i rewolucyjnymi państwa rosyjskiego. Jeden z kierowników Partji Czynnego Oporu, pozostający w bezpośrednich stosunkach z Japonją, inicjuje zjazd opozycyjnych i rewolucyjnych partyj państwa rosyjskiego w Paryżu. Biorą w niej udział — obok rewolucjonistów rosyjskich, kaukaskich i lotewskich — również P. P. S. i polska Liga Narodowa.

Walka terrorystyczna.

Represje, sypiące się na podejrzanych o uczestnictwo w tych robotach konspiracyjnych, nie mogą ich zniszczyć. Powstaje tajna organizacja pogotowia zbrojnego, ukrywająca się pod firmą legalnego związku towarzystw sportowych *Vojma* (Sila), rząd raz po raz wykrywa nadchodzące do Finlandji transporty broni, wreszcie dnia 16 czerwca 1904 r. członek Partji Czynnego Oporu, Eugenjusz Sz a u m a n, pochodzący z jednej z najwybitniejszych rodzin fińskich, kładzie trupem znenawidzonego dyktatora Finlandji, general-gubernatora Bobrikowa.

Zamachy terrorystyczne powtarzają się raz po raz. W styczniu 1905 zabito suometarjanina, prokuratora senatu, Johnsona, godzono na życie gubernatora Wyborga, Miasojedowa, i pomocnika jego, Deutricha, zabito kilku żandarmów i policjantów rosyjskich. Wszystko to, wraz z doniesieniami szpiegów o gotującym się w Finlandji powstaniu, wywołało panikę w Petersburgu, gdzie miano i tak dość kłopotów z ogarnianiem całe państwo wrzeniem rewolucyjnym — skutkiem klęsk wojennych. Uznano tedy za konieczne cofnąć się z drogi, którą szedł tak bezwzględnie Bobrikow.

Mianowany w lipcu 1904 r. general-gubernator Obolenski nie stosował już środków wyjątkowych i zapewniał, że

nie ma zamiaru zmieniania istniejącego stanu rzeczy. Wybory do sejmu, który miał się zebrać 6 grudnia, dały przewagę konstytucjonalistom. Mowa tronowa zawierała obietnicę zniesienia lub złagodzenia niektórych zarządzeń antykonstytucyjnych. Odpowiedź stanów natomiast domagała się odwołania pełnomocnictw dyktatorskich z r. 1903 i wszelkich zarządzeń sprzecznych z konstytucją, jak również natychmiastowego wstrzymania poboru rekruta.

Ustępstwa rządowe. Żądania te doczekały się spełnienia dopiero w roku następnym. Reskrypt carski z marca 1905 r. zawieszal ustawę wojskową, natomiast nakazywał wnosić do skarbu państwa rocznie, od r. 1905 do 1907, po 10 milionów marek, jako odszkodowanie za uwolnienie Finlandji od rekrutacji.

Dopiero wypadki październikowe (1905 r.) w państwie rosyjskiem położyły kres polityce rusyfikatorskiej w Finlandji. Prawie tygodniowy strajk powszechny w całej Finlandji wywarł odpowiednie wrażenie, tem bardziej, że wzięły w nim udział nowe siły społeczne, które uprzednio nie odgrywały roli decydującej w życiu kraju.

Socjalistyczne masy robotnicze wysunęły się na czoło ruchu, a sformowana głównie przez nie czerwona gwardja właściwie objęła rządy. Strajk odbywał się pod hasłem powrotu do praworządności, zniesienia wszystkich zarządzeń z okresu panowania Bobrikowa, dymisji senatu, gwarancji swobód obywatelskich i reformy wyborczej na podstawie powszechnego głosowania. Hasła te były wspólne konstytucjonalistom i socjalnym demokratom, ale ci ostatni domagali się zwolania konstytuandy, gdy pierwsi opowiadali się za sejmem, któryby zrealizował żądane reformy. Na tem tle zaznaczyły się ostre przeciwieństwa między obozem burżuazyjnym a robotniczym. Przeciwieństwa te miały zczasem pogłębiać się coraz bardziej.

Przełom w polityce unifikacyj- Dnia 4 listopada 1905 r. manifest carski zniósł uroczyście wszystkie zarządzenia antykonstytucyjne, wprowadzone od r. 1899, i zwoływał jednocześnie sejm nadzwyczajny, który miał opraco-

no-rusyfikacja reformę wyborczą, ustawy dotyczące wolności **torskiej**. słowa, prasy, zgromadzeń, stowarzyszeń, odpowiedzialności administracji przed sejmem, i t. d. Cenzura prewencyjna została zniesiona, general-gubernatorem został Gerhard, zwolennik rządów konstytucyjnych, na czele senatu, złożonego przeważnie z konstytucjonalistów, stanął wybitny polityk, Leon Mehelin.

Nowy sejm. Sejm, który obradował od 20 grudnia 1905 r. i który również był złożony przeważnie z konstytucjonalistów, uchwalil 29 maja 1906 r. ordynację wyborczą na podstawie powszechnego, bez różnicy płci, proporcjonalnego głosowania wszystkich obywateli po ukończeniu 24 lat. Nowy sejm miał być jednoizbowy, zbierający się co roku, o 200 członkach, wybranych na 3 lata. W ten sposób liczba wyborców została powiększona ze 140.000 do 1,400.000, t. j. dziesięciokrotnie.

Wybory do sejmu, odbyte na podstawie nowej ordynacji wyborczej, dały następujący rozkład mandatów: 80 socjalnych demokratów (w tem 8 kobiet), 58 starofenomanów (6 kobiet), 25 młodofenomanów (2 kobiety), 24 swekomanów (1 kobieta), 11 członków partji chłopskiej (1 kobieta) i 2 chrześcijańsko-społecznych. To wysunięcie się na pierwszy plan socjalistów było dla wielu niespodzianką i miało zgotować Finlandji w przyszłości sporo komplikacyj — tak wewnątrz kraju, jak i w stosunku do Rosji.

Atoli tryumf Finlandji, która odzyskała wszystkie utracone w okresie poprzednich dziesięcioleci prawa, nie trwał zbyt długo. Reakcja stołypinowska, szalejąca w całym państwie rosyjskiem, szybko poczęła się i Finlandji dawać we znaki.

Reakcja. Rosja «konstytucyjna» w swej polityce wobec «kresów» szybko nawracała do tradycji absolutystycznego caratu, spotykając się na tej drodze z wybitnem poparciem znacznej części społeczeństwa rosyjskiego, reprezentowanego w Dumie państwowej i w Radzie państwa.

Rozpoczęło się od odmowy sankcji carskiej pewnym uchwałom sejmu 1907—1908. W r. 1908 odwołano general-gubernatora Gerharda, który zdobył już sobie sympatje ludności. Sejm,

za wyrażenie nieufności senatowi za jego ustepliwość wobec Petersburga, został rozwiązany na mocy decyzji gabinetu petersburskiego, co nie miało dotychczas precedensów. Nowy sejm, prawie nie różniący się co do swego składu od poprzedniego, też nie dotrwał do końca sesji. Już bowiem 2 czerwca 1908 r. Rada ministrów w Petersburgu uchwalila nowy, antykonstytucyjny porządek przedkładania carowi spraw, dotyczących tylko Finlandji i wspólnych z Rosją, na co sejm zareagował petycją do cara, wykazując nieprawność tego zarządzenia. Petycja nie znalazła żadnego oddźwięku. Zato kiedy marszałek sejmu oświadczył, że przepisy, wydane przez gabinet petersburski, gwałcą konstytucję Finlandji, sejm został znowu rozwiązany (w lutym 1909) i nowe wybory rozpisano na maj 1909 r.

**Komisja
Charitonowa.**

Tymczasem w Petersburgu obradowała komisja pod przewodnictwem Charitonowa, mająca opracować nowy projekt wydawania praw ogólnopństwowych, dotyczących Finlandji. Członkowie komisji, Rosjanie, systematycznie przegłosowywali Finlandczyków i w końcu bez udziału tych ostatnich opracowali projekt, według którego następujące sprawy uznano za ogólnopństwowe, należące do zakresu władz prawodawczych Cesarstwa: 1) udział Finlandji w wydatkach państwowych; 2) służba wojskowa Finlandczyków; 3) prawa poddanych rosyjskich, nie będących obywatelami Finlandji; 4) kwestja wykonywania przez Finlandję wyroków sądowych i postanowień władz z innych części państwa; 5) tryb działania władz i instytucyj ogólnopństwowych w Finlandji; 6) kwestja wyłączenia niektórych spraw z procedury sądowej finlandzkiej; 7) zabezpieczenie interesów ogólnopństwowych w szkolnictwie Finlandji; 8) prawo o zgromadzeniach publicznych i stowarzyszeniach; 9) prawo prasowe; 10) stosunki celne między Finlandją a innymi częściami państwa; 11) ochrona przemysłu i handlu; 12) ochrona własności literackiej; 13) system monetarny; 14) poczta, telefony, telegraf i wogóle środki komunikacji; 15) żegluga parowa; 16) prawa cudzoziemców. Nadto projekt komisji Charitonowa powoływał Finlandję do udziału w ogólnopństwowej pracy prawodawczej,

wyznaczając jej jedno miejsce w Radzie państwa i cztery w Dumie państwowej, przyczem jeden z tych czterech mandatów piastowałby reprezentant Rosjan finlandzkich, a wszyscy musieliby znać dobrze język rosyjski.

Projekt komisji Charitonowa został przedstawiony Dumie i Radzie państwa, które go uchwałyły w bardzo szybkim tempie w czerwcu 1910 r., przeciwko glosom konstytucyjnych i socjalnych demokratów oraz mniejszości narodowych.

Nowe prawo sprowadzało sejm finlandzki do roli sejmiku prowincjonalnego, mającego prawo regulowania tylko drobnych spraw lokalnych, gdyż wszystkie inne zostały uznane za «ogólno-państwowe». Toteż miał rację jeden z wodzów nacjonalizmu rosyjskiego, Puryszkiewicz, witając uchwalenie tej ustawy okrzykiem *Finis Finlândiae!*

Opór bierny sejmu.

Sejm finlandzki zastosował opór bierny wobec tych projektów rządowych, uważanych przezeń za niekonstytucyjne, za co został znowu rozwiązany 8-go września 1910 r., poczem rozpisano nowe wybory i zwołano sejm na 1-go lutego 1911 r. Nie różnił się on pod względem swego składu od poprzedniego, tylko liczba socjalnych demokratów wzrosła w nim o 7 mandatów.

W przededniu Wielkiej Wojny.

Prawo z czerwca 1910 r. było wstępem do dalszych ograniczeń praw Finlandji, które wprowadzali w życie spadkobiercy Stolypina w latach poprzedzających Wielką Wojnę, a które godziły zarówno w polityczną, jak i gospodarczą samodzielność Finlandji. Tak w r. 1912 ustalono, że odszkodowanie za niespełnianie powinności wojskowej przez Finlandczyków będzie wynosiło za rok 1911 — 12 milionów marek, i że suma ta będzie co roku podnoszona o 1 milion, dopóki nie osiągnie 20 milionów. W tymże roku wydano rozporządzenie, zapewniające Rosjanom, obywatelom rosyjskim, te same prawa w Finlandji, co i obywatelom finlandzkim. Urzędników, opierających się wykonaniu tego reskryptu, zwalniano i wysyłano do Rosji i tam skazywano na więzienie. Mnóstwo wybitnych urzędników otrzymało dymisję, a na ich miejsce sprowadzono ludzi z Rosji, zupełnie nieznających stosunków

miejscowych. Od r. 1912 poczęto mianować Rosjan członkami senatu Finlandji. Stał na porządku dziennym projekt oderwania od Finlandji gubernji wyborskiej — analogiczny do oderwania Chelmszczyzny od Królestwa Polskiego.

Wybuch Wielkiej Wojny nie spowodował żadnej zmiany w stosunkach Rosji do Finlandji. System rusyfikatorski trwał w dalszym ciągu, nic dziwnego też, że sympatje ogółu finlandzkiego zwróciły się ku Niemcom, od których, w razie ich zwycięstwa, Finlandja oczekiwała uwolnienia z kajdan rosyjskich.

Partja Czynnego Oporu, a raczej jej tendencje odrodziły się po wybuchu wojny. Znalazła się ona oczywiście w obozie antyrosyjskim i weszła w stosunki z Niemcami. Dość znaczna liczba młodzieży finlandzkiej poczęła tajnie przemykać się do Niemiec i wstępować tam do wojska. Z dwóch tysięcy tych wolontarjuszy utworzono odrębny pułk strzelców (*Jaeger-Regiment*), który po wyćwiczeniu się został wysłany na front wschodni i brał udział w operacjach wojennych przeciw Rosji, między innymi pod Rygą. Młodzieży tej, tak samo jak Strzelcom polskim Pilsudskiego i Legionistom, przyświecała idea zupełnej niepodległości państwowej kraju.

III

FINLANDJA WYZWOLONA

Po rewolucji w Rosji. Rewolucja w Rosji postawiła i wobec Finlandji zagadnienie nowego układu stosunku do państwa rosyjskiego, które w dalszym ciągu traktowało Finlandję jako część niedzielną Rosji. Rosyjski Rząd Tymczasowy 1917 r. przysłał do Finlandji na stanowisko general-gubernatora konstytucyjnego demokrate, Stachowicza, który dość biernie przyglądał się temu, co pod wrażeniem rewolucji rosyjskiej działo się w tym kraju.

Reforma sejmowa. Tymczasem sejm, w którym od r. 1916 większość kilku głosów posiadali socjalni demokraci, i gabinet koalicyjny pod przewodnictwem M. O. Tokoi wprowadził reformy, odpowiadające, jego zdaniem, potrzebom chwili dziejowej. Tak w czerwcu 1917 sejm przeprowadził ustawę o 8-godzinnym dniu pracy i samorządzie gminnym. Jednocześnie postanowiono rozszerzyć zakres kompetencji rządu finlandzkiego, wyłączając z niego tylko sprawy polityki zagranicznej i wojskowości, przyczem zdecydowano, że uchwały te wcale nie powinny podlegać ratyfikacji władz petersburskich. Notę w tym sensie wysłano do petersburskiego Rządu Tymczasowego, wyprawiono też z łona sejmu dwóch delegatów do petersburskiej Rady Centralnej Sowietów.

Stanowisko rosyjskiego Rządu Tymczasowego. Pod wrażeniem tych faktów Rząd Tymczasowy wyszedł ze stanu bierności i ogłosił 31 lipca 1917 r. rozwiązanie sejmu finlandzkiego, co wywołało wielkie zaniepokojenie w Finlandji. Finlandzka partja socjalno-

demokratyczna ogłosiła energiczne zarządzenia władzy petersburskiej za nielegalne i zapowiedziała strajk generalny w Helsingforsie. Senat koalicyjny podał się do dymisji, i Stachowicz zwrócił się do byłego prezesa rządu, Tokoi, oraz do byłego marszałka sejmu, umiarkowanego socjalnego demokrata, Manner, z propozycją utworzenia nowego rządu. Jego zabiegi nie odniosły jednak skutku. Finlandczycy żądali restytucji rozwiązanego sejmu.

Rząd Tymczasowy nie czynił zadość tym żądaniom, ale jednocześnie rozszerzył zakres kompetencyj sejmu finlandzkiego o cały szereg kwestyj, rezerwując przytem sobie prawo rozwiązywania sejmu i zachowując wszystkie prerogatywy generalgubernatora.

Finlandczycy uznali to za fałszywą grę polityczną i nie traktowali obiecywanych koncesyj poważnie; wobec czego Stachowicz ustąpił. Miejsce jego zajął Niekrasow, były wiceprezydent lipcowego rządu Kiereńskiego. Niekrasow postanowił złamać «frondę» finlandzką i 28-go września siłą uniemożliwił zebranie się rozwiązanego przez Rząd Tymczasowy sejmu.

Nowe wybory.

Odbyły się nowe wybory (4-go października), w których blok partyj mieszczkańskich odniósł zwycięstwo, uzyskując przewagę 10 mandatów nad socjalnymi demokratami (95 mand.). Sejm przystąpił do rewizji konstytucji w duchu rozszerzenia suwerenności Finlandji, wyłączając jedynie sprawy zagraniczne. Liczono tym razem na zgodę rządu centralnego, który miał coraz większe kłopoty z wyrastającą przed nim siłą bolszewików.

Agitacja bolszewicka.

Ale i w Finlandji agitacja bolszewicka szerzyła się coraz bardziej, wyzyskując fatalny stan gospodarczy kraju, spowodowany latami wojny. Brak środków spożywczych, rosnąca drożyzna, wogóle niezmiernie utrudnione warunki życia mas, stanowiły pole bardzo wdzięczne dla posiewu bolszewizmu, szerzonego głównie przez żołnierzy armji rosyjskiej, którzy utworzyli w Helsingforsie swój s o w i e t. Ten ostatni pozostawał w stałym kontakcie z socjalistami finlandz-

kimi i otwarcie usiłował wpływać na bieg spraw krajowych. Nastrój niepokoju rósł coraz bardziej i można było oczekiwać z każdym dniem poważnych zamieszek.

Stan wojenny.

W takich denerwujących warunkach przyszła z Petersburga wieść o wybuchu rewolucji bolszewickiej i o obaleniu rządu Kiereńskiego. Senat Finlandji ogłosił stan wojenny dla ochrony kraju przed grożącymi zamieszkami, widocznem się bowiem stało, że bolszewicy zechcą rozszerzyć rewolucję socjalną i na Finlandję. Z lona prawicy sejmowej wyszła inicjatywa utworzenia dyrektora tu, złożonego z trzech senatorów — Swinhufvuda, Grippenberga i Poasikivi — któryby wykonywał władzę najwyższą. Tego jednak nie zaakceptowali socjalni demokraci, którzy w większości postanowili już byli pójść w ślady bolszewików rosyjskich.

Opanowanie stolicy przez socjalistów.

Dnia 14-go listopada opanowali oni w Helsingforsie z pomocą żołnierzy rosyjskich telegraf i wszystkie instytucje publiczne, udali się do siedziby senatu i ogłosili go za rozwiązany, tak samo jak i nowo wybrany sejm, zapowiadając restytucję dawnego sejmu i nominowanie nowego rządu Tokoi, ale już bez udziału senatorów z grup mieszczańskich. Socjalni demokraci stawiali żądania ultimatywnie: albo zrzeczenie się projektu dyrektora tu, albo strejk generalny.

Stronnictwa mieszczańskie ustąpiły wobec widocznie przeważającej siły socjalnych demokratów, którzy opierali się na żołnierzach rosyjskich i otrzymywanej od nich w wielkiej obfitości broni, gdy prawica, poza gwardją cywilną, z łatwością rozbrajaoną przez żołnierzy «czerwonych», żadnych sił nie miała. Tymczasem wybuchnął strajk kolejowy. Normalny ruch kolei ustał i chodziły tylko pociągi wojskowe i aprowizacyjne.

„Czerwoni“ panami sytuacji.

Po rozbrojeniu gwardji cywilnej i odebraniu broni od burżuazji «czerwoni» stali się panami sytuacji. Przewrót odbył się dość spokojnie. Poza drobnymi względnie zajściami przy rozbrajaniu gwardji cywilnej w Abo i w Wyborgu starć poważniejszych nie było. Szefowie policji na prowincji zostali przeważnie aresztowani. Dawny

sejm zebrał się i zatwierdził ustawę o 8-godzinnym dniu pracy, o samorządzie gminnym i t. d. Socjalni demokraci weszli w umowę i porozumienie z partją chłopską i w ten sposób mieli decydującą większość w sejmie. Część ich nie chciała rozpętywać walki do ostateczności i skłaniała się do kompromisu. Jakkolwiek senat miał charakter czysto socjalistyczny, to jednak urzędnikom, pierwotnie w wielkiej liczbie usuniętym, przywracano ich stanowiska. Strejki ustawały pracę po zakładach przemysłowych stopniowo podejmowano. Niepokój panował jednak w kraju, wystawionym na oddziaływanie bolszewików rosyjskich.

Po przewrocie bolszewickim w Petersburgu zależność Finlandji od Rosji automatycznie ustala i general-gubernator Niekrasow nie zjawil się w Helsingforsie. Rząd Sowietów ogłosił dnia 15-go listopada 1917 roku deklarację prawa «samookreślenia aż do oddzielenia się włącznie», ale wszystko to nie przeszkadzało bolszewikom ingerować w wewnętrzne sprawy Finlandji, gdzie np. komendantami czerwonej armji finlandzkiej byli w wielu wypadkach Rosjanie. Socjalni demokraci finlandzcy, w tem znaczna część bezwiednie, stali się narzędziem w rękę petersburskiej władzy bolszewickiej. Niepokój wzrastał. Oczekiwano powszechnie wojny domowej, gdyż sfery mieszczańskie, które ustąpiły pod naporem siły, bynajmniej nie miały zamiaru rezygnować z posiadanych wpływów i wyrzekać się sprawowania pełnej władzy.

Stanowisko sejmu.

Tymczasem sejm w Helsingforsie obradował, stając coraz wyraźniej na stanowisku niepodległości Finlandji. Zwolennicy tej zasady, wypowiadający się w t. zw. deklaracji Swinhufvuda, tłumaczyli, że rząd rosyjski stracił prawo upierania się przy zjednoczeniu Finlandji z Rosją, ponieważ rząd carski gwałcił prawa Finlandji, gwarantowane przez monarchów rosyjskich, i usiłował zniszczyć legalną konstytucję Finlandji. A więc jest prawem i obowiązkiem narodu finlandzkiego wziąć swój los we własne ręce. Należy spodziewać się — mówiła deklaracja, — że naród rosyjski, w którego imieniu proklamowano prawo małych narodów do nie-

podległości politycznej, nie wystąpi przeciwko usiłowaniom narodu finlandzkiego, zmierzającego do uregulowania swoich własnych spraw na podstawie pełnego prawa do rozporządzania swym losem.

Uchwalenie niepodległości. Dnia 26 listopada 1917 sejm finlandzki uchwalił niepodległość Finlandji. Przeciwko temu głosowali socjalni demokraci, uważający, że takie radykalne rozstrzygnięcie kwestji nie jest jeszcze na cza-

sie i że należy uprzednio wyłonić specjalny komitet, któryby ostatecznie polubownie uregulował stosunki wzajemne Finlandji i Rosji. Na tem samym stanowisku stali i bolszewicy rosyjscy, którzy wprawdzie odezwą Centralnego Komitetu Wykonawczego rad robotniczych i żołnierskich z 23-go grudnia 1917 uznali w zasadzie formalnie niezależność Finlandji, ale jednocześnie pragnęli wyznaczenia specjalnego komitetu celem ustalenia «wspólnie z rządem i przedstawicielami klasy robotniczej Finlandji praktycznych zarządzeń, które stały się koniecznymi wobec odłączenia Finlandji od Rosji». Ta identyczność stanowiska socjalnych demokratów finlandzkich i bolszewików stwierdziła, że zachodzi między nimi porozumienie.

Rewolucja socjalistyczna. Istotnie, znaczna część socjalnych demokratów finlandzkich solidaryzowała się i znajdowała się w kontakcie z bolszewikami rosyjskimi. Liczyła ona na pomoc tych ostatnich, mając zamiar dążyć do zupeł-

neg opanowania władzy w Finlandji. Przygotowania do tego były czynione zupełnie otwarcie, według wzorów petersburskich. Bolszewicy dostarczali «czerwonym» finlandzkim wielkich zapasów amunicji i broni i wspólnie z nimi utworzyli «czerwoną armję». Pomimo uznania niepodległości Finlandji, żołnierze i marynarze rosyjscy pozostali w wielkiej liczbie w Finlandji, wstępując do miejscowej czerwonej armji, która po ćwiczeniach przygotowawczych na początku stycznia 1918 zajęła Helsingfors wraz ze wszystkimi centralnymi instytucjami rządowymi. Opanowawszy stolicę, «czerwoni» zajęli znaczną część Finlandji południowej, środkowej i zachodniej wraz z głównymi ośrodkami miejskimi i przystąpili do realizacji socjalistycznego ustroju społecznego według metod bolszewickich.

Kontrrewolucja. Jednakże mieszczaństwo i konserwatywni chłopci fińscy przedstawiali się zupełnie inaczej niż bierna, bezradna, dająca się niesłychanie łatwo steroryzować inteligencja i burżuazja rosyjska, która prawie bez oporu pozwalała się tępić bolszewikom, stanowiącym pierwotnie małą garstkę i tylko stopniowo uzyskującym wpływ przemożny. Żywioty mieszczańsko-chłopskie w Finlandji szybko zorganizowały się, utworzyły kontrrewolucyjne centrum w Wasie (główne miasto Ostrobotnii), przeciwstawiającej się opanowanemu przez «czerwonych» Helsingforsowi, i stamtąd rozpoczęły akcję przeciwko rewolucjonistom fińskim i wspomagającej ich bolszewickiej Rosji.

Mannerheim i organizowanie armji narodowej. Na czele sił zbrojnych «białych» stanął niezmiernie popularny w społeczeństwie fińskim generał Gustaw Mannerheim, który przystąpił do stworzenia armji narodowej. Pierwotnymi kadrami tej armji stał się oddział 1200 strzelców fińskich, którzy podczas wojny ćwiczyli się w Niemczech i odbyli praktykę w szeregach armji niemieckiej na froncie rosyjskim. Dnia 26 lutego 1918 oddział ten wylądował w Wasie i został włączony do powstającej «białej armji», do której wstąpili wszyscy oficerowie dawnych wojskowych formacyj fińskich, oraz ci Finlandczycy, którzy służyli w szeregach armji rosyjskiej. Organizowaniem, ekwipowaniem i ćwiczeniem tej armji gen. Mannerheim zajmował się przez parę miesięcy, gotując się do stanowczej ofensywy, która zaczęła się od zwycięskiego zajęcia Tammerforsu dnia 4-go kwietnia 1918.

O pomoc zagranicy. Nie przeceniając własnych sił wojskowych, dość narażenie szczupłych i niedostatecznie wyćwiczonych, «biali» zabiegali o pomoc zagranicy. Udali się oni do najbliższej sąsiadki, Szwecji, lecz tamtejszy rząd H. Brantinga stanowczo odmówił wszelkiej pomocy, proponując natomiast pośrednictwo w pertraktacjach z «czerwonymi». Ale propozycja ta nie została przez Finlandczyków przyjęta; uważali oni za konieczne złamanie sił «czerwonych», nie zaś jakiś kompromis, któryby był wynikiem rokowań. Niezależnie od rządu

szwedzkiego «białym» finlandzkim przyszedł z pomocą oddział ochotników szwedzkich, którzy odznaczyli się przy zdobywaniu Tammerforsu.

**Interwencja
niemiecka.**

Nie widząc możliwości uzyskania pomocy Szwecji, «biali» skierowali swe zabiegi do Niemiec, gdzie też szybko osiągnęli skutek. Dla rządu niemieckiego uzyskanie jednej z podstaw dalszych operacji militarnych i politycznych było zbyt ponętą okolicznością, żeby z niej nie skorzystał. Niemcy ofiarowały pomoc lądową i morską. Pod Helsingforsem zjawiała się flota niemiecka pod komendą admirała Maurera, który wypłoszył flotę rosyjską i zmusił ją do ukrycia się w Kronsztacie. Jednocześnie generał von der Goltz wylądował w porcie Hangö na czele 10.000 ludzi, którzy pierwotnie mieli się posuwać na północ dla połączenia się z siłami gen. Mannerheima w Tammerfors, ale później uznały za stosowniejsze uderzyć odrazu na stolicę, która też została zdobyta szturmem dnia 13 kwietnia 1918.

Interwencja niemiecka uniemożliwiła wszelkie nadzieje «czerwonych» na utrzymanie władzy w rękę i dalsze zwycięskie prowadzenie walki z konserwatywnymi żywiołami społeczeństwa. Wkroczenie wojsk niemieckich dało hasło do odwrotu «czerwonych», rozumiejących, że walka z regularną armją niemiecką jest beznadziejna, pomimo pomocy bolszewików rosyjskich.

Czerwona armja otrzymała rozkaz cofania się ku granicy rosyjskiej, ale rozkaz ten był wykonywany dość bezładnie, skutkiem czego znaczne siły «czerwonych», powiększone jeszcze przez uciekających przed zemstą «białych» robotników i ich rodziny, zostały odcięte od drogi odwrotu.

**Wojna
domowa.**

Podczas bombardowania Helsingforsu przez Niemców od strony morza i z lądu — w mieście toczyły się walki uliczne «białych» z «czerwonymi», przyczem rozgrywały się straszne sceny, wobec krańcowego roznamiętnienia i jednej i drugiej strony.

Mordowano przeciwników, nie szczędząc kobiet i dzieci. My, których Pilsudski i rząd Moraczewskiego uratowali od

okropności wojny domowej, nie zdajemy sobie sprawy z tej zaciekłości obustronnej, z jaką toczą się tego rodzaju walki. Finlandja przeszła przez to piekło, i ludność głównych ośrodków, w których toczyły się boje i w których później masa robotników stała się pastwą odwetu, przez długie lata zachowa straszną pamięć o tych tragicznych wypadkach.

Po zdobyciu Helsingforsu, gdzie w dzielnicach robotniczych spalono dużo domów, padło niemało ofiar. To samo było po zdobyciu 28—29 kwietnia Wyborga, pod którym «biali» wraz z Niemcami przerwali front «czerwony». To samo powtórzyło się w zajętych przez «białych» miastach Uleaborg, Nikolajstat, Kotka i innych.

Odwet. Zapanował terror odwetu. Sądy polowe, gromadne egzekucje doraźne, tysiące aresztowanych, przeszło 70.000 internowanych w obozach jeńców, w tem mnóstwo kobiet i dzieci — oto czem się zakończyło zwycięstwo «białych». W obozach jeńców w Helsingforsie, Tawastehus, Kuopjo, Lach-tis, St. Michel, Uleaborgu, Rachimiakki, Okenes, Tammerforsie, Abo, Nikolajstacie, Wyborgu, panowało straszne przepelnienie. Kraj wogóle na skutek wojny cierpiał na brak środków spożywczych, tem bardziej więc brakowało ich internowanym. Stąd głód i choroby epidemiczne, dziesiątkujące jeńców. Ciasnota, brud, zle obchodzenie się z internowanymi, nierzadko nadużycia, stwierdzone przez komisje urzędowe, potęgowały grozę położenia zwyciężonych. Według sprawozdania dra Roberta Tigerstäda, w jednym tylko z obozów jeńców na 7.000 internowanych w ciągu niespełna dwóch miesięcy zmarło 1.347 osób.

Przepelnienie obozów internowanych usiłowano zmniejszyć, wysyłając część więźniów do przymusowych robót kolejowych, do osuszania bagien i t. d., lub zmuszając ich do wyjazdu na roboty do Niemiec.

Jednocześnie działały sądy, które traktowały «czerwonych» jako zdrajców stanu wobec korzystania przez nich z pomocy Rosji. Wszystkich naczelników sztabów i niektórych członków tych ostatnich skazywano na śmierć, mnóstwo ludzi skazano na więzienie od 8 lat do dożywotniego. Za «popieranie zdrady

st a n u» karano więzieniem od lat dwóch. Specjalną sprawę wytoczono posłom socjalno-demokratycznym sejmu, z których część rozstrzelano już uprzednio, część zbiegła do Rosji. Według danych urzędowych po 25 lipca 1918 w więzieniach było 50.818 rewolucjonistów, wypuszczono do wyroku 13.000, skazano na więzienie 5.287 osób, skazano warunkowo 4.345, uwolniono 782. Jak obóz «czerwony» został tem wszystkim steroryzowany, najlepiej świadczy fakt, że do 15 września 1918 wniesiono 43.910 podań o łaskę.

Zwycięstwo «białych» poza powyższymi represjami doraźnymi pociągnęło za sobą zamknięcie licznych «domów robotniczych», konfiskaty ich majątku, skasowanie w wielu wypadkach umów dobrowolnych, zawartych przez robotników z fabrykantami, ograniczenie 8-godzinnego dnia pracy, obniżenie płac. Pomijając już to wszystko, wymordowanie, ucieczka za granicę, aresztowanie i więzienie tak olbrzymiej liczby robotników wpłynęło fatalnie na całe życie ekonomiczne kraju, tamując na pewien czas jego normalny rozwój.

Zapłata Niemcom. Niemcy, dopomógłszy Finlandczykom do zwycięstwa, bynajmniej nie mieli zamiaru rezygnować z ich «wdzięczności». Pomijając już to, że Finlandja stała się dla nich dogodną podstawą strategiczną do dalszego prowadzenia wojny, zapragnęli oni związać ją z sobą ściślejszymi węzłami. Dyplomacja niemiecka zdołała przekonać sfery kierownicze Finlandji o konieczności obsadzenia tronu finlandzkiego przez niemieckiego księcia. I w rzeczy samej sejm finlandzki postanowił dnia 9 października 1918 roku powołać na tron Fryderyka Karola Heskiego. Na przeszkodzie urzeczywistnieniu tych planów stanęło jednak załamanie się sił niemieckich na froncie francuskim i katastrofa Hohenzollernów. Plany monarchistyczne w Finlandji straciły wszelkie podstawy i kraj ten stał się republiką, której konstytucję zatwierdzono 17 lipca 1919 r.

Stanowisko Rosji anty-bolszewickiej. Zanim się to jednak stało, Finlandja uzyskała już była uznanie niezależności państwowej ze strony wszystkich wielkich mocarstw i państw mniejszych. Akcja dyplomatyczna rządu finlandzkiego w tym

kierunku osiągnęła pomyślne wyniki, pomimo bardzo wytężonej kontragitacji rosyjskich sfer konserwatywno-liberalnych, ogniskujących się dokola t. zw. *Conférence russe* w Paryżu podczas pertraktacyj pokojowych 1919 r.

Stanowisko kół, reprezentujących Rosję antybolszewicką, było sformułowane w paru wydanych wówczas broszurach. Zdaniem ich, związek prawno-państwowy, jaki istniał między Rosją a Finlandją w ciągu przeszło stu lat, posiadał charakter wzajemnej ugody obustronnej. Wobec tego Finlandja nie miała prawa jednostronnie zrywać tego stosunku, nie otrzymawszy na to zgody narodu rosyjskiego. Wola tego ostatniego może być wypowiedziana tylko przez konstytuante, która rozpatrzy i zrewiduje zasady prawa, łączącego Finlandję z Rosją. Aż do zwołania konstytuante żadna władza ani instytucja, nie wyłączając Rządu Tymczasowego Rosji, nie może ani uszczuplić, ani zmienić praw, na których polega ten związek, wprowadzić zapewniający Finlandji samodzielność, ale równocześnie gwarantujący pewne interesy żywotne Rosji. Podstawy prawne związku polegają na wspólności monarchy, pewnych wspólnych sprawach i instytucjach, wspólności stosunków zagranicznych — ponieważ Finlandja nie była podmiotem prawa międzynarodowego, — wspólności obrony wojskowej, ześrodkowanej w rękach samej Rosji, pewnych prawach Rosjan w Finlandji, i t. d. Rosja nigdy nie będzie w stanie wyrzec się swych interesów, istniejących przeszło od wieku, a polegających na tem, że flota rosyjska nie może istnieć bez punktów oparcia w zatoce Fińskiej i bez jej odpowiedniego ufortyfikowania, oraz że obrona północnej granicy Rosji nie może być przeprowadzona bez fortyfikacyj lądowych. Jednocześnie Finlandja, o ile jej stosunki zagraniczne nie będą zogniskowane w ręku Rosji, stanie się *Hinterlandem* lub kolonją wrogów Rosji, stałym źródłem niebezpieczeństwa, grożącego Rosji, jej północnym miastom, kolei na Murman i jej rynkowi ekonomicznemu. Obecnie Finlandja, ogłaszając swą niepodległość, jednostronnie zerwała związek, popełniając to samo naruszenie prawa, jakie popełniał dawniej rząd carski wobec konstytucji

Finlandji. Nic więc dziwnego, że Rosja nie może uznać ani tej niepodległości, ani obecnej polityki Finlandji w tej dziedzinie.

Antybolszewickie kola emigranckie Rosji w dalszym ciągu zajmują powyższe stanowisko, z czem się Finlandja oczywiście nie liczy, gdyż, dopóki kola te nie doszły w Rosji do władzy, rozumowanie ich nie posiada żadnego praktycznego znaczenia. Inaczej przedstawialaby się sytuacja Finlandji w razie restytucji monarchistycznych czy liberalnych rządów rosyjskich. W tym wypadku zagrażałoby jej poważne niebezpieczeństwo, z którem politycy finlandcy nie mogliby się nie rachować.

Konstytucja Finlandji. Konstytucja Finlandji z lipca 1919 r. ustala, że Finlandja jest republiką suwerenną, w której władza zwierzchnicza należy do narodu, reprezentowanego przez jej przedstawicieli, zgromadzonych w Sejmie (*Riksdag, Eduskunta*). Najwyższa władza wykonawcza jest przekazana prezydentowi, obok którego ogólny zarząd sprawuje Rada Stanu (gabinet ministrów), składająca się z ministra stanu (prezesa Rady) i odpowiedniej liczby ministrów. Władzę sądową sprawują niezawisłe sądy, w najwyższej zaś instancji Sąd Najwyższy i Najwyższy Trybunał Administracyjny.

Granice niepodzielnej Republiki mogą być zmienione tylko za zgodą sejmku.

Prawa obywatelskie. Obywatelstwo Finlandji przysługuje z prawa każdej osobie urodzonej z rodziców Finlandczyków, oraz kobietom obcego obywatelstwa, które wyszły za mąż za obywateli finlandzkich. Obywatele finlandzcy są równi wobec prawa. Życie każdego obywatela finlandzkiego, jego honor, wolność osobista i majątek pozostają pod opieką prawa. Władza ustawodawcza określa warunki wywłaszczenia na cele użyteczności publicznej za pełnem odszkodowaniem. Każdy obywatel finlandzki ma prawo swobodnego wyboru miejsca stałego zamieszkania i przenoszenia się z miejsca na miejsce.

Każdy obywatel finlandzki ma prawo wykonywania przepisów swego obrządku, zarówno publicznie jak prywatnie, o ile

to nie sprzeciwia się prawu lub dobrym obyczajom, wolno mu też, z zachowaniem specjalnych przepisów, opuścić związek religijny, do którego należy, i przyłączyć się do innego. Należenie do jakiegoś wyznania religijnego lub nienależenie do żadnego nie może mieć wpływu na prawa lub obowiązki obywatela. Jednakże co do urzędów publicznych, to istniejące pod tym względem ograniczenia prawne pozostaną w mocy, dopóki ustawa nie postanowi inaczej.

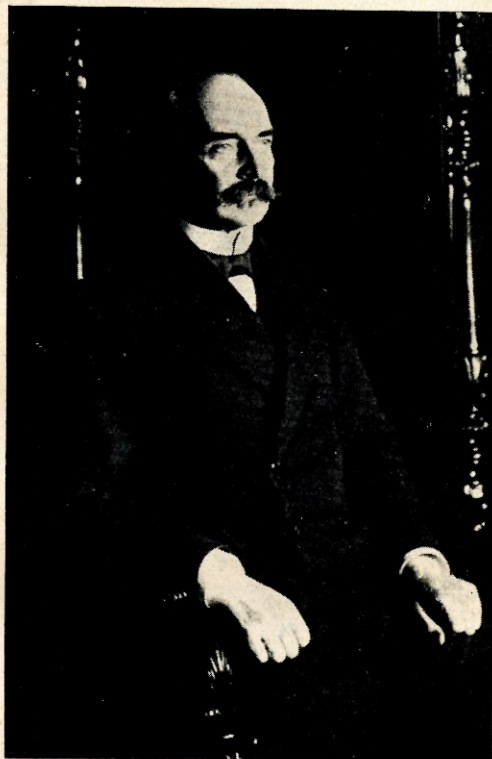
Obywatele finlandzcy korzystają z wolności słowa i z prawa drukowania i ogłaszania pism lub wizerunków; żadna cenzura prewencyjna nie może być stosowana. Mają oni również prawo zgromadzania się bez uprzedniego zezwolenia dla naradzania się nad sprawami publicznymi lub innymi przedmiotami godziwymi, oraz prawo zawiązywania stowarzyszeń w celach niesprzeciwiających się prawu lub dobrym obyczajom. Mieszkanie obywateli finlandzkich jest nietykalne. Tajemnica korespondencji pocztowej, telegraficznej i telefonicznej jest zastrzeżona. Obywatel finlandzki może być sądzony tylko przez ten sąd, któremu podlega na mocy ustawy.

Prawa językowe. Język fiński i szwedzki są w Finlandji językami narodowymi. Obywatele finlandzcy będą mieli ustawowo zagwarantowane prawo używania w sądach i wobec władz administracyjnych swego języka ojczystego, bądź fińskiego, bądź szwedzkiego, oraz otrzymywania w tym samym języku dokumentów i decyzyj, z tem jednak zastrzeżeniem, aby prawa ludności miejscowej, tak fińskiej jak i szwedzkiej, były chronione podług jednakowych zasad. Państwo będzie w jednakowym stopniu zaspakajało potrzeby intelektualne i gospodarcze zarówno ludności fińskiej, jak i szwedzkiej.

Nie będą w Finlandji nadawane żadne tytuły szlacheckie, ani inne godności dziedziczne. To, co dotyczy powszechnych praw obywateli finlandzkich, nie może być przeszkodą do ustawowego wprowadzenia ograniczeń, koniecznych w czasie wojny lub powstania, albo w stosunku do osób, będących na służbie w armji i marynarce, jak również i innych wypadkach.

Sejm. Ustrój i uprawnienia sejmowe są określone przez statut organiczny Sejmu. Prawo zgłaszania wniosków, uchwalenia nowej ustawy lub zmiany, wyjaśnienia albo uchylenia już istniejącej, przysługuje zarówno prezydentowi, jak sejmowi. Prezydent republiki wykonywa swoje prawo inicjatywy, składając w sejmie projekt ustawy. Projekty ustaw opracowuje Rada Stanu. Zależnie od rodzaju kwestji, można z powodu tych projektów zażądać opinji Sądu Najwyższego albo Najwyższego Trybunału Administracyjnego, czy też jednego i drugiego. Sposób, w jaki sejm wykonywa przysługujące mu prawo inicjatywy, jest określony przez jego statut organizacyjny. Ustawy, uchwalone przez sejm, są przedstawiane prezydentowi republiki do zatwierdzenia. Prezydent może z powodu ustawy zażądać opinji Sądu Najwyższego albo Najwyższego Trybunału Administracyjnego, czy też jednego i drugiego. Ustawa powinna być zatwierdzona w brzmieniu uchwalonem przez sejm. Jeżeli jakaś ustawa nie uzyska zatwierdzenia prezydenta, uprawomocni się ona nawet bez tego zatwierdzenia, o ile sejm po nowych wyborach uchwali ją bez zmian bezwzględną większością głosów. W przeciwnym razie ustawa ta będzie uznana za nieistniejącą. Jeżeli prezydent nie zatwierdzi ustawy w ciągu trzech miesięcy od daty, kiedy ją podano do zatwierdzenia, będzie to uważane za odmowę zatwierdzenia. Każda ustawa winna nosić podpis prezydenta i kontrasygnaturę odpowiedniego ministra, poczem zostaje ogłoszona w Zbiorze Ustaw Finlandji. Ustawy i rozporządzenia, jak również i projekty ustaw, składane przez rząd sejmowi, oraz odpowiedzi, wyjaśnienia i inne noty, przesyłane przez sejm rządowi, mają być układane w języku fińskim i szwedzkim.

Prezydent. Prezydenta Republiki wybiera naród fiński z pomiędzy obywateli fińskich na przeciąg lat sześciu. Wyboru prezydenta dokonywuje trzystu wyborców w tajnem głosowaniu. Co się tyczy prawa czynnego i biernego przy tych wyborach, jak również procedury głosowania, należy zastosować prawo-

K. J. STAHLBERG
PIERWSZY PREZYDENT REPUBLIKI FINLANDZKIEJ

mocne przepisy o wyborach do sejmu w tym zakresie, w jakim mogą tu znaleźć zastosowanie.

Prezydent, obejmując urządowanie, składa uroczyste oświadczenie, że przy wykonywaniu swych funkcyj będzie dochowywał i strzegł lojalnie i wiernie konstytucji i ustaw republiki i ze wszystkich sił pracował dla dobra narodu finlandzkiego. W razie niemożności sprawowania rządów funkcje prezydenta wykonywa prezes Rady Stanu. Uposażenie prezydenta przez cały czas jego urządowania nie może być ani powiększane, ani zmniejszane. Prezydent zwołuje sejm na sesje nadzwyczajne, decyduje o wyborach do sejmu, otwiera, zamyka oraz rozwiązuje sejm. Prezydent ma prawo, o ile co do tego nie postanowiła inaczej konstytucja, albo o ile to prawo nie przeszło na Radę Stanu, wydawać rozporządzenia w sprawach, które przedtem były przedmiotem zarządzeń administracyjnych, jak również rozporządzenia, dotyczące szczegółów wykonania ustaw, administracji dóbr państwowych oraz organizacji i funkcjonowania urzędów administracyjnych i instytucyj publicznych. Rozporządzenia te nie mogą zawierać żadnych postanowień, pociągających za sobą zmianę ustawy.

Prezydent może w wykonywaniu swego prawa łaski darować lub złagodzić karę, po uprzednim zasięgnięciu zdania Sądu Najwyższego, ma również prawo zwolnić od zastosowania rygorów prawnych w wypadkach, kiedy ustawa przekazuje mu to uprawnienie.

Prezydent jest w odzemi naczelnym sił zbrojnych Finlandji. W razie wybuchu wojny wolno mu przelać naczelne dowództwo na inną osobę. Prezydent może nadać obywatelowi innego kraju obywatelstwo finlandzkie i zwolnić Finlandczyka z obywatelstwa finlandzkiego. Prezydent sprawuje nadzór nad administracją państwową, może w tym celu żądać wyjaśnień od kierowników urzędów administracyjnych i instytucyj publicznych oraz zarządzać ich inspekcję.

Prezydent kieruje stosunkami Finlandji z obcemi mocarstwami, jednakże traktaty z państwami cudzoziemskimi muszą uzyskać zatwierdzenie sejmu, jeśli zawierają postanowienia,

wchodzące w zakres ustawodawstwa, lub jeżeli tego wymaga konstytucja z innych względów. W sprawach, dotyczących pokoju i wojny, decyduje prezydent za zgodą sejmu. Korespondencja z obcemi mocarstwami oraz z przedstawicielami dyplomatycznymi Finlandji zagranicą powinna odbywać się za pośrednictwem ministerstwa spraw zagranicznych.

Rada Stanu. Decyzje prezydenta zapadają w Radzie Stanu na podstawie raportu tego ministra, w którego kompetencji leży dana sprawa. Decyzje prezydenta winny być kontrasygnowane przez ministra, który daną sprawę referował, i który też jest odpowiedzialny za dokładność aktu, będącego podstawą decyzji. Członków Rady Stanu prezydent wyznacza z pomiędzy rodowitych obywateli finlandzkich. Minister sprawiedliwości oraz przynajmniej jeszcze jeden z pomiędzy pozostałych ministrów winien posiadać gruntowną wiedzę prawniczą.

Kancelarz Sprawiedliwości. Przy Radzie Stanu winien znajdować się kancelarz sprawiedliwości, który ma posiadać głębszą wiedzę prawniczą. W razie potrzeby zastępuje go podkancelrzy. Prezesem Rady jest minister stanu. W razie jakiegokolwiek przeszkody zastępuje go jeden z ministrów w kolei starszeństwa. Do zakresu działania Rady należy wykonywanie postanowień prezydenta i rozstrząsanie zarówno tych spraw, które na mocy ustawy podlegają jego decyzji, jak innych, wchodzących w zakres rządu i administracji, a których ani konstytucja, ani inna ustawa lub rozporządzenie nie zastrzegły prezydentowi, ani też które nie zostały przekazane jednemu z ministrów jako kierownikowi ministerstwa albo innej władzy niższej. Członkowie Rady Stanu są odpowiedzialni przed sejmem za swoje czynności administracyjne. W razie, gdyby jakaś decyzja, którą prezydent złożył Radzie Stanu do wykonania, była uznana za sprzeczną z ustawą, Rada jest obowiązana — po wysłuchaniu zdania kancelarza sprawiedliwości — zażądać od prezydenta wycofania lub zmiany tej decyzji, gdyby zaś prezydent obstawał przy niej,

Rada winna mu oświadczyć, że decyzja ta jest niewykonalna. Kanclerz sprawiedliwości powinien czuwać, aby władze i urzędnicy postępowali zgodnie z prawem i wykonywali swe obowiązki; reprezentuje on nadto władzę publiczną przed Sądem Najwyższym i przed Najwyższym Trybunałem Administracyjnym i broni tam interesów państwa, jak również występuje w charakterze oskarżyciela sam lub przez zastępcę przed innemi trybunałami, o ile to uzna za niezbędne. Jako najwyższy prokurator państwa, kanclerz sprawiedliwości winien również rozciągać nadzór nad innymi członkami prokuratury, obowiązany stosować się do jego decyzyj. Kanclerz sprawiedliwości ma prawo być obecnym na posiedzeniach Rady Stanu oraz wszystkich sądów i urzędów administracyjnych, jak również zapoznawać się z treścią dokumentów, sporządzanych przez ministerstwa, sądy i inne władze. Jeżeli Rada Stanu lub jeden z jej członków postąpi wbrew prawu przy wykonywaniu swych funkcyj, kanclerz sprawiedliwości powinien złożyć z tego powodu oświadczenie i wskazać jednocześnie, na czem polega bezprawność. Jeśliby nie uwzględniono tego oświadczenia, kanclerz sprawiedliwości wniesie swą opinię do protokołu obrad Rady, przyczem ma prawo podać to do wiadomości prezydenta. Jeżeli bezprawie jest tego rodzaju, że może pociągnąć za sobą oskarżenie odnośnego członka Rady przed Wysokim Sądem (t. j. specjalnym trybunałem, działającym na podstawie osobnych przepisów o charakterze praw zasadniczych), i jeżeli prezydent nakaze wnieść oskarżenie, wnosić je będzie kanclerz sprawiedliwości. Jeżeli prezydent jest zdania, że niema podstaw do oskarżenia, kanclerz sprawiedliwości zachowuje prawo wytoczenia sprawy przed sejmem. Jeżeli prezydent zadecyduje postawienie w stan oskarżenia kanclerza sprawiedliwości, oskarżenie będzie wносиła osoba, wyznaczona do tego przez prezydenta. W razie, jeżeli prezydent popełni przy wykonywaniu swych funkcyj czyny sprzeczne z prawem, kanclerz sprawiedliwości winien z tego powodu złożyć oświadczenie w sposób wyżej wymieniony. Jeżeli kanclerz sprawiedliwości lub Rada Stanu uznają, że prezydent jest winien zdrady stanu lub zdrady

zwyklej, winni podać to do wiadomości sejmu. Jeżeli sejm większością $\frac{3}{4}$ głosów zdecyduje postawić prezydenta w stan oskarżenia, będzie ono wniesione przed Sąd Najwyższy przez kanclerza sprawiedliwości, poczem aż do wydania wyroku prezydent zawieszony będzie w urzędowaniu. Z wyjątkiem wypadków wyżej przewidzianych prezydent nie może być postawiony w stan oskarżenia z powodu swych czynności administracyjnych.

Kanclerz sprawiedliwości obowiązany jest corocznie składać sprawozdanie prezydentowi i sejmowi z zarządzeń i spostrzeżeń, które poczynił w zakresie wykonywania ustaw, jako też udzielać sejmowi i Radzie Stanu wszelkich, żądanych przez nich wiadomości i rad.

Sejm na każdej sesji zwyczajnej wybiera wybitnego prawnika jako swego Delegata sprawiedliwości, który będzie baczyl, czy sądy i inne władze stosują się do obowiązujących je ustaw. Wybiera się też zastępcę delegata sprawiedliwości. Delegat sprawiedliwości narówni z kanclerzem sprawiedliwości ma prawo obecności na posiedzeniach Rady Stanu, sądów i urzędów administracyjnych oraz wglądania w protokoły Rady Stanu, ministerstw, trybunałów i innych władz. Ma on również prawo wnosić sam lub polecać wniesienie oskarżenia o przestępstwa albo niedbalstwo służbowe. Delegat sprawiedliwości składa co roku sejmowi sprawozdanie ze sposobu, w jaki wykonał swe czynności, oraz ze stanu wymiaru sprawiedliwości i braków, zauważonych w prawodawstwie.

Dla celów administracji ogólnej Finlandja jest podzielona na departamenty (*län*), powiaty (*härad*), i gminy. Zmiana liczby departamentów może nastąpić tylko w drodze ustawodawczej. W razie dokonywania nowych rozgraniczeń jednostek administracyjnych należy mieć na uwadze, aby nowe okręgi w miarę możliwości tak były wyznaczone, by ich ludność mówiła jednym językiem — fińskim czy szwedzkim, albo by inne mniejszości językowe były wedle możliwości jak najmniej liczne. Na czele zarządów

**Delegat
Sprawiedli-
wości.**

**Podział
administra-
cyjny.**

departamentów stoją prefekci (*landshövding*). Zarząd gmin oparty jest na zasadzie samorządu obywatelskiego.

Sąd Najwyższy. Sąd Najwyższy stanowi ostatnią instancję w przewodzie sądowym, nadto sprawuje on nadzór nad sędziami i władzami wykonawczymi w zakresie wymiaru sprawiedliwości. Składa się z prezesa i koniecznej liczby radców sprawiedliwości. Sprawy, należące do kompetencji Sądu Najwyższego, opracowuje minister sprawiedliwości, który uczestniczy w obradach Sądu Najwyższego. Organizacja sądów pierwszej i drugiej instancji ma być ustalona w drodze ustawodawczej.

Trybunał Administracyjny. Ostatnią instancją w sprawach administracyjnych jest Najwyższy Trybunał Administracyjny, składający się z prezesa i koniecznej liczby radców administracyjnych, który również sprawuje nadzór nad działalnością niższych urzędów przy wykonywaniu przez nich sądownictwa administracyjnego.

O ile Sąd Najwyższy lub Najwyższy Trybunał Administracyjny uważają za konieczne zmiany lub wyjaśnienie jakiejś ustawy lub rozporządzenia, mają one prawo skierować do prezydenta podanie z żądaniem przeprowadzenia takiego aktu ustawodawczego. W razie postawienia w stan oskarżenia ministra, członka Sądu Najwyższego, członka Najwyższego Trybunału Administracyjnego albo kanclerza sprawiedliwości za niezgodne z prawem postępowanie przy wykonywaniu przez nich czynności urzędowych sędzić ich będzie specjalny Wysoki Sąd (*Riksrätt*). Jeśli oskarżenie wyszło od sejmu, popierać je będzie Delegat sprawiedliwości sejmu. Żaden sąd nadzwyczajny nie może być wprowadzony.

Gospodarka skarbowa. Podatki i cła są rozkładane i uchylane w drodze ustawodawczej. Zaciągnięcie pożyczki państwowej wymaga zgody sejmu. Nowe stanowiska i urzędy można tworzyć tylko w ramach budżetu rocznego. Preliminarz budżetowy jest uchwalany przez sejm i ogłaszany w trybie, określonym dla ustaw. Procenty i spłaty amortyzacyjne pożyczek i innych długów, opartych na zobowiązaniach Skarbu,

jako też wydatki, które mają być pokryte w ciągu roku budżetowego na mocy zarządzeń obowiązujących, winny figurować w preliminarzu budżetowym, który też winien podawać źródła dochodów, wystarczających na pokrycie wydatków. Gdyby po uchwaleniu preliminarza budżetowego okazała się bezwzględna potrzeba poczynienia zmian, ma być złożony sejmowi projekt budżetu dodatkowego. Każdy ma prawo żądać od Skarbu wypłaty tego, co mu się prawnie należy, niezależnie od budżetu. Podczas każdej zwykłej sesji sejmu wybiera się pięciu rewidentów budżetu, którzy z ramienia sejmu winni czuwać, aby pozostawano w zgodzie z preliminarzem, oraz sprawować nadzór nad stanem Skarbu i jego administracją. Wybierają ich wyborcy do sejmu na podstawie systemu proporcjonalnego, tak samo jak i potrzebną liczbę zastępców. Bank Finlandzki pozostaje pod gwarancją i ochroną Skarbu oraz pod nadzorem pełnomocników, wybranych przez sejm, który też decyduje o sposobie obrócenia na korzyść państwa zysków, osiągniętych przez Bank. Wyzbycie się lub obciążenie państwowych dóbr nieruchomości, podatków albo opłat, przynoszących dochód, może być przeprowadzone tylko w drodze ustawowej.

**Służba
wojskowa.**

Każdy obywatel finlandzki obowiązany jest uczestniczyć w obronie kraju lub przykładać się do niej podług rozporządzeń ustawy. Każdy poborowy będzie, w miarę możliwości, o ile nie wyrazi przeciwnego życzenia, wcielony do oddziału, złożonego całkowicie z osób, używających tego samego co i on języka ojczystego (fińskiego lub szwedzkiego), i w tym języku będzie tam otrzymywał naukę. Język dowództwa sił zbrojnych Finlandji jest fiński. W razie konieczności postawienia armji na stopie wojennej prezydent Rzeczypospolitej wydaje odnośne rozporządzenie na posiedzeniu Rady Stanu, poczem Rada Stanu podejmuje stosowne zarządzenia celem pokrycia wynikających stąd wydatków; o ile sejm wówczas nie obraduje, zwołuje się go na specjalną sesję.

Oświecenie publiczne. Uniwersytet w Helsingforsie zachowuje prawo autonomji. W celu popierania badań i studjów wyższych w zakresie nauk technicznych, agronomicznych, handlowych i innych nauk stosowanych, jak również działalności i wykształcenia wyższego w dziedzinie sztuk pięknych, państwo będzie dla wszystkich tych gałęzi nauk utrzymywało i zakładało wyższe szkoły specjalne, o ile przedmioty te nie są wykładane na uniwersytecie, oraz subwencjonowało zakładane w tym celu instytucje prywatne. Państwo będzie utrzymywało na koszt własny lub, w razie potrzeby, subwencjonowało zakłady, dające wyższe wykształcenie ogólne lub ludowe. Organizacja państwowych szkół średnich będzie ustalona w drodze ustawodawczej, tak samo jak zasady organizacji nauczania prywatnego i przymusu szkolnego. Nauka w szkołach początkujących ma być bezpłatna dla wszystkich. Państwo utrzymuje, a w razie potrzeby subwencjonuje szkoły zawodowe, poświęcone technice, rolnictwu i gałęziom z niem związanym, handlowi, żegludze i sztukom pięknym. Nauczanie domowe nie podlega żadnemu nadzorowi władz.

Organizacja kościoła. Organizacja związków religijnych kościoła ewangelicko-luterańskiego oraz jego zarząd podlegają prawu kościelnemu. Inne istniejące związki religijne podlegają ustawom, które są lub będą dla nich wydane. Wolno tworzyć nowe związki religijne, pod warunkiem zachowania odnośnych postanowień ustawy.

Dostęp do urzędów publicznych. Urzędy publiczne są dostępne wyłącznie tylko dla obywateli finlandzkich, z następującymi wyjątkami: czynności natury technicznej, stanowiska wykładających na uniwersytecie i w innych szkołach wyższych, stanowiska profesorów języków obcych w szkołach i tłumaczy w urzędach administracyjnych, jak również bezpłatne stanowiska w służbie konsularnej, pomocnicze funkcje kancelaryjne oraz inne stanowiska nadzwyczajne w poselstwach i konsulatach mogą być powierzone osobom, nie będącym obywatelami finlandzkimi.

Nominacja urzędników. Prezydent Republiki mianuje kanclerza sprawiedliwości i jego zastępcę, arcybiskupa i kanclerza uniwersytetu, prezesa Sądu Najwyższego i Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Na wniosek Sądu Najwyższego prezydent mianuje jego członków i prezesów sądów apelacyjnych, zaś na wniosek Najwyższego Trybunału Administracyjnego członków tego Trybunału, członków sądów apelacyjnych i profesorów uniwersytetu oraz wyższej szkoły technicznej. Na wniosek Rady Stanu — naczelników oraz członków urzędów centralnych, prefektów, urzędników kancelarii prezydenta, ministrów pełnomocnych i konsulów zawodowych. Referenci Rady Stanu, Sądu Najwyższego i Najwyższego Trybunału Administracyjnego są mianowani przez prezydenta na wniosek władz tych instytucyj.

Sędziów w sądach ziemskich pierwszej instancji, burmistrzów i przewodniczących sądów do podziału ziemi mianuje Sąd Najwyższy. Nominacje w sądach odbywają się przez Sąd Najwyższy lub sąd wyższy od tego, do którego dany urząd należy, zaś w Najwyższym Trybunale Administracyjnym przez ten Trybunał. W administracji i szkołach — przez Radę Stanu, ministra, prefekta, dyrekcję lub urząd, od którego dana funkcja zależy. Oficerów armji i floty mianuje prezydent.

Sędzia może być złożony ze swego urzędu tylko na mocy prawidłowo wydanego wyroku, zaś przeniesiony na inne stanowisko tylko w razie reorganizacji sądownictwa lub na własne żądanie.

Jeżeli treść jakiegoś rozporządzenia stoi w sprzeczności z prawem zasadniczem lub inną ustawą, nie może ono być wykonane przez sędziego ani przez żadnego innego urzędnika. Kto ucierpiał na skutek czynności sprzecznej z prawem lub niedbalstwa urzędnika, ma prawo domagać się, aby ten urzędnik był skazany na karę i wynagrodzenie szkód i strat, lub też uczynić na niego doniesienie i zażądać postawienia go w stan oskarżenia, w formie, przepisanej przez ustawę.

Streszczona powyżej konstytucja jest podstawą życia pu-

blicznego współczesnej Republiki Finlandzkiej. I w ramach tej konstytucji rozwija się jej prawodawstwo.

**Stosunki
finlandzko-
rosyjskie.** Zwycięstwo «białych» nad «czerwonymi», których popierała bolszewicka Rosja, faktycznie zakończyło wojnę Finlandji z Rosją, ale do nawiązania stosunków pokojowych było jeszcze daleko. Tem bardziej, że Finlandja, korzystając ze swej przewagi militarnej, zajęła część Karelji Wschodniej, mianowicie dwie parafje, uprzednio nie należące do Finlandji, jakkolwiek zamieszkałe w bardzo znacznej części przez ludność fińską (Repola i Porajärvi), i pragnęła je zatrzymać, a nawet rozciągnąć swoją władzę i na całą Karelję Wschodnią. Pozatem Finlandja pragnęła uzyskać dostęp do Oceanu Lodowatego przez przyłączenie okręgu Peczeni (*Petsamo*) i ostatecznie załatwić sprawę wysp Alandzkich.

**Traktat
pokoju.** Rozpoczynają się tedy pertraktacje o ustalenie nowych granic między Finlandją a R. S. F. S. R. Rokowania te były podejmowane parę razy (w Berlinie, później w Rajajoki), ale bezskutecznie. Wreszcie na początku lata 1920 r. została zwołana formalna konferencja pokojowa finlandzko-rosyjska do Dorpatu w Estonji. Przeciągała się ona jednak w nieskończoność, toczyła się bowiem wówczas wojna polsko-bolszewicka, i w zależności od jej przebiegu bolszewicy to zwalniali, to przyśpieszali tempo rokowań z Finlandją. Dopiero po rozgromieniu armji bolszewickiej przez Pilsudskiego, dnia 4-go października został podpisany traktat pokojowy w Dorpacie.

Finlandja nie osiągnęła nic w sprawie Karelji Wschodniej i musiała się zrzec zajętych już parafij Repola i Porajärvi. Tak samo żądanie odszkodowań dla obywateli finlandzkich, którzy ponieśli straty w Rosji (kilka miliardów marek), zostało odrzucone, z tem, że, o ile Rosja zgodzi się w przyszłości wypłacić odszkodowanie obywatelom prywatnym jakiegokolwiek kraju, to i Finlandja uzyska prawo do tegoż. Cały szereg rozmaitych spraw dość ważnych nie został załatwiony, gdyż postanowiono prowadzić co do nich rokowania w czasie późniejszym, po pod-

pisanii traktatu. Traktat pozostawiał w posiadaniu Finlandji bardzo poważne zapasy materjału wojennego, zwłaszcza artyleryjskiego, zabranego podczas wojny, i bardzo ważny — ze względu na dostęp do zawsze wolnej od lodów zatoki na Oceanie Lodowatym — okręg Peczeni.

Sejm i jego skład. Ośrodkiem życia politycznego Finlandji jest sejm, posiadający konserwatywną prawicę, umiarkowane centrum i radykalną lewicę. Każdy z tych odłamów liczy po dwie partje.

Prawica konserwatywna dzieli się na grupy — fińską i szwedzką.

Fińska Partja Konsolidacji Narodowej. Dawni starofenomani (suometarjanie), opierający się na zamożnem włościanstwie, konserwatywnym klerze i sferach urzędniczych, występują od listopada 1918 pod firmą Fińskiej Partji Konsolidacji Narodowej (*Kausallinen Kokoomuspuolue*). Połączyła się z nią część dawnych młodofenomanów, głównie z kół inteligencji. Jest to partja zachowawcza, nacjonalistyczna, przeciwna daleko idącym uprawnieniom żywiołu i języka szwedzkiego, zwolenniczka jak najostrzejszych zarządzeń przeciwko komunistom, przejęta germanofilstwem. Posiada zasobną prasę. Organami jej są między innymi: *Uusi Suomi* i *Ihtalehti* w Helsingforsie, *Uusi Aura* w Abo, *Karjala* w Wyborgu i *Aamulehti* w Tammerforsie. Z pomiędzy jej przywódców największą popularnością cieszą się prof. Erich, prof. Setälä, prof. Inigman, były minister handlu, H. Renvalla, marszałek sejmu Virkkunen. Do niej należy między innymi i gen. Mannerheim. W sejmie 1922 r. posiadała 35 posłów, przy wyborach 1924 zdobyła 3 mandaty, tak że obecnie rozporządza 38 posłami.

Szwedzka Partja Ludowa. Dawni swekomani, którzy od października 1918 przybrali nazwę Szwedzkiej Partji Ludowej (*Svenska Folkspartiet*), opierają się na szwedzkim mieszczaństwie i włościanstwie, ponieważ jednak reprezentują obronę szwedzkich interesów narodowych, przeto ciąży ku nim ogół ludności szwedzkiej, z wyjątkiem żywiołów skrajnych. Znajdując się w stałym antagonizmie do

konserwatystów fińskich, zwalczają ich tak samo, jak i lewicę społeczną. Wobec komunistów zajmują stanowisko nieprzejednanie wrogie. Pod względem germanofilstwa nie ustępują konserwatystom fińskim, jednocześnie są za jak najściślejszym zbliżeniem ze Szwecją, z którą łączy ich wspólna kultura. Usuwając się od współdziałania z większością fińską, konserwatyści szwedzcy nie dążą do zajmowania wyższych stanowisk w życiu państwowem. Bodaj że jedynym wyjątkiem jest Hjalmar Prokope, parokrotny minister, były przewodniczący delegacji finlandzkiej podczas obrad nad polsko-finlandzkim traktatem handlowym w Warszawie. Natomiast Szwedzka Partja Ludowa rozwija szeroką działalność kulturalną wśród ludności szwedzkiej. Organami tej partji są: *Hufvudstadsbladet* i *Svenska Pressen* w Helsingforsie, *Abo Underrättelsen* i *Wasabladet* na prowincji. Najwybitniejszymi leaderami partji są prof. E. Estlander, R. Furuholm, A. Talgren, E. Rettig. Podczas wyborów 1922 r. zdobyła ona 25 mandatów, z których w r. 1924 straciła dwa.

Centrum składa się z partji agrarjuszy i partji postępców.

Partja Agrarjuszy. Partja Agrarjuszy (*Maalaisliitto*) powstała z dawnego przedwojennego związku włościańskiego i stoi na stanowisku interesów włościanstwa i farmerów fińskich. Usposobiona antyszwedzko, odmawia Szwedom szerszych praw i pod tym względem nie różni się od konserwatystów fińskich. Natomiast, odrzucając, tak jak i oni, ideę oparcia się o Szwecję, nie posuwa się zbyt daleko w swem germanofilstwie, zdając sobie sprawę z niebezpieczeństwa rosyjskiego i chętnieby się oparła o związek państw bałtyckich. Napływ do Partji Agrarjuszy inteligencji, zwłaszcza zaś nauczycielstwa, wzmacnia jej wpływy. Posiada ona 15 pism (w tem 5 codziennych), wychodzących przeważnie na prowincji. Liczba zdobytych przez nią mandatów (w r. 1924—44) stawia ją na drugim miejscu wśród frakcyj sejmowych.

Fińska Partja Postępców. Fińska Partja Postępców (*Kausallinen Edistyspuolue*), utworzona w grudniu 1918 r., skupiła

w sobie najbardziej postępowe żywioly dawnych młodofenoma-
nów. Umiarkowana wobec Szwedów, nie chce ich drażnić i szuka
porozumienia z nimi. W taktyce swej jest ostrożna i umiarko-
wana. Nie popiera polityki eksterminacyjnej wobec komunistów,
jakkolwiek ich zwalcza. W stosunku do Rosji sowieckiej nie
chce występować ostro. Jej dawne germanofilstwo nieco zmniej-
szyło się wobec zbliżenia się Niemiec ze Związkiem Socjali-
stycznych Republik Rad. Partja ta rozporządza kilku wpływo-
wemi pismami, jak *Helsingin Sanomat*, *Karjalan Aamulehti*,
Turnu Sanomat i innymi — w ogólnej liczbie 18. Kierownikami
jej są aktualni lub byli ministrowie: J. Vennola, E. Erko, R.
Holsti, O. Mantere, R. Ryl. W sejmie posiada od r. 1924 — 17
mandatów, o 2 więcej niż w r. 1922.

Lewicę reprezentują socjali demokraci i komu-
niści. Wobec wyjątkowej roli, jaką odegrała i odgrywa w Fin-
landji partja socjalno-demokratyczna, należy zastanowić się nad
nią nieco dłużej.

Partja socjalno-demokratyczna i jej rozwój. Pierwsze robotnicze związki zawodowe w Finlandji powstały na początku dziewiątego dziesięciolecia XIX w. Robotnicy finlandzcy skorzystali ze względnej swobody politycznej, wyróżniającej Finlandję z pomiędzy innych posiadłości «kresowych» Rosji, i odrazu ulegalizowali swą walkę ekonomiczną, tworząc związki zawodowe, do których, obok robotników, należały licznie robotnice. Ale rozwijały się one dość słabo, nie posiadając wyraźnej fizjognomji klasowej. Dopiero od r. 1890 radykalniejsze żywioly robotnicze wyodrębniły się, tworząc zczasem ogólnofinlandzki Centralny Związek organizacyj zawodowych, który stopniowo zdobywał masy robotnicze, przejmujące się socjalizmem.

Założenie jawnej partji robotniczej. Robotnicy socjaliści pokusili się o założenie jawnej politycznej partji robotniczej o programie socjalno-demokratycznym, czego też dokonali na zjeździe stowarzyszeń robotniczych w Abo, w lipcu 1889. Pomimo, że był to okres wzmożonej reakcji antyfinlandzkiej, rząd rosyjski patrzył przez palce na tworzenie się

w Finlandji organizacji socjalistycznej, przypuszczając, że rozwój jej może osłabić inne stronnictwa finlandzkie.

Do pewnego stopnia przewidywania te sprawdziły się, **Rząd rosyjski i socjaliści finlandzcy.** Jakkolwiek skutki wzrostu partji socjalistycznej okazały się dla rządu carskiego względnie pożyteczne tylko na bardzo krótką metę. Wprawdzie partja ta i jej organ centralny, *Työmies* (Robotnik), istniejący od r. 1894 jako pismo zawodowe, zwracały uwagę głównie na walkę z burżuazją miejscową, odciągając w ten sposób masy robotnicze od popierania wrogich rządowi partyj narodowych, ale to trwało krótko. Nie przestając walczyć z wyzyskiem kapitalistycznym rodzimej burżuazji, robotnicy socjaliści coraz większy nacisk kładli na walkę z rządem i dyktaturą Bobrikowa, wysuwając na plan pierwszy żądanie powszechnego głosowania, któreby umożliwiło robotnikom czynny udział w życiu politycznym kraju.

Socjaliści finlandzcy w r. 1905. Wrzenie rewolucyjne w Rosji podczas wojny rosyjsko-japońskiej 1904 socjaliści finlandzcy wyzyskali dla wzmocnienia agitacji. Nawiązali oni stosunki z socjalistami rosyjskimi i przygotowywali się do czynnego wystąpienia w odpowiedniej chwili. Kiedy w październiku 1905 wybuchł w Rosji strajk kolejowy, robotnicy finlandzcy pod wodzą partji socjalno-demokratycznej przyłączyli się do niego i rozpełtali w całym kraju ruch masowy, posiadający cechy otwartej walki politycznej. Ośmieliło to ówczesnych konstytucjonalistów, którzy, widząc nastrój rewolucyjny masy robotniczej, wypowiedzieli stanowczą walkę władzom carskim. Ruch przybrał charakter ogólnie narodowy i władze carskie skapitulowały.

Z tym momentem rozluźniło się braterstwo broni między konstytucjonalistami a socjalną demokracją. Pierwsi, otrzymawszy zapewnienie, że wszystkie skutki okresu samowoli bobrikowskiej zostaną usunięte, że konstytucja będzie przywrócona w całej rozciągłości, zadowolili się uzyskanymi zdobyczami i poczęli się przygotowywać do wyborów, sejm bowiem miał być zwołany i miał zająć się przekształceniem tej instytucji

z reprezentacji stanów na parlamentarne przedstawicielstwo ogółu ludności. Tymczasem robotnicy w dalszym ciągu burzyli się, żądając gwarancji jak najszerzego udziału mas proletariatu w życiu kraju i przede wszystkim niczem nieograniczonego powszechnego głosowania.

Socjalna demokracja odbywała w całym kraju zgromadzenia i organizowała demonstracje, przyczem działały w dalszym ciągu utworzone w październiku komitety strajkowe i inne organizacje. Robotnicza służba porządkowa, utworzona na czas strajku, nie rozwiązała się, przekształcając się na milicję, zwąca się czerwoną gwardją. Organ centralny socjalnej demokracji, który przed strajkiem liczył 12.000 odbiorców, miał ich już dwadzieścia kilka tysięcy. Liczono się z tem, że sejm stanowy nie uchwali takiej reformy wyborczej, jakiej żądali robotnicy, i wobec tego trzeba będzie wznowić strajk powszechny.

Walka o powszechnie głosowanie. Kiedy się sejm zebrał, robotnicy slali do niego delegacje, wyluszczając żądanie partji socjalno-demokratycznej, i popierali tę akcję wielkimi demonstracjami, tak w Helsingforsie, jak i w innych miastach. Wybitny udział w tym ruchu brały robotnice, które rozwijały niesłychaną energję. Kiedy rozeszły się pogłoski, że sejm uchwali wprawdzie powszechnie głosowanie, ale nie da praw wyborczych kobietom, robotnice oświadczyły, że, gdyby się na to zgodzili towarzysze mężczyźni, w takim razie one same zorganizują strajk powszechny, który się zwróci i przeciwko tym ostatnim.

Energiczna postawa klasy robotniczej, kierowanej przez partję socjalno-demokratyczną, nie mogła nie oddziałać na postawę sejmu, który uchwalil ustawę, dającą ludności Finlandji powszechnie bez różnicy płci, równe, bezpośrednio, proporcjonalne i tajne wybory, odpowiedni podział okręgów i system jednoizbowy.

Wyniki wyborów. To zwycięstwo socjalnych demokratów rozstrzygnęło o charakterze przyszłych sejmów, w których socjalna demokracja wysunęła się stopniowo na pierwsze miejsce pod względem otrzymanej liczby głosów i mandatów.

Że nie był to wynik przypadkowy, wskazują na to i następne wybory do sejmu Finlandji, co można ocenić na podstawie poniższego zestawienia:

	1907	%	mandaty
Soc. demokraci	329.946	37,01	80
Starofenomani	243.573	27,31	58
Młodofenomani	121.604	13,63	25
Szwedzi	112.267	12,58	24
Związek włośc.	51.242	5,76	11
Robotn. chrześc.	13.401	1,51	2

	1908	%	mandaty
Soc. demokraci	310.082	38,43	83
Starofenomani	205.033	25,47	54
Młodofenomani	114.819	14,22	27
Szwedzi	103.307	12,01	25
Związek włośc.	48.667	6,04	9
Robotn. chrześc.	20.553	2,54	2

	1909	%	mandaty
Soc. demokraci	336.896	39,99	84
Starofenomani	199.235	23,65	48
Młodofenomani	121.721	14,45	28
Szwedzi	104.010	12,34	25
Związek włośc.	56.649	6,72	13
Robotn. chrześc.	23.019	2,73	2

Ten, dla wielu nieoczekiwany wynik wyborów, wysuwający w kraju, bądź co bądź mało rozwiniętym pod względem przemysłowym, partję robotniczą na pierwsze miejsce, tłumaczy się przede wszystkim stosunkami społecznymi wsi finlandzkiej.

Podstawy społeczne siły socjalnej demokracji. Siła socjalnej demokracji finlandzkiej opierała się bowiem nie tylko na robotnikach przemysłowych, ale również na wiejskiej ludności bezrolnej i dzierżawcach. Kiedy w XVII stuleciu rząd szwedzki prze-

prowadzał rewizję tytułów własności wielkich posiadaczy ziemskich, znaczną część ich majątków uznano za zdobyte nieprawnie. Odebraną na tej podstawie ziemię rząd uznał za własność państwową. W Finlandji ziemię tę dano do użytkowania chłopom na zasadach dziedzicznych, co stworzyło podstawę ekonomiczną włościństwa fińskiego. Jednakże z biegiem czasu obok włościń, posiadających ziemię, utworzyła się liczna rzesza bezrolnych, którzy, chcąc zdobyć warsztat pracy, musieli dzierżawić ziemię wielkich właścicieli ziemskich. Ale ci nie byli zbyt pochopni do wydzierżawiania części swych dóbr bezrolnym, zwłaszcza odkąd znaleźli cenne źródło dochodów w swych lasach. Toteż liczba ludności bezrolnej wzrastała ustawicznie, pomimo, że znaczna jej część znajdowała pracę w rosnącym przemyśle i że w ten sposób przekształciła się w miejski proletarjat fabryczny.

W końcu 1901 ludność wiejska Finlandji liczyła 2.935.960 t. j. 87,28% całej ludności kraju, przyczem dzierżawcy stanowili 34%, bezrolni 43%, zaś właściciele ziemscy tylko 23%. 160.525 działek dzierżawczych miało zbyt drobne rozmiary, aby wyżywić pracujących na nich bez, pobocznych źródeł zarobku. Otóż te masy bezrolnych i drobnych dzierżawców stanowiły główny kontyngent wyborców socjalno-demokratycznych, skupiających się dokola jądra partji, złożonego z organizacyj robotniczych i wogóle proletarjatu miejskiego.

**Wzrost
wpływu
socjalnej
demokracji.** Dalszy rozwój życia politycznego Finlandji nie osłabiał, ale wzmacniał coraz bardziej znaczenie socjalnej demokracji. W r. 1911 na 788.451 głosów, oddanych przy wyborach, socjalni demokraci otrzymali 319.085 (40%), zdobywając 87 mandatów (stafofenomani — 42, młodofenomani — 28, Szwedzi — 26, Związek chłopski — 16, Chrześcijańscy robotnicy — 1). W r. 1913 kandydaci socjalnej demokracji otrzymali 329.946 głosów i 90 mandatów.

W r. 1915 do scentralizowanych 23 związków zawodowych należało już 30.000 członków, i liczba ta wciąż rosła, osiągając na początku 1918 r. 150.000. Wówczas to socjalna demokracja

finlandzka znajdowała się u szczytu swej siły i rozwoju. Albowiem podczas wyborów 1916 r. zdobyła ona 103 mandaty, czyli absolutną większość sejmu, co kazalo jej zająć się zagadnieniami praktycznymi realizacji maksymalnego programu socjalistycznego i objęcia władzy w kraju.

Radykalizacja socjalnej demokracji. Umiarkowana w swej większości, socjalna demokracja Finlandji dała się porwać prądom radykalnym i weszła na drogę otwartej rewolucji, podsycanej przez bolszewików rosyjskich i komunistów miejscowych, którzy się zorganizowali pierwotnie na gruncie rosyjskim i stamtąd szerzyli swoje hasła w Finlandji. Skrajna lewica partji socjalno-demokratycznej zsolidaryzowała się z bolszewikami rosyjskimi i wciągnęła całą partję do wojny domowej, zakończonej, jak wiemy, klęską obozu robotniczego.

Zniszczenie partji socjalno-demokratycznej. Partja socjalno-demokratyczna została zniszczona, jej organizacje rozbite, znaczna część jej członków poległa, była internowana lub uciekła do Szwecji i Rosji, na wolności pozostał jeden jedyny socjalistyczny poseł sejmowy. Zdawałoby się, że ruch socjalno-demokratyczny w Finlandji musi na długie lata postradać wszelkie znaczenie...

Odrodzenie socjalnej demokracji. Tymczasem po wojnie domowej 1918 r. socjalna demokracja Finlandji, zdeorganizowana zupełnie, szybko odrodziła się, i jakkolwiek ruch komunistyczny zabrał jej sporo dawnych zwolenników, to jednak wybory 1922 i 1924 wykazały, że wpływy jej na masy są w dalszym ciągu bardzo silne. Odrodzona socjalna demokracja Finlandji zdobyła w r. 1922 — 53 mandaty ($26\frac{1}{2}\%$), które przy wyborach w 1924 roku pomnożyła o dalsze 7, tak że obecnie posiada ich 60. Poza tem liczy ona 2500 członków rad gminnych. W r. 1920 było 54.845 członków 25 związków zawodowych. Jakkolwiek znaczny wpływ w nich zdobyli komuniści, to jednak Biuro Centralne znajdowało się w ręku socjalnych demokratów i przyłączenie Centralizacji finlandzkich związków zawodowych do Czerwonego Kominternu za-

w o d o w e g o — t.j. do moskiewskiej międzynarodówki komunistycznej — komunistom się nie udało.

Obecny stan socjalnej demokracji. Obecnie Finlandzka Robotnicza Partja Socjalno-demokratyczna (*Socialdemokrattinen Työväenpuolue*), pomimo destrukcyjnej działalności komunistów, jest wielkiem, wpływowem stronnictwem, rozporządzającym zwartą organizacją, która liczy przeszło 50.000 członków, w tem sporo żywiołów wiejskich. Partja rozwija szeroką działalność kulturalno-oświatową i spółdzielczą, posiada 12 organów prasy i reprezentuje kierunek ewolucyjny obozu socjalistycznego, ulegając wpływom niemieckiej i szwedzkiej socjalnej demokracji, zwłaszcza H. Brantinga.

Skrajnie pacyfistyczna, występuje wrogo wobec idei Związku Bałtyckiego i jest przeciwna zbliżeniu Finlandji z Polską, w obawie, że może to wciągnąć Finlandję w zawierania wojenne. Walcząc z komunistami, socjalna demokracja nie dopuściła do opanowania przez nich związków zawodowych, godząc się raczej na ich rozbitcie przez utworzenie odrębnych związków socjalno-demokratycznych. Wypowiadając walkę komunistom, Finlandzka Robotnicza Partja Socjalno-demokratyczna jest jednakże przeciwna stosowaniu wobec nich ostrych represyj, uważając, że masy robotnicze dadzą się odciągnąć od komunizmu drogą usilnej propagandy i kontragitacji. Kiedy w r. 1923 finlandzkie władze rządowe zdecydowały się na aresztowanie komunistycznej frakcji sejmowej, partja socjalno-demokratyczna wystąpiła z gwałtownymi protestami w obronie aresztowanych. Z pośród przywódców partji najbardziej wpływowymi są: V. Tauner, były minister skarbu, twórca olbrzymiej kooperatywy *Elanto*, V. Vuolijoki, wicemarszałek sejmu, V. Hakila, J. Keto, H. Ryömä, prof. Voiouman.

Partja komunistyczna. Partja komunistyczna nie została wyteplona przez zwycięstwo «białych». Wprawdzie bardzo znaczna część komunistów, którym się udało uratować, zbiegła do Rosji sowieckiej, jednakże ani działalność komunistów, ani wpływ ich na masy nie zanikły. Pracowali oni nielegalnie i częściowo legalnie, uzyskując wpływ na związki za-

wodowe. Z pomiędzy posłów socjalno-demokratycznych tylko dwóch przeszło do komunistów, którzy stanęli na gruncie III-ciej Międzynarodówki moskiewskiej i dążą do ustanowienia w Finlandji rządu partji komunistycznej i do ścisłego zbliżenia ze Związkiem Socjalistycznych Republik Rad. Dla umożliwienia sobie działalności legalnej komuniści finlandzcy założyli Socjalistyczną Partję Robotniczą (*Socialistinen Työväenpuolue*), która jest ekspozyturą tajnej organizacji partyjnej, kierowanej według wskazówek z Moskwy. Konstytuujące zebranie tej partji zostało rozpedzone przez policję, pierwszy komitet partyjny aresztowany, następny też, ale to nie zapobiegło zorganizowaniu się partji, która rozporządzała kilku pismami i przy wyborach do sejmu w r. 1922 zdobyła 27 mandatów (13,5%). Aczkolwiek przy ostatnich wyborach (1924) cyfra ta zmniejszyła się do 18, to jednak bądź co bądź była to cyfra dość poważna i umożliwiająca komunistom jawną działalność polityczną na dość szeroką skalę. Aresztowanie wszystkich posłów komunistycznych i zawieszenie wszystkich komunistycznych organów partyjnych nie zniszczyło ruchu komunistycznego, który działa przeważnie nielegalnie, posiadając wciąż jeszcze znaczne, jakkolwiek stale zmniejszające się, wpływy na robotników przemysłowych i rolnych. Wśród przywódców finlandzkiego obozu komunistycznego bardziej znani są: Lagström, E. Pekola, M. Vaisanen, Y. Mäkelin, P. Pirskanen.

Poza powyższymi ugrupowaniami partyjnemi istnieją jeszcze drobne organizacje, nie reprezentowane obecnie w sejmie. Do nich należy Chrześcijańska Partja Robotnicza, która miała uprzednio 2 mandaty sejmowe, ale je utraciła. Istnieje ona od r. 1906, skupia garść robotników antysocjalistycznie usposobionych i żadnego wpływu poważniejszego nie wywiera.

Jeszcze mniejszym wpływem rozporządza Partja lewicy republikańskiej, utworzona w r. 1919 i nawet nie posiadająca własnego organu prasy. Natomiast grupę wpływową, zwłaszcza w wojsku, tworzy organizacja strzelców,

wybitnie germanofilską, wydająca tygodnik *Suunta*, ale nie jest ona partją polityczną we właściwem znaczeniu.

Sprawa wysp Alandzkich. Finlandja wyzwolona odniosła poważny sukces w sprawie wysp Alandzkich, położonych między nią a Szwecją a zarazem między zatoką Fińską a Botnicką.

Ludność wysp Alandzkich jest bez wyjątku szwedzka, jakkolwiek same wyspy są geograficznie dalszym ciągiem lądu finlandzkiego. Pod względem etnograficzno-językowym Alandczycy stanowią część szwedzkiej ludności Finlandji. Żyli oni zawsze życiem wspólnem z Finlandją, t. j. z gminami szwedzkiemi okolic Abo, a ich gwary miejscowe należą do tej samej grupy, co i gwary szwedzkie południowej Osterbotnji finlandzkiej. Jeszcze za czasów szwedzkich wyspy Alandzkie pozostawały we wspólnocie prawnej, administracyjnej i kościelnej z Finlandją, nie zaś z właściwą Szwecją.

Wyspy te posiadają olbrzymie znaczenie strategiczne, toteż stanowiły one dawniej przedmiot sporu między Szwecją a Rosją, gdyż waga ich była jednakowa dla obydwóch tych państw. Dla zneutralizowania znaczenia wysp Alandzkich kongres paryski w r. 1856 zobowiązał Rosję do niefortyfikowania ich. Otóż, dopóki wyspy Alandzkie należały do Rosji, Szwecja, niewątpliwie mając do nich pretensje, nie podnosiła kwestji ich przynależności, pilnując tylko dotrzymywania przez Rosję zobowiązań z 1856 roku. Ale po rewolucji rosyjskiej 1917 r. pewne kola szwedzkie zwróciły uwagę na ludność szwedzką Finlandji i przede wszystkim na wyspy Alandzkie. Z tej strony usiłowano nawet wzniecić wśród Alandczyków ruch separatystyczny za przyłączeniem do Szwecji. Ruch ten jednak nie osiągnął poważniejszych rozmiarów i po oddaniu pod sąd trzech jego przywódców zanikł zupełnie. Finlandczycy oczyścili Aland z wojsk rosyjskich i uważali te wyspy za swą niezaprzeczną własność państwową.

Roszczenia szwedzkie. Tymczasem Szwedzi wszczęli agitację za przyłączeniem wysp Alandzkich do Szwecji wobec konferencji pokojowej w Paryżu. Wśród członków tej konferencji nie brakowało zwolenników oddania Alandu Szwecji, ale osta-

tecznie sprawę tę, jak i wszystkie inne, związane w ten czy ów sposób z Rosją, postanowiono odroczyć. Później sprawa wysp Alandzkich została przekazana do rozstrzygnięcia Lidze Narodów. Komisja prawników, mianowana przez Ligę Narodów, wydała orzeczenie korzystne dla Finlandji. Uchwałą z dn. 24 lipca 1921 wyspy Alandzkie zostały przyznane Finlandji, którą zobowiązano do nadania im autonomji i nie naruszania ich charakteru szwedzkiego, między innem przez wprowadzenie do konstytucji alandzkiej postanowień o zachowaniu szwedzkiego języka wykładowego w szkołach publicznych. Gubernator Alandu może być mianowany tylko za zgodą sejm u alandzkiego.

Takie rozstrzygnięcie sprawy wysp Alandzkich zamąciło do pewnego stopnia stosunki szwedzko-finlandzkie.

Wielką wagę posiada dla Finlandji kwestja Wschodniej Karelji, która wraz z półwyspem Kolskim stanowi konieczne uzupełnienie geograficzne Finlandji, dające jej granice naturalne, oparte o Ocean Lodowaty, Morze Białe i wielkie jeziora północne. Obszerny a pusty ten kraj, o 136.300 km² obszaru i 1,4 mieszkańców na km², położony na skraju północnej strefy umiarkowanej i swą częścią północną przekraczający koło polarne, jest historycznie i etnograficznie fiński. Albowiem na 210.000 mieszkańców liczy około 130.000 Finów, Karelczyków i Wepsów, gdy resztę stanowi napływowy element rosyjski. W r. 1921 Wschodnia Karelja wraz z półwyspem Kolskim liczyły 132.222 Finów (62,77⁰/₀) i 78.447 Rosjan (37,23⁰/₀), bez przeważnie rosyjskich gmin Sururlahti i Tolkuja — 130.453 Finów (69,61⁰/₀) i 56.962 Rosjan (30,39⁰/₀). W szczególności na półwyspie Kolskim było Rosjan 7462 i Finów 7238.

Karelja Wschodnia, opanowywana stopniowo przez książąt nowogrodzkich, wkońcu weszła w skład państwa rosyjskiego i została czasem podzielona między dwie gubernje rosyjskie — archangielską i oloniecką. Na pierwszą przypada około 58.000 km² na drugą około 78.000.

**Stosunek
Rosji do Ka-
relczyków.**

Fińska ludność Karelji Wschodniej, dzieląc smutny los wszystkich obcoplemiennych «kresów» Rosji, ulegała systemowi rusyfikatorskiemu, tem bardziej, że od czasów nowogrodzkich była prawosławną, choć zachowała swój język fiński i bogatą rodzimą poezję ludową. Ucisk i wyzysk był udziałem Karelczyków, tak samo jak i innych plemion fińskich północy Rosji, jakkolwiek Karelczycy stali kulturalnie wyżej od takich Zyrjan czy Wotiaków. Wpływy sąsiedniej Finlandji były dość żywe w Karelji, co niepokoiło rosyjskie koła rządowo-nacjonalistyczne. Prasa reakcyjna, jak *Nowoje Wremia*, *Moskowskija Wiedomosti* i t. d. ustawicznie wskazywały na «intrygę finlandzką», działającą w Karelji Wschodniej przeciwko Rosji. Jednakże aż do r. 1905, t. j. do pierwszej rewolucji rosyjskiej, nie było w tym kraju żadnych objawów o poważniejszym znaczeniu politycznym.

**Odrodzenie
Karelji.**

Dopiero od r. 1905 występuje pewne ożywienie wśród Karelczyków, przyczem impuls wychodzi z Finlandji, skąd przybywają liczni działacze kulturalni, nauczyciele, i t. d. W głównym ośrodku Karelji archangielskiej, we wsi Uhtua, tworzy się w r. 1906 Związek Karelczyków archangielskich, który zwraca się do petersburskich władz centralnych i do Dumy z petycjami, wysuwając — obok postulatów o charakterze ekonomiczno-agrarnym — również żądanie języka fińskiego w szkołach ludowych. Jednocześnie «Związek» ten utrzymuje ścisły kontakt z Finlandją, czerpiąc stamtąd zasoby kulturalne dla zakładanych przez siebie czytelni, bibliotek i szkół z fińskim językiem wykładowym. Z Finlandji przybywają do Wschodniej Karelji instruktorzy rolni, do Finlandji jadą młodzi Karelczycy po wyższą naukę szkolną. Ruch narodowy karelski budzi się coraz widoczniej, ku wielkiemu zaniepokojeniu nacjonalistów rosyjskich.

**Represje
i rusyfikacja
Karelji
Wschodniej.**

Z nastaniem okresu reakcji porewolucyjnej rząd Stolypina rozwiązał w r. 1907 «Związek», pozamykał wszystkie ośrodki kultury fińskiej w Karelji Wschodniej, wśród działaczy miejscowych przedsięwzięto rewizje i aresztowania, wielu Finów musiało uciekać,

i cały ruch został wpędzony w podziemia konspiracji. Natomiast nader energiczną działalność rozwinęły rusyfikatorskie bractwa prawosławne, założone w Archangielsku, Ołońcu i Kemi dla podtrzymania prawosławia i rosyjskiego szkolnictwa parafjalnego. Od r. 1907 w Karelji Wschodniej powstają dość liczne szkoły rosyjskie, wznoszone są nowe cerkwie, powiększa się liczba parafij prawosławnych, dobór popów, przysyłanych do Karelji, staje się nieco surowszy, i t. d.

Karelja po rewolucji rosyjskiej. Wszystko to jednak nie mogło już stłumić dążeń narodowych Karelji, podniecanych z Finlandji. Ukończona podczas wojny kolej murmańska ułatwia Karelji komunikację ze światem zewnętrznym, a wybuch rewolucji 1917 r. w Rosji staje się hasłem nowego wzmocnienia się ruchu karelskiego. Archangielscy i olonieccy Karelczycy domagają się autonomji kraju w obrębie państwa rosyjskiego, ale tu i ówdzie ujawniają się i tendencje niepodległościowe. Deputacje karelskie, wysyłane do Tymczasowego Rządu rosyjskiego, żądają wprowadzenia języka fińskiego do szkolnictwa i cerkwi, znajomości tego języka przez urzędników, budowy dróg, ziemi i t. d. W lipcu 1917 r. odbyło się w Uhtua wielkie zgromadzenie reprezentantów gmin karelskich, które przyjęło projekt autonomji i reformy administracji miejscowej.

Wzrost dążeń separatystycznych. Po rewolucji bolszewickiej wzmocniły się dążeń niepodległościowe Karelji, jakkolwiek nie było jeszcze pod tym względem ostatecznie ustalonych poglądów. Karelczycy gub. olonieckiej w dalszym ciągu wypowiedzieli się za autonomją, nowe wielkie zgromadzenie w Uhtua w początkach r. 1918 wypowiedziało się za oddzieleniem się od Rosji, przyczem oczy Karelji zwracały się ku Finlandji, dokąd w zimie 1918 r. przybywały liczne deputacje, błagające o pomoc przeciwko gwałtom, dokonywanym przez bolszewików. Dnia 17 marca 1918 w Uhtua odbyło się nowe zgromadzenie, wypowiadające się za unją z Finlandją, do czego przyłączyła się i opinja części gmin gubernji olonieckiej.

W adresie do rządu Finlandji Karelczycy archangielscy żądali przyłączenia do Finlandji na warunkach, któreby były ustalone przez reprezentantów wybranych w tym celu przez Karelję i Finlandję.

Walki w Karelji. Tymczasem Karelja Wschodnia stała się terenem walk rozmaitych czynników. Na Murmanie usadowiła się okupacja angielska. Zjawili się bolszewicy rosyjscy i fińscy, tworzący oddziały zbrojne z ludności miejscowej. W końcu marca 1918 do Karelji archangielskiej wkroczyły wojska finlandzkie, wezwane przez ludność, tworzącą własną milicję. Utworzony w Archangielsku, pod protektoratem Anglii, rząd «Republiki Rosji północnej» organizował oddziały z ochotników karelskich przeciwko Finlandczykom, których uznano za sojuszników niemieckich. Powstał więc w kraju niesłychany chaos, w którym nie orjentowała się dokładnie włóściańska ludność karelska, jakkolwiek ciężenie do Finlandji stało się wśród niej coraz bardziej widocznem.

Sprawa Karelji na terenie międzynarodowym. Na początku r. 1919 Karelja archangielska znalazła się w sferze wpływów angielskich, Karelja oloniecka—bolszewickich. Niezależnie od tego część ludności Karelji usiłowała skierować sprawę swą na tory międzynarodowe, wysyłając do reprezentantów wielkich mocarstw w Sztokholmie deputację z memorjalami, żądającami dla Karelji prawa stanowienia o swym losie i przedstawienia jej sprawy Konferencji pokojowej w Paryżu. Istotnie w lecie 1919 sprawa Karelji Wschodniej została przedstawiona Konferencji paryskiej. Dnia 15 lipca delegaci Finlandji złożyli memorandum w Komisji Bałtyckiej, której prezes oświadczył jednakże, że kwestję, dotyczącą Rosji, mogą być rozstrzygnięte dopiero w przyszłości, w porozumieniu z «nową» Rosją, pobolszewicką. Widoczne tu było oddziaływanie emigracyjnych kół rosyjskich, które usilowały nie dopuścić do rozstrzygnięcia spraw, związanych z dawnymi «kresami» Rosji.

Walki o samodzielną Karelję. W lecie 1919 r., kiedy Finlandja uzyskala uznanie *de iure* przez wielkie mocarstwa i w sposób stanowczy przechylila się na stronę koalicji, wpływy jej w Ka-

Karelji relji wzrosły. Finlandja nawiązała bezpośrednią **Wschodniej.** komunikację z Anglikami na Murmanie oraz zaopatrywała Karelję Wschodnią, cierpiącą głód, w zboże, jednocześnie organizując dla niej szkolnictwo. Wynikiem tego było zbliżenie się poszczególnych grup karelskich Murmanu oraz gub. archangielskiej i ołonieckiej. Na konferencji ich w Vuokkiniemi postanowiono ogłosić niezależność Karelji Wschodniej od rządu rosyjskiego. Utworzyła się «Provizoryczna Komisja Rządząca Karelji archangielskiej», która w marcu 1920 ogłosiła się za rząd tymczasowy Karelji.

W trakcie tego angielski korpus ekspedycyjny opuścił Murman. Rząd archangielski «Republiki Rosji północnej» energicznie wystąpił przeciwko dążnościom niepodległościowym Karelczyków, wysyłając przeciwko nim oddziały wojskowe, które spotkały się z oporem tak silnym, że musiały się cofnąć i w końcu dostały się do niewoli. Rozpoczęły się tedy pertraktacje między rządem archangielskim a Provizoryczną Komisją z Uhtua. Zostały one jednak przerwane na skutek rewolty bolszewickiej w Archangielsku i upadku rządu antybolszewickiego.

Karelja Gdy się to działo w Karelji archangielskiej, ludność
wobec karelska gub. ołonieckiej walczyła od r. 1918 z bol-
Finlandji. szewikami, wysyłając do Finlandji prośby o pomoc.
Istotnie z Finlandji podażyło na plac boju sporo w-
luntarjuszy, ale w końcu bolszewicy wyparli zagranicę siły zbrojne
karelskie. Na wiosnę 1919 r. do Finlandji przybyło 73 delega-
tów, reprezentujących 30.000 Karelczyków ołonieckich. Delega-
cja ta, przyjęta przez rząd finlandzki, złożyła reprezentantom
wielkich mocarstw adresy, żądające plebiscytu w Karelji i przy-
łączenia jej do Finlandji.

Pojedyncze gminy Repola i Porajärvi przeszły, nie czekając rozstrzygnięcia sprawy Karelji Wschodniej, pod protektorat Finlandji, która zajęła się uporządkowaniem ich życia administracyjnego i gospodarczego.

Bolszewicy wobec Karelji. Na 20 marca 1920 miało być zwołane zgromadzenie narodowe całej Karelji Wschodniej dla utworzenia organu legalnego, reprezentującego ludność całego kraju, i ustalenia jego stosunku tak do Rosji, jak i do Finlandji. W trakcie przygotowań do tego zgromadzenia zjawily się dość znaczne oddziały bolszewickie, z którymi jednak zawarto pewnego rodzaju ugodę. Wychodząc ze stanowiska, że ogół ludności Karelji Wschodniej stanowi «lud pracujący bez burżuazji», bolszewicy zgodzili się na zwołanie owego zgromadzenia, zastrzegając się tylko przeciwko ingerencji burżuazji Finlandji do spraw Karelji Wschodniej.

Sejm Karelji Wschodniej zebrał się w Uhtua (21 marca—1 maja 1920) i zażądał ewakuacji kraju przez wojska bolszewickie. Agitacja bolszewików za Sowietami i Rosją nie odnosiła skutku, i sejm przyjął 22 marca rezolucję za oddzieleniem Karelji Wschodniej od R. S. F. S. R. Zamiast istniejącej do tego czasu «Prowizorycznej Komisji» utworzono rząd z sześciu osób, który utrzymywał kontakt z Finlandją.

Przegrana Finlandji. Po zawieszeniu broni i nawiązaniu pertraktacyj między Finlandją a Rosją kwestja przynależności państwowej Karelji Wschodniej stała się przedmiotem rokowań pokojowych w Dorpacie. Finlandji nie udało się jednak nic w tym kierunku uzyskać. Cała Karelja Wschodnia pozostała przy Rosji Sowieckiej, która obiecała zapewnić jej autonomję na zasadach samookreślenia. § 10 traktatu pokojowego warował R. S. F. S. R. nawet reinkorporację gmin Repola i Porajärvi, już wcielonych do Finlandji. W ten sposób Finlandja przegrała narazie sprawę Karelji Wschodniej, z której bolszewicy wykroili pierwotnie «Karelską Komunę Pracy» (129.024 ludności, w tem 114.029 Finów — 88,38⁰/₀, — i 14.995 Rosjan — 11,62⁰/₀), przemianowaną później na «Karelską Republikę Rad».

Powstanie karelskie. Nie zaspokoilo to jednak ludności karelskiej, która pod koniec lata 1921 powstała z bronią w rękę przeciwko panowaniu bolszewików. Powstanie to, o którego zorganizowanie opinja sowiecka oskarżała rząd Fin-

landji, zostało stłumione siłą zbrojną, a resztki oddziałów powstańczych schroniły się do Finlandji, gdzie utworzył się dość liczny ośrodek emigracyjny Karelczyków, od czasu do czasu przypominających Europie o cierpieniach swych rodaków pod władzą bolszewicką i domagających się międzynarodowego rozstrzygnięcia sprawy karelskiej.

ŻYCIE UMYSŁOWE FINLANDJI

Rozwój sprawy językowej. W kraju dwujęzycznym, jakim jest Finlandja, na tle współzawodnictwa dwóch kultur — dawnej, głęboko zakorzenionej w całokształcie stosunków miejscowych, szwedzkiej, — i nowej, opierającej się o coraz bardziej świadome masy ludowe, stanowiące większość ludności, sprawa językowa musiała odegrać bardzo wybitną rolę. Rozwijala się ona według tych samych norm ogólnych, jakie ujawniły się w trakcie wszystkich procesów odrodzenia narodowego, których świadkiem było XIX stulecie. Posiadała jednak i pewne cechy odrębne, tłumaczące się rolą, jaką odgrywał i odgrywa dotychczas język szwedzki w Finlandji.

Rola języka szwedzkiego. Obok faktu, że był on w ciągu bardzo długiego okresu dziejów Finlandji językiem jej warstw wykształconych bez różnicy pochodzenia, faktem jest również, że pozostaje on nadal łącznikiem kulturalnym Finlandji z Europą, przede wszystkim zaś ze Skandynawią, z którą Finlandja ma wogóle tak dużo wspólnego.

Język fiński, język narodu nielicznego, nie mogący spodziewać się rozpowszechnienia poza granicami swej ojczyzny, w dodatku bardzo trudny dla obcych, gdyż w jednakowej mierze daleki od trzech głównych gałęzi języków rodziny europejskiej — romańskiej, germańskiej i słowiańskiej, — nie może grać roli języka porozumiewawczego z narodami Europy. Tymczasem język szwedzki, bliski ogółowi finlandzkiemu i do-

tań wśród niego bardzo rozpowszechniony, jest językiem całej przeszłości Finlandji, językiem jej literatury, zwłaszcza dawnej, i w dodatku pokrewnym wielu językom świata germańskiego i anglosaskiego. Fin, znający język szwedzki, nietylko da sobie radę w Szwecji, ale łatwiej nauczy się niemieckiego czy angielskiego, a nawet każdego innego z języków europejskich, niż Fin władający tylko własnym językiem. Toteż interes żywotny Finów wymaga konserwowania języka szwedzkiego w granicach, w których nie zagraża on rozwojowi języka fińskiego.

Z drugiej znów strony element szwedzki — z pochodzenia czy kultury — jest dość liczny i wpływowy w Finlandji, aby nie dopuścić do wytępienia swego języka. Wynikiem wszystkich tych czynników był fakt, że nawet większość zagorzałych zwolenników jak najdalej posuniętej samodzielności kulturalnej żywiołu fińskiego nie stała nigdy na stanowisku doszczętnego usunięcia z życia finlandzkiego języka szwedzkiego, tak jak tego żądają np. w warunkach analogicznych nacjonaliści litewscy na Litwie w stosunku do języka polskiego.

Rozwój praw języka fińskiego. Aż do roku 1863 jedynym językiem urzędowym Finlandji był szwedzki. Rozporządzenie administracyjne z tego roku ustanowiło, że sądy i urzędy publiczne powinny przyjmować dokumenty, redagowane po fińsku. W r. 1881 ustanowiono, że sądy i niższe urzędy powinny wydawać akta w języku, którego domagają się strony. Od r. 1883 wprowadzono zasadę, że sądy i urzędy mają wydawać akta w języku, w jakim są prowadzone protokoły posiedzeń w danej gminie, o ile inny język nie był wyraźnie zastrzeżony przez strony. Od r. 1886 język fiński został dopuszczony jako język wewnętrznego urzędowania w administracji, a w roku następnym nakazano urzędom niższym posługiwać się językiem danej gminy, co się zaś dotyczy wyższych urzędów, to pozostawiono im wolność wyboru.

Prawo językowe 1902 r. Nowe prawo językowe z r. 1902 nie zasadniczo zmieniło w tym stanie rzeczy. Według jego brzmienia sądy i urzędy niższej instancji mają wydawać akta w języku gminy lub, jeśli okręg ich działalności obejmuje więcej

niż jedną gminę, w języku większości gmin, o ile innego języka nie domaga się zainteresowany lub — jeśli ich jest więcej — większość zainteresowanych.

Po roku 1905 sejm miał przystąpić do opracowania nowego prawa językowego. «Starofenomani» wysunęli projekt, według którego Szwedzi mieliby zapewnione prawa językowe tylko w miejscowościach o większości szwedzkiej, natomiast w reszcie kraju, jako też w stosunkach dotyczących całego kraju, pozostałby język fiński jako jedyny język państwowy. «Młodofenomani» sformułowali program, oparty o zasadę równości obydwóch języków krajowych, choć pewna ich część uważała, że jest to za dużo dla tak malej stosunkowo mniejszości, jaką stanowią Szwedzi. Socjalni demokraci popierali projekt «młodofenomanów». Ponieważ jednak groziło niebezpieczeństwo, że rząd rosyjski skorzysta ze sposobności, aby narzucić Finlandji szerokie uwzględnienie najzupełniej obcego jej języka rosyjskiego, przeto sprawy tej ostatecznie nie załatwiono, i faktycznie pozostał uprzedni stan rzeczy.

Nowe prawa językowe. Dopiero po uzyskaniu niepodległości prawa językowe poddano rewizji. Konstytucja z roku 1919 wprowadza dwa języki urzędowe i zapewnia im zupełną swobodę, przewidując wydanie ustawy, ustalającej prawo obywateli fińskich do wnoszenia do władz i do otrzymywania od nich dokumentów w językach macierzystych, i zastrzegającej, aby prawa ludności fińskiej i szwedzkiej były chronione na podstawie zasad identycznych. Ustawa taka została uchwalona 1-go czerwca 1922 r.

Paragraf 1. tej ustawy głosi, że w sądach i urzędach państwowych używa się obu języków krajowych. Każdy obywatel fiński ma prawo używać w sądach i urzędach swego języka macierzystego i otrzymywać dokumenty w tym języku. Ustawy, rozporządzenia, wnioski rządowe na sejm, odpowiedzi, rezolucje i inne komunikaty parlamentarne są wydawane po fińsku i po szwedzku. Okręgi i gminy, w których jest więcej niż 10% obywateli innego języka, są uważane za jednojęzyczne, reszta — za dwujęzyczne. Miasta Helsingfors,

A b o i V a s a zostały uznane za d w u j ę z y c z n e bez względu na liczbę i procent obywateli, mówiących po fińsku i po szwedzku. Na tej podstawie normuje się język wykładowy szkolnictwa publicznego w Finlandji.

Język w szkolnictwie. Dwujęzyczność Finlandji i znaczenie czynnika szwedzkiego, niewspółmierne ze stosunkiem procentowym ludności szwedzkiej do fińskiej, najjaskrawiej występuje w dziedzinie bardzo wysoko rozwiniętego szkolnictwa, zwłaszcza średniego i wyższego.

Szkolnictwo ludowe i jego rozwój. Tylko szkolnictwo niższe jest przeważnie fińskie. Oświata ludowa w Finlandji, jak i w innych krajach protestanckich, przez dłuższy przeciąg czasu była niejako monopolem kościoła. Dzięki temu, że kościół dbał o to, aby wierni mogli korzystać z katechizmu, kancjonału i Pisma Świętego, dość szybko szerzyła się wśród mas ludowych znajomość sztuki czytania. Kościół ewangelicki nakładał też i na rodzinę obowiązek szerzenia tego kunsztu, zaniebdywanie zaś tego obowiązku pociągało za sobą niekiedy kary pieniężne. Skutkiem tych zabiegów i zakładanych od połowy w. XVII szkół parafjalnych pod koniec tego wieku znajomość czytania była w Finlandji dość rozpowszechniona wśród ludu.

Szkoły wędrownie. Pierwsze szkoły, zakładane przy kościołach, nie mogły należycie spełniać swego zadania z powodu olbrzymich rozległości parafij, wobec czego przystąpiono do tworzenia szkół wędrownych. Ten sam nauczyciel przebywał po kilka tygodni w pewnej miejscowości, udzielając tam nauki czytania, katechizmu i śpiewu kościelnego, poczem przenosił się gdzieindziej. Ten typ szkoły, przystosowany do miejscowych warunków, upowszechnił się zwłaszcza od połowy XVIII w., przyczem stopniowo rozszerzano zakres jej nauki na pisanie i rachunki. W zasadzie jednak były to szkoły, które miały przygotowywać dzieci do konfirmacji.

Organizacja szkolnictwa elementarnego. Dopiero w połowie wieku XIX elementarne szkolnictwo ludowe Finlandji osiąga wyższy stopień rozwoju. W r. 1866 ogłoszone zostało rozporządzenie, dotyczące zakładania stałych szkół ludowych, ale szkoły

wędrownie, o bardzo znacznie rozszerzonym programie, w dalszym ciągu odgrywały główną rolę, jakkolwiek obok nich istniało już coraz więcej szkółek elementarnych, funkcjonujących przez cały rok. W r. 1877 liczono szkół elementarnych obydwóch typów 900 ze 128.000 uczniów. Nauczyciele w tych szkołach otrzymywali wykształcenie w seminarjach prywatnych, subsydjowanych przez rząd. Nauka w seminarjach trwała jeden rok. Przeważającą większość personelu nauczycielskiego stanowiły kobiety. Zczasem powstały seminarja rządowe z dwuletnim kursem nauczycielskim.

W gminach miejskich szkolnictwo elementarne jest reprezentowane przez dwuklasowe niższe szkoły ludowe, do których przyjmowane są dzieci od siódmego roku życia i w których wykładają nauczycielki po ukończeniu seminarjum.

Statystyka szkolnictwa ludowego. W roku szkolnym 1921/2 statystyka tego szkolnictwa przedstawiała się w sposób następujący:

Szkół elementarnych wiejskich	było	4874	
»	»	miejskich »	1454
Personel nauczycielski	wynosił	8904	
Ogół uczniów	»	309493	
W tem Finów	»	267251	
»	Szwedów	»	39233

Tu trzeba jednak zauważyć, że statystyka z roku 1921/2 nie podaje informacji co do szkół elementarnych, prowadzonych przez duchowieństwo. A było ich w r. 1919/20 — 1407 (personel nauczycielski liczył 1411 osób, ilość uczniów 170.557). Przynajmniej więc o te liczby należy podnieść wyżej wymienione cyfry. W ostatnich latach ujawniła się wyraźna tendencja do zastąpienia kościelnych szkół elementarnych przez subsydjowane przez państwo, a łączące się z normalnymi szkołami ludowymi.

Wyższe szkoły ludowe. Normalne (wyższe) szkoły elementarne są utrzymywane przez gminy wiejskie i miejskie z wydatną pomocą państwa. Na wsi nauka w tych szkołach trwa cztery lata. Szkoły są dwuklasowe, ale program każdej klasy obejmuje dwa lata. Najwyższa liczba dzieci w szkole o jed-

nym nauczycielu nie może przenosić 50, w razie jej przekroczenia musi być ustanowiony drugi nauczyciel. Do tych szkół są przyjmowane dzieci po ukończeniu ósmego roku życia.

W analogicznych szkołach miejskich nauka rozłożona jest na lat sześć.

Szkoły te obejmują naukę języka macierzystego, religii, historii, geografii, arytmetyki i przyrody. Naukę religii obniżono z 8 do 4 godzin tygodniowo. Uczą w nich nauczyciele, którzy ukończyli odpowiednie seminarja lub złożyli wymagane egzaminy. Do r. 1916 kurs seminarjum nauczycielskiego trwał 4 lata. W tym roku przedłużono go o rok, aby dać wychowañcom możliwość nauczania się po rosyjsku. Natomiast po rewolucji 1917 r. skasowano naukę rosyjskiego, ale utrzymano 5-letni kurs seminarjum nauczycielskiego. Od r. 1917 przy uniwersytecie w Helsingforsie istnieje roczny kurs pedagogiczny, umożliwiający studentom przygotowanie się do działalności nauczycielskiej.

Stan szkolnictwa ludowego. Stan normalnego szkolnictwa ludowego uwidocznia się z następującego zestawienia cyfr statystycznych na rok 1921/2:

Szkół ludowych wiejskich było 3938 (w tem fińskich 3462, szwedzkich 467, dwujęzycznych 9).

Szkół ludowych miejskich — 1368 (w tem fińskich 1090, szwedzkich 278).

Personel nauczycielski wynosił 10141 (w tem nauczycieli śpiewu, slōjdu i robót ręcznych — 2920)

Ogół uczniów — 270.979 (w tem Finów — 252.931, Szwedów — 28.048).

Przymus szkolny. Pomimo że aż do ostatnich czasów przymus szkolny w Finlandji nie istniał, szkolnictwo rozwijało się dość szybko i już pod koniec XIX w. nie było gminy, nie posiadającej szkoły — jednej, albo i kilku. W r. 1898 zostało wydane rozporządzenie, ustalające że maksymalna odległość od szkoły dla ucznia nie może przenosić 5 kilometrów. W r. 1910 sejm przyjął prawo o przymusie szkolnym, ale odnośna uchwała nie została przez rząd zatwierdzona. Dopiero od r. 1920 istnieje przymus

szkolny, na mocy którego każde dziecko w wieku szkolnym musi otrzymać naukę, odpowiadającą programowi szkoły ludowej.

Seminarja Równoległe ze wzrostem liczebnym szkół ludowych **nauczyciel-** wzrastała liczba personelu nauczycielskiego i **skie.** minarjów nauczycielskich. Z 4 seminarjów, jakie istniały w latach 1885—86, liczba ich wzrasta w latach 1921—22 do 8 (w tem 6 fińskich, 2 szwedzkie). Liczba ich wychowanków — z 597 do 1055 (w tem 921 Finów i 134 Szwedów).

Nauka uzu- Tak po wsiach, jak i po miastach rozwija się nauka **pelniająca.** uzupełniająca dla absolwentów szkół ludowych. Projektowane jest wprowadzenie obowiązkowej nauki uzupełniającej i przedłużenie tą drogą przymusu szkolnego do szesnastego roku życia.

Uniwersy- Z nauką uzupełniająca związana jest w wielkiej **tety ludowe.** rze instytucja uniwersytetów ludowych, tworzonych w Finlandji na wzór duński. Poczęto je zakładać pod koniec siódmego dziesięciolecia w. XIX, ale poważnie rozwinęły się one dopiero w ostatniem jego dziesięcioleciu, kiedy do pracy w nich zwróciła się gromadnie młodzież uniwersytecka.

Przy uniwersytetach ludowych, trwających zwykle około 6 miesięcy, istnieją oddziały nauki gospodarstwa, zimowe szkoły rolnicze i t. p. instytucje. Ale nacisk w nich położony jest głównie na wykształcenie ogólne. W typowym programie finlandzkiego uniwersytetu ludowego język i literatura ojczysta zajmują 220 godzin, geografja, historja i nauka obywatelska — 130, matematyka — 100, przyroda, gospodarstwo rolne i domowe — 110, hygjena i kwestja alkoholizmu 30, prace ręczne, rysunki i ekonomja — 270, gimnastyka i sport — 40, śpiew — 50, odczyty religijne i etyczne — 50, wreszcie pogadanki i lektura — 50.

Uniwersytety ludowe są instytucjami prywatnemi, wspomaganemi przez specjalnie w tym celu utworzone stowarzyszenia, gminy, oraz przez rząd. W latach 1921—22 istniało w Finlandji 46 uniwersytetów ludowych (w tem 32 fińskie i 14 szwedzkich), ich personel nauczycielski wynosił 289 osób, liczba słuchaczy — 2351 (w tem 1866 Finów i 485 Szwedów).

Instytuty robotnicze. Pokrewną uniwersytetom ludowym grupę zakładów stanowią Instytuty robotnicze, istniejące po miastach, gdy działalność uniwersytetów ludowych rozwija się się niemal wyłącznie po wsiach. Pierwszy instytut robotniczy powstał w r. 1898 w Tammerforsie, największym ośrodku fabrycznym Finlandji. Instytut robotniczy w Helsingforsie począł działać w r. 1904, dzieląc się na dwie sekcje — fińską i szwedzką.

Instytuty robotnicze udzielają nauki bądź w formie luźnych odczytów, bądź w postaci wykładów systematycznych. Na utrzymanie instytutów robotniczych lożą głównie gminy, ale popiera je finansowo i państwo. Posiadają one stałą dyrekcję i znajdują się pod kontrolą wyższej władzy szkolnej, tak samo jak i uniwersytety ludowe.

Związki i stowarzyszenia kulturalne. Obok tych instytucyj oświatowych, uzależnionych w ten czy inny sposób od władz municypalnych albo państwowych, w Finlandji działają liczne związki i stowarzyszenia kulturalne. Najstarszemi są studenckie związki prowincjonalne, które od piątego dziesięciolecia XIX wieku poświęcają się krzewieniu wiedzy wśród mas, urządzając odczyty, szerząc własne wydawnictwa, itd. Wielce zasłużone jest Towarzystwo Oświaty Ludowej, założone w r. 1874, które rozpowszechniło wśród ludu mnóstwo wydawnictw ze wszelkich dziedzin, przyczyniło się do podniesienia wykształcenia muzycznego mas, założyło dużo bibliotek i t. d. Pierwotnie było ono instytucją fińsko-szwedzką, ale odkąd założone w r. 1882 towarzystwo Przyjaciół Szwedzkiej Szkoły Ludowej rozwinęło działalność, obliczoną wyłącznie na ludność mówiącą po szwedzku, stało się ono stowarzyszeniem prawie wyłącznie fińskim. Żywą działalność oświatową rozwijają organizacje robotnicze — zawodowe i spółdzielcze, — stowarzyszenia kobiet, młodzieży i liczne związki abstyntenckie.

Szkolnictwo średnie. Szkolnictwo średnie w Finlandji począł się rozwijać w połowie XVII stulecia, kiedy zostały założone dwa pierwsze gimnazja — w Abo i w Wyborgu. Ale prawie przez dwa stulecia rozwój ten posuwał się zółwim krokiem i dopiero

w XIX w. wszedł on na nowe tory. Łacina pierwszych gimnazjów została z biegiem czasu zastąpiona przez język szwedzki, tak, że język fiński zajmuje w szkołach średnich dopiero od niedawna należne mu miejsce.

Reorganiza- W r. 1872 nastąpiła reorganizacja szkolnictwa fiń-
cja szkolnic- landzkiego. Szkoły średnie podzielono na licea, pro-
twą średn. licea i pensje żeńskie. Licea posiadają 8 klas i przy-
gotowują uczniów do uniwersytetu. Dzielią się one na kla-
syczne, z łaciną, i realne, gdzie nauka matematyki, przyrody
i języków nowożytnych (przedewszystkiem niemieckiego) stanęła
na pierwszym planie. Ostatnio większość liceów przekształcono
na szkoły o 5 klasach niższych, zasadniczych, dających zam-
kniętą całość nauki, umożliwiającą pójście ucznia zarówno
w kierunku klasycznym, jak i realnym, wobec czego trzy klasy
wyższe posiadają oddziały równoległe — klasyczny i realny.

Prolicea — są to szkoły średnie pięcioklasowe, których
absolwenci mogą bądź przejść do wyższych klas liceum, jeśli
chcą dążyć do nauki uniwersyteckiej, bądź wstąpić do wyż-
szych szkół zawodowych dla przygotowania się do zawodów
praktycznych, bądź wreszcie zajmować posady przy kolejach,
w aptekach itd.

Programowi proliceów odpowiadają pensje żeńskie,
z wyjątkiem jednej fińskiej i jednej szwedzkiej pensji w Hel-
singsforsie, gdzie kurs nauki trwa lat siedm (zamiast 5). Zresztą
w ostatnich czasach pensje żeńskie są przekształcane na licea,
wobec znacznego napływu kobiet na studia wyższe, uniwersy-
teckie i techniczne. W związku z pensjami znajdują się dwa
żeńskie zakłady naukowe w Helsingforsie — fiński i szwedzki —
mające za zadanie przygotowywać nauczycielki dla pensyj.
Kurs w nich trwa 3 lata. Obecnie utraciły one swe dawne zna-
czenie, gdyż coraz więcej dziewcząt przygotowuje się do za-
wodu nauczycielskiego w średnich zakładach naukowych w dro-
dze studjów uniwersyteckich.

Obok państwowych średnich zakładów naukowych bujnie
rozwinęło się w Finlandji średnie szkolnictwo prywatne, prze-

ważnie koedukacyjne, popierane subsydjami częściowo przez państwo, częściowo przez rady miejskie.

W chwili obecnej szkolnictwo średnie Finlandji jest stopniowo układane w system szkoły jednolitej, która ma stworzyć ze szkolnictwa niższego i wyższego organiczną całość.

Stan szkolnictwa średniego. W latach 1921-2 szkolnictwo średnie Finlandji przedstawiało się w sposób następujący:

	Licea państwowe	Personel naucz.	Uczniów
Fińskich	20	369	5701
Szwedzkich	7	137	2046
			<hr/> 7747
	Licea prywatne	Personel naucz.	Uczniów
Fińskich	28	438	7881
Szwedzkich	11	224	2714
			<hr/> 10595
	Licea municypalne	Personel naucz.	Uczniów
Fińskich	5	79	1351
Szwedzkich	3	45	662
			<hr/> 2013
	Prolicea z klasami wyż.	Personel naucz.	Uczniów
Fińskich	10	200	2059
Szwedzkich	5	103	1070
			<hr/> 3129
	Pensje żeńskie państw.	Personel naucz.	Ucznic
Fińskich	9	285	3928
Szwedzkich	2	62	852
			<hr/> 4780
	Pensje żeńskie pryw.	Personel naucz.	Ucznic
Fińskich	1	13	214
Szwedzkich	3	69	684
			<hr/> 898

Razem więc szkół państwowych, municypalnych i prywatnych, których ukończenie umożliwia studja uniwersyteckie, było w r. 1921/2:

		Personel naucz.	Uczniów
Fińskich	73	1384	21134
Szwedzkich	31	640	8028
			<hr/> 29162

Obok tego było:

Proliceów państw.		Personel naucz.	Uczniów
Fińskich	2	18	222
Szwedzkich	—	—	—

Proliceów pryw.		Personel naucz.	Uczniów
Fińskich	32	237	3324
Szwedzkich	7	83	608
			<hr/> 3932

Pensyj żeńsk. państw. niż.		Personel. naucz.	Uczenic
Fińskich	4	58	793
Szwedzkich	3	40	544
			<hr/> 1337

Pensyj żeńsk. pryw. niż.		Personel naucz.	Uczenic
Fińskich	2	17	305
Szwedzkich	2	41	455
			<hr/> 760

Do powyższych zakładów naukowych średnich należy doliczyć jeszcze 6 liceów rolniczych ze 179 uczniami (sami Finowie) oraz 16 fińskich i 23 szwedzkie kursa przygotowawcze o 3531 uczniów.

Uniwersytet. Uniwersytet helsingforski, założony w roku 1640 w Abo i stamtąd przeniesiony do nowej stolicy Finlandji w r. 1828, składa się z czterech wydziałów (teologicznego, prawnego, medycznego i filozoficznego), przy czem wydział filozoficzny dzieli się na trzy sekcje — historyczno-filologiczną, fizyczno-matematyczną i rolniczo-ekonomiczną.

Pierwotnie szwedzki (po okresie łaciny), z biegiem czasu uniwersytet helsingforski stawał się w coraz większej mierze utrakwistycznym, fińsko-szwedzkim. Najwyższym urzędnikiem uniwersyteckim jest kanclerz, sprawy wewnętrzne uniwersytetu są załatwiane przez konsystorz, utworzony z kilku-

nastu profesorów zwyczajnych. Pozatem wszyscy profesorowie uniwersytetu tworzą t. zw. wielki konsystorz, który obiera rektora i prorektora, stawia wnioski co do obsadzenia katedr i wogóle zajmuje się naukową stroną życia uniwersyteckiego.

Już od r. 1887 dopuszczano kobiety do egzaminów uniwersyteckich, zaś od r. 1901 usunięto wszelkie różnice między abiturjentami i abiturjentkami przy przyjmowaniu na studia uniwersyteckie. Od tego czasu liczba słuchaczek stale się zwiększa i w ostatnich latach dochodzi do 20—30%.

Organizacja młodzieży uniwersyteckiej. Młodzież uniwersytecka stanowi ciało studenckie z przewodniczącym na czele. Ten ostatni jest obierany co roku. Ciało studenckie odbywa zgromadzenia, na których omawiane są sprawy posiadanych przezeń gmachów, zbiorów, bibliotek i funduszków. Wydział ciała studenckiego, składający się z 40 członków, jest upoważniony do reprezentowania go we wszystkich tych sprawach. Kierownictwo spraw wewnętrznych ciała studenckiego należy do zarządu, wybieranego na zasadzie przedstawicielstwa proporcjonalnego. Helsingforskie ciało studenckie posiada dwa gmachy z salami na zgromadzenia i uroczystości, oraz bibliotekę, liczącą przeszło 70.000 tomów.

Każdy student obowiązany jest należeć do korporacji prowincjonalnych, których jest 12, w zależności od tego, skąd pochodzi i gdzie się kształcił. Na czele każdej takiej korporacji stoją profesor i kurator, obydwaj wybrani przez ogół członków. Poza pielegnowaniem życia koleżeńskiego korporacje te zajmują się szerzeniem oświaty wśród ludu. Studenci posiadają liczne stowarzyszenia naukowe i inne, jak np. śpiewackie (fińskie i szwedzkie).

Skład uniwersytetu. W semestrze wiosennym 1923 uniwersytet helsingforski liczył 68 profesorów zwyczajnych, 33 nadzwyczajnych, 18 adjunktów, 85 docentów, 8 niższych profesorów, 5 asystentów i 50 innych sił wykładających, oraz 2744 studentów zapisanych, w tem 1966 mężczyzn i 778 kobiet.

Zakłady uniwersyteckie. Do uniwersytetu helsingforskiego należy znaczna liczba instytucyj i zakładów naukowych, jak muzea i inne zbiory, obserwatorjum astronomiczne, zakład fizyczny, laboratorjum chemiczne, zakład botaniczny wraz z ogrodem botanicznym, zakład fizjologiczny, sale gimnastyczne, muzeum zoologiczne, kliniki i przede wszystkim biblioteka, która jest centralną biblioteką rządową, liczącą do 250 tysięcy tomów.

Akademja szwedzka. Oprócz uniwersytetu w Helsingforsie, posiadającego charakter szwedzko-fiński, od r. 1919 istnieje w Abo akademja szwedzka z wydziałami: humanistycznym, fizyczno-matematycznym, politycznym i techniczno-chemicznym. Miała ona w 1923 roku 35 wykładowych (już z pomocniczymi siłami pedagogicznymi) oraz 140 studjujących (w tem 37 kobiet). W r. 1923 założono również uniwersytet fiński w Abo, liczący 20 wykładowych i 82 studjujących (w tem 33 kobiety).

Szkolnictwo zawodowe. W Finlandji rozwinęło się poważnie szkolnictwo zawodowe w postaci niższych i wyższych szkół rzemieślniczych i przemysłowych, przemysłu domowego, handlowych, rolniczych rozmaitego rodzaju, ogrodniczych, leśnych, nawigacyjnych i t. d.

W roku 1921/2 dane, dotyczące szkół zawodowych, przedstawiały się jak poniżej:

	Liczba	Personel naucz.	Uczniów
Szkoły nawigacyjne	6	72	138
Szkoły pomocn. handlowych	16	84	1210
Niższe szkoły handlowe	15	134	1415
Średnie szkoły handlowe	6	73	460
Szkoły słoju	108	160	3653
Szkoły rękodzielnicze	31	217	2591
Przygotowawcze szkoły zaw.	11	96	964
Średnie szkoły zawodowe	1	5	11
Szkoły przemysłowe	10	99	468
Średnie szkoły przemysł.	2	41	156
Szkoły rolnicze	40	175	1437

	Liczba	Personel naucz.	Uczniów
Szkoły mleczarskie	4	13	56
Szkoły hodowlane	33	82	676
Szkoły gospodarstwa domo- wego	38	178	1233
Szkoły leśników	5	10	165
Szkoły ogrodnicze	5	21	66

Wyższe wy- Wyższemu wykształceniu techniczno-zawodowemu **kształcenie** są poświęcone: Wyższa szkoła techniczna **techniczne.** o sześciu wydziałach oraz Wyższa szkoła handlowa — obydwie w Helsingforsie. Pierwsza posiadała w roku 1922/3 personel pedagogiczny składający się z 86 osób, i 700 słuchaczy, druga 29 wykładających i 155 słuchaczy.

Osobną grupę stanowią szkoły dla głuchoniemych, ślepych i idjotów. W r. 1922/3 było tych zakładów siedm, z personelem wychowawczym liczącym 76 osób i 511 wychowankami.

Wszystkie wyżej przytoczone cyfry, odnoszące się do szkolnictwa, świadczą wymownie o wysokim poziomie kultury Finlandji, gdzie a n a l f a b e t ó w p r a w i e n i e m a i gdzie oświata cieszy się szacunkiem wśród najszerzszych kół ludności. W tej dziedzinie Finlandja najbardziej przypomina kraje skandynawskie, skąd czerpała wzory dla swych instytucyj oświatowych i programów szkolnych. Najbardziej do Skandynawji zbliża się Finlandja liczebnością udziału kobiet tak w pracy oświatowej, jak i w wykształceniu ogólnem.

Ten rozwój kultury Finlandji, a zwłaszcza jej większości fińskiej, tem bardziej jest podziwu godny, że stanowi on owoc pracy ostatnich dziesięcioleci, w których żywioł fiński zdobywał ostateczną przewagę nad szwedzkim.

Pierwociny W okresie przedreformacyjnym poza poezją ludową, **piśmiennic-** w której staropogańskie wątki mieszały się z chrze- **stwa fińsk.** ścijskimi, nie było prawie prób wprowadzenia języka fińskiego do literatury. W Finlandji, tak samo jak i we wszystkich krajach katolickich średniowiecza, niepodzielnie panowała łacina, i język fiński z owych czasów

zachował się jedynie w postaci nielicznych tłumaczeń modlitw i gloss w rozmaitych dokumentach. Z doby reformacji pochodzą pierwsze próby wprowadzenia języka fińskiego do druków religijnych.

Za ojca literatury fińskiej uważany jest biskup z Abo, Michał Agricola (1508—57), który wydał pierwszy po fińsku ułożony modlitewnik (1544). W r. 1548 wyszedł fiński przekład Nowego Testamentu. Około tego czasu i później w XVI i XVII w. ukazało się trochę książek fińskich treści religijnej (psalterze, kancjonały itd.). Wszystkie te druki miały cele praktyczne — szerzenia zasad protestantyzmu wśród ludności, nie posiadającej innego języka poza fińskim, i przez czas długi były jedynymi zabytkami drukowanymi języka fińskiego. Wszystkie te wydawnictwa były drukowane poza Finlandją, nie posiadającą własnych tłoczní.

Ożywienie Dopiero założenie uniwersytetu w Abo (1640) spowodowało ożywienie ruchu umysłowego w Finlandji. W latach 1642, 1668 i 1688 założono pierwsze drukarnie. W tym okresie jednakże żywioł **ruchu umysłowego** szwedzki uzyskiwał coraz większą przewagę w całym życiu Finlandji, i literatura jej rozwijała się głównie w języku szwedzkim, który z wolna, stopniowo, zastępował łacinę. Jak dawniej po łacinie, tak później po szwedzku pisali i drukowali swe prace autorowie finlandzcy, tak szwedzkiego jak i fińskiego pochodzenia. Wydawnictwa w języku fińskim stanowią zaledwie drobną cząstkę druków finlandzkich.

Mamy z tego okresu całkowity przekład Biblii (r. 1642) który ustalił na czas dłuższy ortografię fińską, zbiory pieśni kościelnych, poemat Mateusza Salamn i u s a (zm. 1691) *Radosna pieśń o Jezusie*, kroniki rymowane, poezje dydaktyczne i t.p. W drugiej połowie w. XVII pojawiają się takie wydawnictwa, jak słownik fiński, zbiór przysłów fińskich, pierwsza gramatyka języka fińskiego (po łacinie) i t.p. Jednakże okres wielkich wojen niweczy niemal zupełnie działalność wydawniczą i wogóle ruch umysłowy Finlandji. Uniwersytet w Abo zamyka

swe podwoje, drukarnie zanikają, znaczna część inteligencji emigruje.

Odrodzenie życia kulturalnego na podłożu szwedzkim. Dopiero w ciągu XVIII stulecia następuje odrodzenie ruchu i życia umysłowego Finlandji, ale w dalszym ciągu na podłożu szwedzkim. Odradza się działalność naukowa i literacka, i za czasów Gustawa III następuje rozkwit umysłowy Finlandji.

H. G. Porthan. Na czele ruchu kulturalnego staje Henryk Gabrjel Porthan (1739—1804), dokola którego skupia się cały szereg badaczy dziejów i języka Finlandji. Powstaje pierwsze stowarzyszenie literackie, *Aurora*, które wydaje od roku 1771 pierwsze pismo *Tidningar utgifne af ett sällskap i Åbo*. Kultura szwedzka w Finlandji wkracza w nowy okres wszechstronnego rozwoju, wydając niemal wybitnych talentów i utworów literackich.

Lokalny patryjotyzm fiński. Literatura ta jest przesiąknięta fińskim patryjotyzmem lokalnym, ożywia ją wielkie zainteresowanie sprawami Finlandji, jej historją, folklorem itd., ale twórczość literacka w języku fińskim po dawnemu jest kopciuszkim i płynie wąskim strumykiem obok wspanialej rzeki — literatury w języku szwedzkim, nie dając nic godnego uwagi.

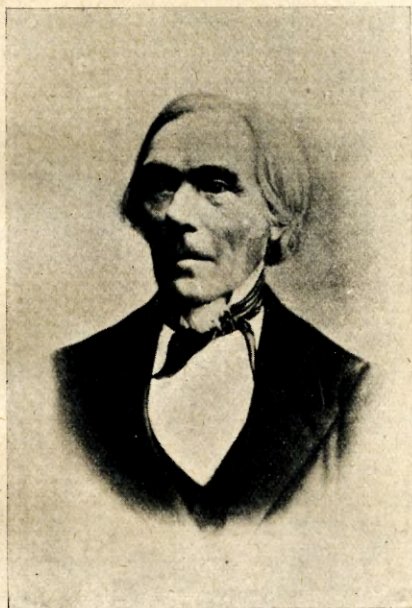
W pierwszych latach po przyłączeniu Finlandji do Rosji poczucie kulturalnej łączności Finlandji ze Szwecją nie tylko nie osłabło, lecz nawet się jeszcze wzmocniło, i literatura szwedzka w dalszym ciągu zajmuje miejsce czołowe w jej życiu umysłowym. Dopiero w ciągu w. XIX z tej literatury szwedzkiej stopniowo zaczynają się wyodrębniać początki nowożytnego piśmiennictwa fińskiego, które z biegiem czasu usamodzielnia się zupełnie i staje się literaturą narodową fińskiego odłamu ludności Finlandji.

Twórczość ludowa Finów. Pierwiastkiem ożywczym literatury fińskiej były plody twórczości ludowej, posiadające cechy wielkiej starożytności. Wzmianki o staro-fińskich ruinach, pokrewnych skandynawskim, znajdują się już w literaturze Finlandja.

turze XVI w., ale dopiero w XVIII w. przystąpiono do ich bliższego zbadania. Ojciec historii fińskiej, a zarazem całego nowożytnego ruchu narodowo-kulturalnego Finlandji, prof. H. G. Porthan, pobudził licznych swych słuchaczy do badania folkloru fińskiego, między innem do gromadzenia pieśni ludowych. Jest on autorem pracy *Dissertatio de poësi fenica* (1766—1778). Jednakże po jego śmierci zainteresowanie fińskimi rzeczami ludowymi, przezeń rozbudzone, nieco osłabło, i odżyło dopiero w pierwszej ćwierci w. XIX pod wpływem dzieł Herdera. Poczęto wtedy gromadzić energicznie runy fińskie, w latach 1822—31 wyszło pięć zeszytów dawnych i nowych fińskich pieśni ludowych, gromadzonych przez Z. Topeliusa starszego od r. 1802.

E. Lönnrot. Pracę Topeliusa posunął naprzód Eljasz Lönnrot (1802—1884), który przedsięwziął szereg dalekich wycieczek w celu zgromadzenia jak największych zasobów fińskiej poezji ludowej. W latach 1829—31 wydal on jako plon swych wypraw cztery zeszyty run ludowych, zawierające przeszło 100 dawnych i nowych pieśni. Dalsze poszukiwania i prace ułatwiał Lönnrotowi założone w r. 1831 Fińskie Towarzystwo Literackie, które się stało głównym ośrodkiem odrodzenia narodowego Finów. Uzyskawszy od tego Towarzystwa skromne subsydjum, Lönnrot przystąpił do systematycznego zbierania utworów fińskiego eposu ludowego, przy czem wkrótce już przekonał się, że stanowi on pewną całość, co mu nasunęło myśl ułożenia poszczególnych pieśni w jednolitą epopeję. W ten sposób do r. 1838 powstał *Runokokous Wiinämöisesta* («Zbiór run o Wejnemejnenie»), który jednakże nie został ogłoszony, gdyż Lönnrot postanowił uprzednio odbyć wyprawę do Karelii Wschodniej, spodziewając się tam znaleźć nieznanne jeszcze skarby fińskiej poezji ludowej.

«Kalewala». Istotnie, plon był nadspodziewanie obfity, tak, że Lönnrot mógł opracować dzieło, zakrojone na daleko szersze rozmiary. Wyszło ono w dwóch częściach, w latach 1835 i 1836, pod tytułem *Kalevala taikka vanhoja Karjalan runoja Suomen kansan muinosista ajoista* («Kalewala czyli dawne

ELJASZ LÖNNROT

runy karelskie z przeszłości ludu fińskiego»). Zbiór ten, znany pod nazwą *Starej Kalewali*, obejmował 32 runy o 12.078 wierszach. Fińskie Towarzystwo Literackie ustanowiło pewien fundusz stypendjalny, który umożliwiał coroczne wyprawy zbieraczy run i innych plodów twórczości ludowej do najodleglejszych zakątków kraju, tak, że wkrótce ukazał się cały szereg wydawnictw z dziedziny folkloru fińskiego. W r. 1840 Lönnrot wydał zbiór pieśni lirycznych pod tyt. *Kantele*, w r. 1842 przysłowa, w następnym — zagadki, wreszcie w r. 1849 nowe, bardzo rozszerzone wydanie *Kalewali*, obejmujące teraz już 50 run w 22.795 wierszach. *Kalewala*, ułożona przez Lönnrota na wzór *Ilijady*, jest czemś pośredniem między eposem ludowym a utworem literackim. W każdym razie materiał ludowy w niej przeważa i panuje wszechwładnie. Rola Lönnrota sprowadziła się do pracy syntetycznej, która nadała zbiorowi run jednolity charakter pewnej całości.

Bohaterami *Kalewali* są postaci mityczne — Ilmarinen, Lemmikajnen i, przede wszystkim, Wejnemejnen, wcielenie mądrości. Działalność dobroczynna tego ostatniego stanowi tło i treść główną eposu fińskiego, przedstawiającego walkę c *sampo* czyli «młyn szczęścia» — symbol wszechstronnego dobrobytu. Władca Lapończyków, Pohjola, posiada *sampo* wykute przez Ilmarinena, który za to otrzymał piękną córkę Pohjoli. Po jej śmierci trzech bohaterowie — Wejnemejnen, Lemmikajnen i Ilmarinen udają się do Lapończyków, aby odebrać Pohjoli *sampo*. Wejnemejnen usypia pieśnią wrogów i w ten sposób *sampo* zostaje zdobyte. Ale królowa Lapończyków budzi się i, przekształciwszy się w orła, niosącego na skrzydłach liczne zastępy wojenne, dogania rabusiów. Wywiązuje się walka, w której ci ostatni wprawdzie zwyciężają, ale *sampo* zostaje stłuczone, tak, że przywożą do kraju tylko jego kawalki, które mają przecież służyć jako rękojmia szczęścia kraju. Walka o *sampo* trwa, ale Wejnemejnen niweczy wszystkie plany przeciwników i wkońcu ustępuje władzę synowi, którego koronuje jako króla Karelji, poczem wsiada w łódź i odpływa do nieba, pozostawiając narodowi swą cytrę (*kantele*) i pieśni. Opuszczając kraj

Wejnemejnen przepowiada, że nadejdzie czas, kiedy naród go wezwie do powrotu, aby nowe «sampo» wykul i nowe pieśni śpiewał.

Pelna fantastycznych obrazów, głęboko poetycka treść *Kalewali* (przełożonej na liczne języki obce) stała się źródłem natchnienia poetów, malarzy, rzeźbiarzy i muzyków finlandzkich. Pod tym względem *Kalewala* jest niejako kamieniem węgielnym nowoczesnej kultury fińskiej, i zasługa Lönnrota, jej wydawcy, jest olbrzymia. Przyczynił się on wogóle do ugruntowania twórczości literackiej w języku fińskim, wydając, poza pracami wyżej wymienionemi, zbiór starożytnych zaklęć fińskich i wielki słownik fińsko-szwedzki, pracując jako dziennikarz, tłumacz, autor pieśni kościelnych i t. d. Toteż słusznie uważany jest za ojca nowożytnej literatury fińskiej.

Jest faktem charakterystycznym, że pomimo budzenia się narodowego ruchu fińskiego i coraz częstszego uciekania się inteligencji finlandzkiej do mowy fińskiej, najwybitniejsi patrjoci finlandzcy w dalszym ciągu pisali po szwedzku, uważając tę mowę za narodowy język Finlandji. Kultura szwedzka tak głęboko zakorzeniła się wśród Finlandczyków, że stała się ona wprost nieodłączną częścią ich istoty narodowej, pierwiastkiem, który nie maćił ich patryjotyzmu lokalnego i przywiązania do ludu, bez różnicy czy mówił on po fińsku, czy po szwedzku. Dopiero zczasem stosunek wzajemny pierwiastków fińskiego i szwedzkiego przybrał inny charakter i na tem tle ujawnił się silny antagonizm dwóch żywiołów językowych, przybierający stopniowo charakter walki bardzo ostrej. Jednakże w pierwszej połowie w. XIX i nawet nieco później patryjotyzm finlandzki występował głównie w szacie szwedzkiej.

Najbujniejszy rozkwit poezji szwedzkiej w Finlandji przypada na 4—7 dziesięciolecie w. XIX. W tym czasie działają najwięksi poeci — Runeberg i Topelius.

Runeberg. Jan Ludwik Runeberg (1804—1877), autor *Opowiadań chorążego Stahla* (*Fänrik Ståhls Säger*), zajmujących w literaturze finlandzkiej to samo miejsce, co *Pan*

Tadeusz w polskiej, oraz hymnu narodowego *Vart land* («Ojczyzna»), jest najpopularniejszym poetą Finlandji. Pomnik jego na jednym z placów Helsingforsu stał się celem manifestacyjnych pielgrzymek patriotów fińskich. Główny utwór Runeberga, czyto w oryginale szwedzkim, czy w tłumaczeniu fińskim, znajduje się w każdym domu fińskim i znany jest każdemu Finlandczykowi. Poza *Opowiadaniem chorążego Stahla* Runeberg napisał cały szereg poematów (*Król Fjalar*, *Łowcy łosiów*, *Hanna*, *Wieczór wigilijny*), utworów dramatycznych (*Królowie pod Salaminą*) i poezyj lirycznych. Jest on realistą, ale nieobcym pierwiastkiem idealistycznym, głębokim patriotą, pełnym wiary w przyszłość swego narodu, i demokratą. Forma jego utworów łączy prostotę poezji ludowej z klasyczną czystością linii. W utworach swych maluje życie włościanina, żołnierza czy pastora fińskiego wraz z radościami i troskami ich życia codziennego na tle przyrody, lasów, jezior i t. d.

Z. Topelius. Zacharjasz Topelius (1818 — 1898) — marzyciel romantyk, głęboki liryk, autor mnóstwa dźwięcznych piosnek, opowieści historycznych i dramatów. Bardzo popularny jest zbiorek jego poezyj *Kwiaty polne* oraz utwór, tłumaczony na kilka języków europejskich, *Opowiadanie felczera*. Jako autor opowieści fantastycznych dla dzieci stał się on ulubieńcem młodzieży fińskiej. Topelius należał do t. zw. *To w a r z y s t w a* sobotniego, które się skupiało w czwartym dziesięcioleciu dokoła Runeberga i w którym uczestniczyło wielu ludzi, posiadających nazwiska chlubnie zapisane na stronicach dziejów literatury fińskiej, jak J. J. N e r v a n d e r, genialny fizyk i poeta, Fr. C y g n a e u s, profesor estetyki, poeta, mówca, reformator szkolnictwa, L. J. S t e n b ä c k, poeta, i inni.

Obok wyżej wymienionych literatura szwedzka Finlandji wydała dość poważny poczet wybitnych talentów, pomiędzy którymi wyróżniał się zwłaszcza J. J. W e c k s e l l (1838—1907), autor słynnego dramatu *Daniel Hjort*. Pomimo coraz większego rozkwitu literatury fińskiej, szwedzka rozwija się w dalszym ciągu, jakkolwiek jej znaczenie stale się zwięża wobec wysuwania się

**Inni przed-
stawiciele
literatury
szwedzkiej.**

na plan pierwszy fińskich mas ludowych, pożądaną produkcję literackiej przedewszystkiem i coraz wyłącznie we własnym języku — fińskim.

**J. W. Snell-
man.**

Wybitnym budzicielem fińskiego poczucia narodowego był profesor uniwersytetu Jan Wilhelm Snellman (1806—1881), filozof-heglista, publicysta i działacz polityczny, wydawca pism *Saima* (1844—46) i *Literaturbladet* (od r. 1846), który w pismach swych wytykał niski poziom rozwoju społecznego i umysłowego kraju, przypisując to gnuśnieniu w apatji wyższych sfer społeczeństwa, mówiących po szwedzku i nierozumiejących, że bez oparcia się o lud, mówiący po fińsku, a więc bez rozwijania literatury w jego języku, nie można myśleć o podźwignięciu kultury kraju. Nawoływania te odniosły skutek, i wielu przedstawicieli inteligencji finlandzkiej, używających dotąd tylko języka szwedzkiego, poczęło uprawiać pole literatury fińskiej.

**Represje
wobec dru-
ków fiń-
skich.**

Na normalności rozwoju literatury fińskiej odbił się dotkliwie zakaz drukowania po fińsku wszystkiego, co nie wchodziło w zakres życia religijnego i gospodarczego, wydany w r. 1850. Ten wybryk ówczesnej cenzury rosyjskiej tłumaczy się prądami skrajnej reakcji, jaka zapanowała za czasów Mikołaja I po rewolucji 1848. W dążności do ożywienia ruchu fińskiego, posiadającego z natury rzeczy cechy demokratyczne, upatrzono tendencje rewolucyjne, którym w ten sposób postanowiono kres położyć. Zakaz ten istniał aż do r. 1860, zaś zniesienie jego przyczyniło się do szybkiego rozwoju literatury fińskiej.

**Fińskie
Towarzy-
stwo Lite-
rackie.**

Wielkie zasługi ma w tym względzie wspomiane już wyżej «Fińskie Towarzystwo Literackie», które stało się żywym ośrodkiem fińskiej pracy kulturalnej. Pierwotnie Towarzystwo to miało na celu szerzenie dokładnej znajomości kraju i dotyczących go wypadków, podnoszenie i rozwój języka fińskiego oraz zapatrywanie inteligencji i ludu w pożyteczne wydawnictwa. W r. 1858 program ten został znacznie rozszerzony. Towarzystwo wykonało bardzo poważną pracę kulturalną w dziedzinie

gromadzenia zbiorów etnograficznych, porównawczego badania języków ugrofińskich, wydawania podręczników, słowników oraz tłumaczeń popularnych wydawnictw naukowych. Jego staraniom zawdzięcza też literatura fińska ogłoszenie przekładów na język fiński klasycznych dzieł literatury pięknej i filozofji — Szekspira, Szyllera, Kärtezjusza, Russa, Platona i t. d.

Rozwój literatury fińskiej.

Powoli rośnie zastęp pisarzy fińskich, wśród których nie brak i talentów wybitnych, jak A. Oksanen (1826—89), Suonio (1835—88), A. Kivi (1834—72), Jan H. Erkkö (1849—1906) i wielu innych.

Oksanen i Suonio

Oksanen (A. E. Ahlquist) doprowadził język fiński w utworach lirycznych do wielkiej doskonałości. Jego mocne, przeniknięte duchem patriotycznym poezje liryczne i epiczne zdobyły mu imię poczesne w nowej literaturze fińskiej, jako twórcy nowych wartości językowych. Suonio (J. Krohn) odznacza się w swych poezjach wielką subtelnością uczuć. Obydwaj jednakże traktowali działalność poetycką jako zajęcie poboczne, gdyż pierwszy był wybitnym językoznawcą, drugi zaś historykiem literatury i folklorystą.

A Kivi.

Pierwszym pisarzem fińskim, całkowicie poświęcającym się twórczości poetyckiej, był Aleksis Kivi, syn ubogiego krawca, własnym wysiłkiem zdobywający wykształcenie uniwersyteckie. Począł tworzyć pod wpływem lektury Homera, Szekspira, Cervantesa i Holberga. Będąc wybitnym lirykiem, posiadał jednocześnie wielki talent powieściopisarza - humorysty i, rzec można, stworzył fińską literaturę dramatyczną, kładąc swemi komedjami i dramatami podwaliny przyszłego narodowego teatru fińskiego, który powstał dopiero w r. 1872. Jego pierwszym większym dziełem była tragedia *Kullervo* (1864), o treści zaczerpniętej z *Kalewali*. Jego komedja *Szewcy z bagna*, która dotychczas pozostaje klasycznym utworem fińskiej literatury dramatycznej, z humorem maluje życie ludu, wyprowadzając na scenę szereg figur niezmiernie charakterystycznych. Arcydziełem Kiviego jest powieść *Siedmiu braci* (1870), przedstawiająca życie wsi fińskiej w połowie wieku XIX-go. W powieści tej, nieco przypominającej *Don Kiszota*,

Kivi objawił różnorodne rysy swego talentu. Spokój epicki opowiadania występuje tu obok dramatyczności akcji, głębia uczucia obok humoru. Poza temi większemi utworami Kivi napisał kilka dramatów mniejszych oraz poematów lirycznych. Wpływ Kiviego na dalszy rozwój literatury fińskiej da się porównać tylko z wpływem ogłoszonej przez Lönnrota *Kalewali*.

J. Aho. Wśród nowelistów w fińskich sławę europejską zdobył sobie Juhani Aho (1861—1921), wzorowy prozaik fiński, którego utwory, zwłaszcza drobne, były tłumaczone na różne języki, w tem i na polski. Jego pierwsze nowele rysują w ujęciu realistycznym i pełnym humoru życie ludu fińskiego. Znajdując się pierwotnie pod wpływem współczesnych beletrystów norweskich i francuskich, Aho stopniowo wchodził na drogę twórczości nawskroś oryginalnej. Po utworach o głębokiej analizie psychologicznej i poruszających zagadnienia społeczne (przedewszystkiem sprawę emancypacji kobiet) Aho przechodzi do powieści historycznej, bądź malując walkę chrześcijaństwa z pogaństwem w dawnej Finlandji (*Panu* — 1897), bądź dając obraz budzenia się fińskich uczuć narodowych w połowie XIX stulecia (*Wiosna po zimie*). Bardzo cennie są jego krótkie opowiadania, wypełniające kilka tomów pod ogólnym tytułem *Wióry*. W nich Aho występuje jako liryk o wybitnym talencie plastyka. Aho poświęca wielką uwagę zagadnieniu walki kultury z naturą. Ostatnią, przedśmiertną pracą Aho był utwór w formie pamiętnika: *Czy pamiętasz?* (1920).

Młodsze pokolenie. Młodsze pokolenie poetów i powieściopisarzy fińskich przeżywa te same nastroje i kierunki, które dominują w pewnych okresach w literaturach europejskich — od realizmu do futuryzmu. Wpływy francuskie, skandynawskie, niemieckie, pozostawiły ślady na twórczości pisarzy finlandzkich, tak samo jak i prądy polityczne i społeczne, nurtujące ich ojczyznę.

Rozwój teatru. Rozwój teatru w Finlandji datuje się dopiero od połowy XIX stulecia. Wprawdzie już od w. XVIII istniały w niej szwedzkie trupy wędrownie, a w r. 1827 zbudowano w Helsingforsie pierwszy (drewniany) stały teatr,

występowały w nim jednak tylko zespoły szwedzkie i niemieckie. Ale rozwój teatru fińskiego jest związany ściśle z przebudzeniem się narodem Finów. Na początku szóstego dziesięciolecia powstała myśl wzniesienia stałego teatru, murowanego, co też zostało uskutecznione w r. 1860. Jednakże świeżo zbudowany teatr spalił się w trzy lata później i na jego miejsce wzniesiono nowy, ukończony w r. 1866.

Inicjatorowie tego przedsięwzięcia, dążąc do stworzenia narodowego teatru fińskiego, mieli wciąż jeszcze na myśli teatr szwedzki, gdyż w owych czasach fińska literatura dramatyczna puszczała dopiero pierwsze pędy. Ale znalazł się entuzjasta fińskiego teatru narodowego, dr Karol Bergboom (1843 — 1906), który zorganizował pierwszą amatorską trupę fińską, przeważnie z młodzieży uniwersyteckiej — i trupa ta stała się zalążkiem stałej sceny fińskiej.

W r. 1872 na wielkim zgromadzeniu utworzono stowarzyszenie, które miało zagwarantować istnienie teatru fińskiego, co umożliwiło Bergboomowi przygotowanie wystawienia szeregu sztuk fińskich, początkowo na prowincji, później zaś i w Helsingforsie. W ten sposób powstał fiński teatr dramatyczny, a rychło potem i operowy. Jednakże opera fińska, istniejąca od r. 1873 do 1879, nie mogła wytrzymać konkurencji z operą szwedzką i musiała być zlikwidowana na długie lata, co jednak wpłynęło dodatnio na rozwój fińskiego teatru dramatycznego. Teatr ten właśnie od r. 1879 poczyna podążać wielkimi krokami naprzód, wystawiając, poza utworami rodzimymi takich autorów jak Kivi, Topelius, Runeberg, J. Erkkö, Minna Canth, R. Kiljander, również dramaty Szekspira, Calderona, Szyllera, Moljera, Ibsena, Björnsona i innych. Duszą wszystkich tych poczynań był aż do r. 1905 zawsze Bergboom.

Wybudowanie wielkiego Fińskiego Teatru Narodowego w Helsingforsie w r. 1902 ugruntowało ostatecznie istnienie sceny fińskiej — obok szwedzkiej. Obok teatrów stołecznych rozwija się i sztuka teatralna na prowincji, przyczem teatr szwedzki nie daje się wyprzedzić fińskiemu. Tak w r. 1894 powstaje w Abo pierw-

**Fiński
Teatr Narodowy.**

szy stały teatr szwedzki. W cztery lata później Helsingfors zdobywa się na stały szwedzki teatr ludowy. W r. 1913 założono szwedzkie Towarzystwo teatralne w Finlandji. Stopniowo wśród artystów, grających po szwedzku, liczba Szwedów z królestwa spada do minimum, gdyż zastępują ich zdolne siły miejscowe.

**Opera
fińska.**

Odrodziła się zczasem i opera fińska, zastępowana przez dłuższy okres czasu przez przyjeżdżające do Finlandji trupy operowe włoskie i rosyjskie. Przeniesienie w r. 1918 «Opery Fińskiej» do gmachu byłego teatru rosyjskiego umożliwiło jej trwały rozwój.

Lud fiński jest narodem muzycznym, o czym świadczy wybitna rola, jaką odgrywa muzyka w *Kalewali*, bogactwo melodyj ludowych i wreszcie szybki i samodzielny rozwój sztuki muzycznej w Finlandji w nowych czasach

**Melodje
ludowe.**

Co do melodyj ludowych, to wchłonęły one bardzo różnorodne wpływy — od średniowiecznych wątków kościelnych i rycerskich aż do współczesnych pierwiastków operowych. Można w nich doszukać się ech pieśni skandynawskich i angielskich, jak również (w Karelji) rosyjskich. Finowie posiadają własny narodowy instrument w postaci starożytnej cytry o strunach mosiężnych lub z włosia końskiego (*kantele*). W średniowiecznych kancjonalach finlandzkich jest sporo melodyj, których nie znaleziono gdzieindziej, które więc są zapewne oryginalnego finlandzkiego pochodzenia.

**Rozwój
muzyki.**

Chóry i kapele istniały w Finlandji od bardzo dawna i na uniwersytecie w Abo muzyka była starannie pielęgnowana. Na wyższy poziom artystyczny życie muzyczne podniosło się w Finlandji w końcu XVIII w., dzięki wpływowi stowarzyszenia *Aurora*, z którego wylonilo się specjalne towarzystwo muzyczne, organizujące koncerty orkiestrowe i kursy muzyczne w Abo. Zbiór utworów muzycznych tego towarzystwa nie ustępował zbiorom najbogatszych analogicznych instytucyj Szwecji.

Za czasów rosyjskich ośrodek życia muzycznego Finlandji przenosi się wraz z uniwersytetem z Abo do Helsingforsu, gdzie powstają towarzystwa, szerzące kulturę muzyczną w społe-

czeństwie. Założone w r. 1835 przez Niemca, Fryderyka Paciusa, Towarzystwo Muzyczne przyczyniło się wybitnie do rozwoju fińskiej narodowej sztuki muzycznej.

Pierwszymi wybitnymi kompozytorami fińskimi byli Niemcy, jak wymieniony już Pacius (1809—91), profesor muzyki na uniwersytecie, twórca hymnów narodowych Finlandji, oraz Ryszard Fatin (1835—1918), gdańszczanin, następca Paciusa na katedrze muzyki w uniwersytecie. Na ich utworach odbił się wpływ fińskich melodj ludowych, które stanowią źródło natchnienia całej generacji muzyków fińskich już miejscowego pochodzenia, jak Karol Collan (1820—71), Filip Schantz (1835—65), Karol Moring (1832—68), Gabrijel Linsen (1838—1914).

W dziewiątem dziesięcioleciu muzyka fińska posiadała pełnych talentu reprezentantów w osobach — Marcina Wegeliusa (1846 — 1906), dyrektora założonego w r. 1882 Instytutu muzycznego w Helsingforsie, autora pięknych pieśni, kantat i chórów *a capella*, oraz Roberta Kajanus (ur. 1856), twórcy i kierownika narodowej orkiestry koncertowej, ilustratora muzycznego *Kalewali*. Powstaje towarzystwo «Filharmonja» w Helsingforsie, tworzą się szkoły organistów w Abo, Helsingforsie i Wyborgu, rośnie liczba orkiestr.

J. Sibelius. Od końca w. XIX muzyka fińska szybko staje na poziomie europejskim, a na czoło muzyków Finlandji wysuwa się pierwszorzędnny talent w osobie Jana Sibeliusa (ur. 1865), twórcy fińskiej muzyki narodowej, który w swych przepięknych kompozycjach symfonicznych i suitach orkiestrowych sięgnął głęboko do źródeł dawnych klechd i podań fińskich, przejął się urokami natury fińskiej i dał wyraz najsubtelniejszym uczuciom ludzkim. Jego różnostronna a obfita działalność kompozytorska spotkała się z powszechnem uznaniem nietylko w kraju, ale i w Europie Zachodniej.

Inni kompozytorzy fińscy. Obok Sibeliusa Finlandja posiada dość liczny zastęp wybitnych kompozytorów, których twórczość rozszerza się na rozmaite dziedziny muzyki, przyczem, czerpiąc wątki swych utworów ze źródeł rodzimych,

utrzymują oni żywe czucie z panującą zagranicą kierunkami. Do najbardziej znanych należą: Armand Järnefelt (ur. 1869), Ernest Mielck (1877—99), Erkki Melartin (ur. 1875), Toivo Kuula (1873—1918), Oskar Merikanto (ur. 1868), Selim Polgren (ur. 1878), Limari Krohn (ur. 1867) i inni. Finlandja posiada też szereg zdolnych wykonawców.

**Badanie
muzyki
ludowej.**

W ostatnich latach poświęcono dużo uwagi badaniu naukowemu fińskiej muzyki ludowej. Gromadzone są melodje fińskie, i to nietylko w obrębie samej Finlandji. Praca to ogniskuje się w istniejącem od r. 1916 Finlandzkim Towarzystwie muzyczno-naukowem. Dużo się też robi dla podniesienia smaku muzycznego wśród szerszych kół ludności. Organizuje się ludowe kursy muzyczne, reformuje się muzykę kościelną i szkolną, zapomocą wielkich festynów muzycznych budzi się zamilowanie do muzyki wśród ogółu, przyczem czynione są kroki w kierunku zachowania dawnych instrumentów ludowych, w pierwszym rzędzie *kantele*.

**Zdobnictwo
fińskie.**

Najstarsze zabytki archeologiczne, znajdujące się w Finlandji, posiadają przeważnie charakter skandynawski, ale już z późniejszego okresu epoki żelaznej istnieją przedmioty pochodzenia fińskiego, o cechach ludowej ornamentyki fińskiej. W wiekach średnich rozwinęło się w finlandzkich kościołach katolickich zdobnictwo, zwłaszcza ściennie, do którego zużytkowywano również motywy ornamentyki ludowej w jej prymitywnej, naiwnej formie. Malowidła ściennie z czasów katolickich pozniwały w dobie protestanckiej pod tynkiem, który pokrył mury dawnych kościołów, i dopiero w końcu XIX w. wyjrzały ponownie na światło dzienne.

Snycerstwo.

Finowie od najdawniejszych czasów posiadali zdolnych snycerzy, toteż ołtarze, ambony i chóry średniowiecznych kościołów Finlandji posiadały dużo ozdób roboty snycerskiej, ale o właściwej rzeźbie mogła być w Finlandji mowa dopiero od XIV stulecia, kiedy pojawiają się już względnie dość udatne figury madonn i królów, jakkolwiek tylko w XVI w. — pod wpływem Niemiec, Holandji i Skandynawji —

rzeźba kościelna Finlandji dźwiga się na nieco wyższy poziom. Można stwierdzić, że wszystkie główne kierunki sztuki średniowiecznej są reprezentowane w Finlandji — nieraz przez dzieła niepowszedniej wartości, jak np. wielki ołtarz w Uusikirkko (depart. Abo Bjerneborg) z pierwszej połowy XV wieku. Ale są to dzieła mistrzów obcych, przeważnie Niemców. Freski w kościele Isokyrö z r. 1560 są ostatnim przejawem tej sztuki średniowiecznej.

Jednakże w końcu XVII w. odradza się znowu kościelne malarstwo ściennie i trwa do początków XIX w. Ostatnio reprezentuje je Michal Toppelius (1734—1821). W okresie renesansu, baroku i rokoka sztuka w Finlandji znajdowała się na niskim poziomie, gdyż kościół protestancki — w przeciwieństwie do katolickiego — zbyt mało wpływał bezpośrednio na rozwój artyzmu, który posiadał wówczas charakter przeważnie kościelny.

Pierwociny malarstwa. Pierwociny malarstwa świeckiego (głównie portretowego), rozwijającego się od w. XVII, były nader skromne. Pierwszym wybitniejszym malarzem był Eljasz Brenner (1647—1717), znany w Szwecji jako minjaturzysta i sztycharz. Dopiero na początku XVIII w. na uniwersytecie w Abo poczęto udzielać publicznie nauki sztuk pięknych. Za czasów Gustawa III bardzo się rozszerzyło zainteresowanie sztuką w przodujących kolach społeczeństwa finlandzkiego, gdzie nauka rysunków i malarstwa stała się nieodłączną częścią wykształcenia ogólnego. Najpopularniejszym portrecistą w tych czasach był N. Schillmark (zm. 1804).

Jakkolwiek na początku w. XIX istniały już w Finlandji pewne dążności artystyczne, to jednak o poważniejszym ruchu w tej dziedzinie nie mogło być jeszcze mowy, gdyż kraj nie posiadał ani odpowiednich tradycji artystycznych, ani żadnych publicznych zbiorów prac wartościowych, które załedwie tu i tam trafiały się w posiadaniu prywatnem.

Pierwsi malarze finlandzcy nietylko kształcili się zagranicą, ale musieli pracować poza krajem, gdyż ten nie mógł im zapewnić egzystencji. W ten sposób najzdolniejsi z pomie-

dzy pierwszych malarzy finlandzkich, jak Aleksander Laureus (1783—1823) i Gustaw Wilhelm Finnborg (1784—1833), musieli wyemigrować do Szwecji, aby mieć możliwość pracy. Dopiero w połowie XIX w. zmieniają się nieco te stosunki. Przebudzenie narodowe Finów oddziaływa dodatkowo i na życie artystyczne Finlandji.

Towarzystwo Sztuk Pięknych.

Erą w tym względzie było założenie w r. 1846 «Towarzystwa Sztuk Pięknych», którego zadanie polegało nie tylko na nabywaniu i rozlosowywaniu dzieł sztuki oraz urządzaniu wystaw, ale głównie na podtrzymywaniu szkół sztuk pięknych i ułatwianiu artystom wycieczek zagranicę. Działalność «Towarzystwa Sztuk Pięknych» umożliwiła w Finlandji pracę pierwszych wybitnych malarzy miejscowych, jak Robert Wilhelm Ekman (1808—73), Magnus (1805—68) i Ferdynand (1822—1906) Wrightowie.

Najwybitniejszym malarzem finlandzkim, będącym jednocześnie pierwszym rzeczywistym artystą, był pejzażysta Werner Holmberg (1830—60), przedwcześnie zmarły w Dyseldorfie, dokąd zjeżdżała się przedewszystkiem finlandzka młodzież malarska. Tam wykształcili się: twórca romantycznych obrazów historycznych, Eryk Löfgren (1825—84), malarz scen rodzajowych z życia ludowego, Karol Jansson (1846—74) i kilku innych zdolnych malarzy finlandzkich, zanim Paryż zaczął przyciągać ku sobie coraz więcej młodych finlandzkich sił artystycznych.

Jednakże dopiero w ósmym i dziesiątym dziesięcioleciu wieku XIX w malarstwie finlandzkim poczyna się ujawniać pewna samodzielność narodu. Pod tym względem wysuwa się na czoło młodszej generacji malarzy finlandzkich Albert Edelfelt (1854—1905), rzeczywiście wielki talent, dojrzały w szkole *plein-air'u* Bastien-Lepage'a. Był to pierwszy malarz finlandzki, który pozyskał wielki rozgłos zagranicą, przedewszystkiem w Paryżu. Edelfelt był twórcą o samoistnym talencie, mistrzem formy, odznaczającym się wielką płodnością i różnaitością pracy. Obok krajobrazów i ilustracyj do utwo-

rów poetyckich malował portrety i obrazy kościelne, sceny z życia ludowego i płótna historyczne.

**Akseli
Gallén
Kallela.**

Najoryginalniejszym ze starszych malarzy fińskich jest bezspornie Akseli Gallén Kallela (ur. 1865), również wychowanek *plein-airystów* paryskich, który wszakże przerzucił się od jednego

kierunku do innego, dając za każdym razem coś niespodziewanego, pełnego siły i niepohamowanego temperamentu. Najwybitniejszymi jego pracami są obrazy, do których materiały zaczerpnął z poezji ludowej, z *Kalewali* przede wszystkim. Takie jego płótna, jak *Bratobójca* lub *Matka Lemmikajнена*, sprawiają wstrząsające wrażenie.

**Młodsze
pokolenie
malarzy
fińskich.**

Obok Gallén-Kalleli poczesne miejsce wśród malarzy fińskich zajmują: Eero Järnefelt (ur. 1863), artysta subtelnych i głębokich uczuć, malarki Marja Wick (ur. 1853), Elin Danielson Gambogi (ur. 1867), Helena Schjerfbeck (ur. 1862), wybitny przedsta-

wiciel malarstwa dekoracyjnego — Pekko Halonen (ur. 1865), dalej Juho Rissonen (ur. 1873), malarz scen ludowych, tak samo jak i poprzedni, syn ludu fińskiego; Magnus Enckell, pierwszy symbolista fiński; Väjnö Blomstedt. Młodsze, względnie bardzo liczne, pokolenie malarzy fińskich też przeważnie kształci się w Paryżu i ulega panującym tam kierunkom, co ich zresztą nie pozbawia cech swoistych.

Rzeźba.

Rzeźba fińska nie rozwinęła się tak bujnie, jak malarstwo. Ojcem jej był sprowadzony ze Szwecji C. E. Sjöstrand (1828 — 1906), którego uczniowie, Wolter Runeberg (ur. 1838) i Jan Takonen (1849—85) byli pierwszymi uzdolnionymi rzeźbiarzami fińskimi. Kopenhaga i Rzym, później, tak samo jak i dla malarzy, Paryż, były ogniskami, w których gromadziły się fińskie siły rzeźbiarskie. Wśród nich zasługują na uwagę przede wszystkim Ville Vallgren (ur. 1855), Emil Wikström (ur. 1864), obok W. Runeberga twórca głównych pomników publicznych Finlandji, i kilku innych.

Architektura.

Co do architektury Finlandji, to osiągnęła ona znaczny stopień rozwoju, zwłaszcza w XIX stuleciu.

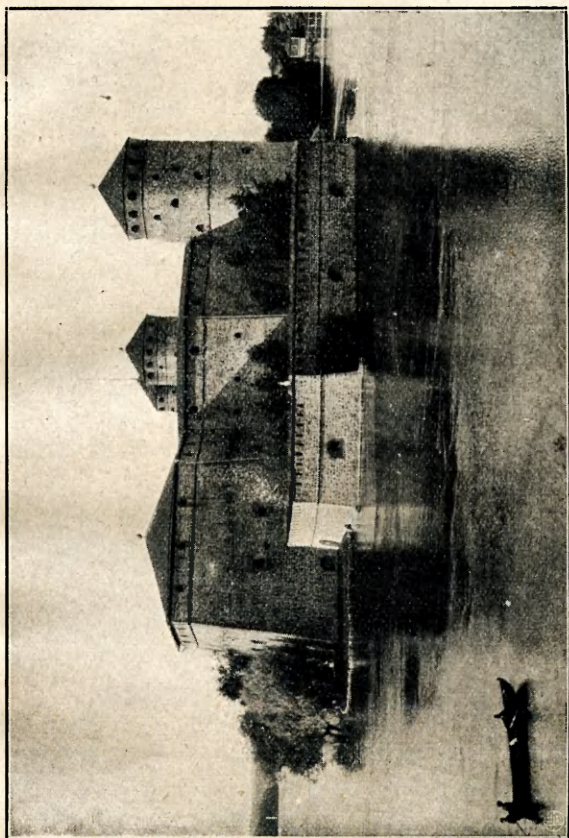
Najstarsze kościoły murowane Finlandji pochodzą z XIII wieku i są budowane w t. zw. przejściowym stylu po-romańskim, jakkolwiek późniejsze przeróbki nadawały im nieraz inne piętno, z przewagą gotyku. Najdawniejsze zabytki finlandzkiej architektury kościelnej, wznoszone z nieciosanych glazów, posiadają dużo ozdób i figur oraz barwnych fresków.

W czasach reformacji początkowo budowano mało kościołów, przerabiano przeważnie dawne, bieląc ich wnętrza wapnem i wprowadzając stopniowo do ołtarzy i ambon pierwiastki renesansowe, później barokowe. Budownictwo kościelne i świeckie Finlandji miało ten sam charakter, co i szwedzkie, jakkolwiek wśród budowniczych nie brakowało i rodowitych Finów.

Od końca XVII wieku i zwłaszcza w XVIII w. pobudowano dużo kościołów — około dwustu, — ale w tem tylko jedenaście murowanych. Po przyłączeniu Finlandji do Rosji następuje samodzielny rozwój architektury finlandzkiej. Budowle, których wymagają stosunki usamodzielnionego kraju, wznoszone są według bardziej jednolitego planu, nadawanego przez świeżo utworzony Urząd Budowlany, na czele którego stał Charles Bassi, później zaś Karol Ludwik Engel, twórca starej części Helsingforsu, odnowionej po pożarze 1808 r. Engel (Niemiec z pochodzenia) wprowadził styl neoklasyczny.

Powolny rozwój miast finlandzkich nie sprzyjał rozkwitowi budownictwa, w którym w dalszym ciągu rolę pierwszorzędną odgrywali cudzoziemcy, głównie Szwedzi, jak V. A. Setterberg i G. T. Chiewitz, którego pracownia w Abo stała się pierwszą wybitną szkołą młodych architektów fińskich. Setterberg i Chiewitz reprezentują kierunek romantyczny, który zapanował po neoklasycznym lub częściowo rozwijał się jednocześnie z nim.

Z pomiędzy najzdolniejszych uczniów Chiewitza na plan pierwszy wybili się F. A. Sjöström (1840—85), pierwszy profesor architektury na utworzonej w r. 1872 politechnice w Helsingforsie, oraz Th. Höijer (1843—1910), któremu Helsingfors zawdzięcza tyleż, co i Englowi. Sjöström i Höijer zwracają się

STARY ZAMEK POGRANICZNY

ku renesansowi, który się rozwielił po akademjach Europy środkowej.

W ten sposób architektura fińska nabrała cech kosmopolityzmu. Przeżywała ona panujące w Europie kierunki, naśladowując je niewolniczo i nie wnosząc nic własnego, ani nowego.

Unarodowienie budownictwa fińskiego. Dopiero pod wpływem reakcji przeciwko temu bezdusznemu kopjowaniu kosmopolitycznych wzorów, jaka się objawiła w Anglii i Belgii, — i w architekturze fińskiej dają się spostrzec w samym końcu XIX w. nowe prądy, które ostatecznie doprowadziły do powstania kierunku, pragnącego oprzeć budownictwo na własnych, narodowych podstawach.

Dwaj architekci, J. W. Snekendorf i Y. Blonstedt, organizują wyprawę do Karelii i przywożą stamtąd bogaty zbiór motywów architektonicznych miejscowego budownictwa drewnianego oraz okazy przemysłu ludowego. Materiały te miały się stać podstawą narodowego stylu w architekturze fińskiej. Z drugiej strony zwrócono uwagę na średniowieczne budowle kościelne i klasztorne, w ornamentacji których znaleziono motywy miejscowe — roślinne i zwierzęce. Tą drogą młode pokolenie architektów fińskich szło ku stworzeniu własnej, oryginalnej szkoły. Na jej czele stanęli — Geselius, Lindgren, Saarinen.

Pawilon fiński na wystawie paryskiej 1900 r., dom *Pohjola*, gmach muzeum narodowego w Helsingforsie, dom towarzystwa politechnicznego i szpital Eira tamże, dom ludowy w dzielnicy Siltasauri, pałac Suur-Merijoki pod Wyborgiem, kościół św. Jana w Tammerforsie — oto wybitniejsze owoce tego kierunku. Nacechowany był on pewną jednostronnością i przesadą, ale odegrał wybitną rolę w dziejach budownictwa fińskiego i pchnął je na nowe tory.

Najmłodsze pokolenie architektów fińskich wyzyło się jednostronności, dążąc do osiągnięcia harmonii i starając się nadać swym pracom piętno indywidualne. Wielki rozwój budownictwa w przededniu wojny światowej umożliwił

plodną działalność wielu architektom fińskim. Szkoły, kościoły, banki, teatry i inne gmachy publiczne i prywatne, budowane w wielkiej liczbie, pozwalały im wcielić w życie coraz to nowe pomysły, tak co do zewnętrznych kształtów wznoszonych przez nich budowli, jak i co do urządzenia ich wnętrza.

Działalność naukowa. Działalność naukowa w Finlandji ogniskuje się przy uniwersytecie w Helsingforsie i w licznych stowarzyszeniach naukowych. Rozwinęły się przede wszystkim badania historyczne i etnologiczne. Ojciec historii Finlandji, wspominany już powyżej H. G. Porthan, rozbudził zainteresowanie do dziejów Finlandji i wogóle północnych części Europy. Na polu tych studjów zdobyli imię Gabrijel Rein (zm. 1867), G. Z. Yrjö-Koskinen (zm. 1903) i J. R. Danielson-Kalmari.

Finoznawstwo. Uczeni fińscy rychło rozszerzyli studja nad przeszłością własnego narodu na całokształt życia narodów fińskich — ich języków, folkloru i t. d. Na tem polu dały się poznać wybitne siły naukowe, jak M. A. Castrén (zm. 1852), językoznawca, etnograf i założyciel językoznawstwa uralско-алтájskiego; A. E. Ahlquist (zm. 1889), znawca narzeczy fińskich; E. Lönnrot, etnograf i wydawca *Kalewali*; J. Krohn (zm. 1883), folklorysta; J. R. Aspelin (zm. 1915), założyciel archeologii ugro-fińskiej; G. A. Wallin (zm. 1852), badacz języków wschodnich.

Nie brak Finlandczykom uczonych i z innych dziedzin. Niektórzy z nich, jak np. słynny podróżnik i przyrodznawca N. Nordenskjöld (zm. 1901), lub światowej sławy socjolog E. A. Westermarck (ur. 1862), zdobyli sobie uznanie i poza własną ojczyzną.

Towarzystwa naukowe. Wśród ogólnych towarzystw naukowych Finlandji najstarszem jest Finlandzkie Towarzystwo Naukowe, założone w r. 1838. W r. 1908 powstała Finlandzka Akademia Umiejętności, rozwijająca obfitą działalność wydawniczą i badawczą. Ze stowarzyszeń specjalnych najstarszem jest *Societas pro fauna et flora fennica*, istniejące od r. 1821. Istnieją nadto towarzystwa:

historyczne (od r. 1875), historii kościelnej (od r. 1891), archeologiczne (od 1870), fińsko-ugryjskie (od 1883), neofilologiczne (od 1891), wschodoznawcze (od 1918), geograficzne (od 1888), medyczne (od 1835). Wszystkie ogłaszają specjalne wydawnictwa periodyczne i nieperiodyczne.

Finlandja posiada też fińskie i szwedzkie Towarzystwo literackie. Pierwsze istnieje od roku 1831, drugie od 1885.

Rozwój prasy. Finlandja rozwinęła bardzo obfitą produkcję prasową, co ilustruje następujące zestawienie, nie obejmujące wydawnictw stowarzyszeń naukowych, które są przez te ostatnie ogłaszane serjami:

Rok	Liczba ogólna wydawnictw periodycznych	Pisma polityczne		Liczba egzemplarzy, ekspedjowanych przez pocztę.
		Fińskie	Szwedzkie	
1886	94	29	22	4,721.893
1890	133	36	25	7,062.575
1895	163	41	27	9,663.548
1900	228	56	28	20,592,186
1905	246	59	25	36,481,366
1910	380	98	30	56,535.042
1915	391	93	23	82,733.791
1920	345	103	25	123,947.132
1921	356	108	23	102,291.518
1922	386	108	28	105,461.841

STOSUNKI SPOŁECZNO-EKONOMICZNE FINLANDJI.

Zaludnienie. Finlandja należy do państw o rzadkiem zaludnieniu, gdyż w r. 1920 na 1 km² przypadło 10·1 mieszkańców, przyczem cyfra ta wzrosła dopiero w ostatnich dziesięcioleciach. W r. 1840 równała się ona zaledwie 4·4, w 1850 4·9, w 1860 — 5·3, w 1870 — 5·3, w 1890 — 7·2, w 1900 — 8·2, w 1910 — 9·4, w 1920 — 10·1 i w 1921 — 9·9.

Ludność gmin wiejskich posiada w Finlandji olbrzymią przewagę, przyczem wzrost ludności miejskiej jest bardzo powolny. Stosunek wzajemny dwóch tych grup ludności ilustruje następujące zestawienie:

**Ludność
wiejska
i miejska.**

Rok	Ludność wiejska	%	Ludność miejska	%
1800	786.055	94·4	46.604	5·6
1810	822.427	95·2	40.874	5·5
1820	1,114.188	94·6	63.358	5·3
1830	1,295.588	94·4	76.489	5·5
1840	1,361.027	94·1	84·599	5·8
1850	1,531.419	93·8	105.496	6·1
1860	1,636.386	93·3	123.119	6·6
1870	1,637.166	92·5	131.603	7·4
1880	1,887.381	91·5	173.401	8·4
1890	2,144.913	90·1	235.227	9·8

Rok	Ludność wiejska	%	Ludność miejska	%
1900	2,372.949	87.4	339.613	12.5
1910	2,658.324	85.3	456.873	14.6
1920	2,821.761	83.8	543.046	16.1
1921	2,853.685	83.8	548.908	16.1

W ten sposób ludność gmin wiejskich odgrywa rolę dominującą liczebnie i społecznie.

Rozwój własności ziemskiej. Od czasów szwedzkich własność ziemska w Finlandji dzieliła się na trzy kategorie. Do pierwszej należały ziemie, pozostające w posiadaniu osób prywatnych i wolne od wszelkich powinności, a nadawane pierwotnie — od r. 1200 — za służbę wojskową. Zczasem, kiedy się wytworzył dziedziczny stan szlachecki, przeszedł nań ten przywilej, i tą drogą wytworzyła się wyższa własność ziemska, pierwotnie należąca wyłącznie do szlachty, później zaś i do osób prywatnych, które doszły do posiadania majątków drogą kupna, zastawu czy darowizny.

Drugą kategorię stanowią posiadłości ziemskie, będące całkowitą własnością rolnika, od którego państwo ściągало odpowiednie podatki. Właściciele tej kategorii mogli dowolnie rozporządzać swoją własnością, dzielić ją lub sprzedawać.

Trzecia powstała droga wydzierżawiania dóbr państwowych. Skarb państwa wypuszczał w dzierżawę wieczystą część posiadanych przez siebie gruntów. Dzierżawca przekazywał te grunta spadkobiercom w prostej linii, obrabiał je i korzystał z otrzymywanych z ziemi produktów. Tylko w wypadku, jeśli popełnił jakiś czyn haniebny, albo zalegał z podatkami bez usprawiedliwionej przyczyny, albo wreszcie zaniedbywał zupełnie gospodarstwo, rząd mógł te ziemie odebrać dzierżawcy i oddać je komuś z jego dalszych krewnych z pominięciem bezpośrednich spadkobierców. W r. 1789 dzierżawcy ziem skarbowych otrzymali prawo kupowania dzierżawionych przez siebie ziem na własność, poczem wchodziły one już do drugiej kategorii posiadłości ziemskich.

Rozkład własności ziemskiej. Wielka własność w Finlandji jest liczebnie dość słaba; przeważa średnia. W r. 1901 do właścicieli ziemskich, posiadających ponad 1000 ha, w liczbie 1714 osób (1·4% ogółu właścicieli), należało 3,505.744 ha, czyli 17·6% własności ziemskiej. Do 17.811 właścicieli posiadłości od 250 do 1000 ha (15% ogółu właścicieli rolnych) — 7,709.921 ha, czyli 38·7%. Do grupy 67.830 właścicieli posiadłości od 50 do 250 ha (15%) — 7,814.801 ha, t. j. 39·3%, wreszcie do 31.262 właścicieli posiadłości poniżej 50 ha (26·4%) — 873.290 ha, t. j. 4·4%.

Oprócz właścicieli ziemskich wszelkich kategorii Finlandja posiada jeszcze bardzo liczną klasę drobnych dzierżawców, t. zw. *torparów*, oraz ludności bezrolnej. Dzierżawcy ci stanowią około 24% ludności wiejskiej i, jakkolwiek nie różnią się niczem od innych kategorii drobnych rolników, uważani są za coś niższego w hierarchji społecznej. Osiadali oni najczęściej na wykarczowanych przez siebie obszarach leśnych, należących do wielkich właścicieli ziemskich, którzy, wydzierżawiając torparom drobne działki ziemi, zapewniali sobie robotnika rolnego.

Właściciele, którzyby nie oddawali w dzierżawę swej ziemi, było w r. 1901 zaledwie 39·21% ogółu właścicieli ziemskich, przyczem przeważała dzierżawa najdrobniejszych parcelek — od 1 do 3 ha.

Ludność bezrolna. Ludność bezrolna stanowi 33% ludności wiejskiej. Należą do niej komornicy, chałupnicy i robotnicy rolni. Ci ostatni stanowią w znacznej części ludność nieosiadłą, wynajmującą się do pracy to u tego to u innego chłopa. Do r. 1883 ludność nieosiadła była traktowana jako oddająca się włóczęgostwu, o ile nie wynajmowała się na służbę lub nie znajdowała się pod czyjąś opieką. Musiała więc szukać pracy i opieki, gdyż inaczej brano ją do wojska lub do wykonywania robót publicznych. Rząd finlandzki kilkakrotnie wydawał ludności nieosiadłej pożyczki, umożliwiające jej podźwignięcie się na nieco wyższy szczebel społeczny.

Wytwarzaniu się proletariatu bezrolnego sprzyjało prawo,

zakazujące dzielenia własności włościańskiej poniżej normy, która zapewniała wyżywienie właściciela wraz z jego rodziną oraz opłacenie podatków. Dopiero od r. 1894 sejm pozwolił na podział drobnej własności, ale nie poniżej 5 ha. Część proletariatu bezrolnego znajduje zatrudnienie w przemyśle leśnym i po fabrykach, ale znaczna jego większość pozostaje na wsi, żyjąc z zarobków w większych gospodarstwach. Pewna część emigruje.

Emigracja w Finlandji trwała stale, osiągając najwyższe natężenie w latach przedwojennych, zwłaszcza w okresach wzmożonych represyj rosyjskich, co nadawało jej do pewnego stopnia cechy polityczne. W dobie niepodległości liczba emigrujących z Finlandji spada, jak wskazuje poniższe zestawienie:

Rok	Liczba emigrujących	Na 1000 ludności
1893	9.117	3·7
1900	10.397	3·8
1901	12.561	4·6
1902	23.152	8·3
1903	16.964	6·0
1904	10.952	3·8
1905	17.427	6·0
1906	17.517	6·0
1907	16.296	5·5
1908	5.812	1·9
1909	19.144	6·2
1910	19.007	6·1
1911	9.372	2·9
1912	10.724	3·3
1913	20.057	6·2
1914	6.474	1·9
1915	4.041	1·2
1916	5.325	1·6
1917	2.773	0·8
1918	1.900	0·5

Rok	Liczba emigrujących	Na 1000 ludności
1919	1.085	0·3
1920	5.595	1·6
1921	3.557	1·0
1922	5.715	1·6

Kwestja agrarna. Kwestję ludności bezrolnej i zwłaszcza torparów, rząd rosyjski wyzyskiwał dla celów swej polityki unifikacyjnej, starając się obietnicami obdarowania ziemią pozyskać ich przychylność. Nie udało mu się jednak osiągnąć poważniejszych skutków. Natomiast propaganda socjalistyczna znalazła wśród torparów i wogóle drobnych dzierżawców grunt bardzo podatny, i sukcesy socjalnej demokracji finlandzkiej, zupełnie nieoczekiwane w kraju o takiej przewadze żywiołu rolniczego, tłumaczą się w znacznej mierze poparciem partji robotniczej przez dzierżawców.

Nic też dziwnego, że kwestja dzierżawców nie schodziła z porządku dziennego życia publicznego w Finlandji. Tak, pomijając już zarządzenia wcześniejsze, w dniu 1 stycznia 1909 r. weszła w życie nowela sejmowa, która polepszała do pewnego stopnia położenie dzierżawcy, zapewniając mu odszkodowanie za poczynione przezeń meljoracje, ograniczając liczbę wypadków, w których dzierżawa może być wypowiedziana przez właściciela gruntu, i utrudniając właścicielowi parceli odprzedanie jej nie-dzierżawcy. W marcu tegoż roku ustalono minimum trwania dzierżawy na 50 lat, — tylko w wyjątkowych wypadkach na 25 lat, — zapewniono dzierżawcy odszkodowanie za inwestycje, ustanowiono specjalną komisję rozjemczą, ingerującą w sprawach wysokości tenuty dzierżawnej i sposobu jej wyplacania (gotówką, odrobkiem, czy w naturze), jak również i we wszelkich zatargach między właścicielem a dzierżawcą. Jednocześnie przedłużono termin wygasających dzierżaw do 1916, względnie do 1926 roku, co miało na celu uzyskanie czasu do przygotowania nowych zarządzeń, mających bronić interesów dzierżawców. I rzeczywiście, w latach 1918—1919 wypracowano nową ustawę,

która zdążyła do przekształcenia jak największej liczby dzierżaw na własność ich dotychczasowych użytkowników.

Wszystkie te zarządzenia były tylko paljatywami, jakkolwiek polepszały położenie dzierżawców i ułatwiały im przejście do szeregów właścicieli. Finlandzka opinia publiczna rozumiała jednak, że należy przystąpić do radykalniejszych kroków, mających na celu gruntowną reformę agrarną.

Reforma rolna. Rząd niepodległej Finlandji zabrał się do rozwiązania kwestji agrarnej przez dostarczenie bezrolnym ziemi. Reforma agrarna, której projekt został opracowany przez b. ministra rolnictwa, K. Kallio, ma na celu zaopatrzenie w ziemię tylko całkowicie jej nieposiadających, toteż małorolni są od niej usunięci. T. zw. *lex Kallio* pragnie obrócić na parcelację przedewszystkiem ziemie państwowe, których Finlandja posiada przeszło 13 milionów ha (39·4% całej własności ziemskiej), następnie ziemie należące do gmin i towarzystw, eksploatujących lasy, wreszcie ziemie prywatne, wywłaszczone za wykupem.

Wywłaszczenie. Kategoria własności ziemskiej, mogącej być wykupioną, jest dość ograniczona. Przedewszystkiem nie można wywłaszczyć majątków o wysokiej kulturze, następnie — terenów leśnych, dających właścicielowi konieczny dla jego gospodarstwa materiał, dalej — torfowisk, kamieniołomów, gruntów kopalnianych, ogrodów warzywnych i placów budowlanych oraz pól i pastwisk, bez których dany właściciel nie mógłby prowadzić gospodarstwa racjonalnego. Im mniejsza jest własność, tem mniejsza część jej może ulec parcelacji na cele reformy agrarnej. Tak z własności powyżej 5000 ha można zabrać na parcelację do 50%, z własności 300 ha można wywłaszczyć tylko 9 ha. Majątki poniżej 200 ha mogą być wywłaszczone tylko w wypadku, jeśli właściciel ich mieszka gdzieindziej i nie prowadzi gospodarstwa wiejskiego. Wogóle zasadą jest, że na parcelację idą majątki źle zagospodarowane. Przy wywłaszczeniu właścicielowi pozostawia się minimum 100 ha, nie licząc nieużytków.

Ziemie, wywłaszczone na cele parcelacji, są płacone przez

rząd częściowo gotówką, częściowo rentą 7°/_o, przyczem wysokość ceny wykupu odpowiada przeciętnej cenie ziemi w danym okręgu. Jeśli wywłaszczony grunt posiada budulec lub zbiory, rząd spłaca za nie gotówką po cenie rynkowej.

Parcelacja. Rząd tworzy parcele dwóch kategorii — rolne i mieszkaniowe. Pierwsze stanowią podstawę istnienia rodziny rolnika, który obowiązany jest prowadzić gospodarstwo normalne, a więc wybudować w ciągu trzech lat dom, o ile go na danej parceli niema, i doprowadzić ziemię otrzymaną do stanu kultury. Reflektujący na parcelę musi wykazać się znajomością fachu rolniczego i posiadaniem inwentarza, albo środków koniecznych do jego nabycia. Parcela rolna nie przenosi 20 ha obszaru. — Parcele mieszkaniowe są zupełnie drobne i służą do wzniesienia na nich domu mieszkalnego i urządzenia ogrodu warzywnego. Kompetent musi posiadać odpowiednie środki w gotówce lub w kredycie, dające rękojmię wybudowania domu, oraz odpowiednią profesję i zdolność pracy, zapewniającej istnienie. Pozatem o parcele dwóch powyższych kategorii mogą się starać tylko kandydaci, mający ukończony 21 rok, nieograniczeni w prawach obywatelskich i nie recydywiści. Cena wykupu jest zwracana państwu przez nabywcę parceli, a to w stosunku 7°/_c rocznie za parcelę rolną, 9°/_o za mieszkaniową, przyczem w pierwszym wypadku 3°/_o, a w drugim 5°/_c idzie na amortyzację.

Prawo o reformie agrarnej, uchwalone przez sejm dnia 14 października 1922 r., weszło niezwłocznie w życie.

Miasta. Pomimo swego przeważnie rolniczego charakteru, Finlandja posiada dość rozwinięte życie miejskie.

Założki miast istniały w Finlandji już za czasów pogańskich, przynajmniej są ślady tego w pomnikach twórczości ludowej i w dokumentach średniowiecznych. Organizacja miejska powstała jednak w Finlandji nie wcześniej jak w XIV w. Tak Abo posiadało swego burmistrza i radę miejską w r. 1324, Bjerneborg otrzymuje przywileje miejskie w r. 1365. W połowie XIV w. oparto organizację miast szwedzkich i finlandzkich na

wzorach niemieckich, gdyż znaczna część ich ludności składała się z Niemców. W dobie średniowiecza Finlandja posiadała już następujące ośrodki, zorganizowane na prawie miejskiem: Abo (Turku), U l f s b y (Ulvila), B o r g a (Porvoo), W y b o r g (Viipuri), R a u m o (Rauma), N a d e n d a l (Naanteli). Najważniejszym miastem było Abo, które zajmowało w całym państwie pierwsze miejsce po Sztokholmie — tak co do liczby mieszkańców, jak i co do ich zamożności. Tu, obok Sztokholmu, ogniskowało się całe życie handlowe kraju. Drugie miejsce zajął czasem Wyborg, który otrzymał przywilej miejski w r. 1403 i który współzawodniczył z takim poważnym ośrodkiem handlowym jak Rewel. Reszta miast rozwijała się w owym okresie bardzo słabo.

**Rozwój
miast.**

Miasta Finlandji żyły z handlu, jaki prowadzily z miastami hanzeatyckimi, jak Rewel, Gdańsk i Lubecka, oraz z pośrednictwa między niemi a Nowogrodem i innymi ośrodkami północnoruśskimi. Obok handlu w miastach finlandzkich rozwijały się rzemiosła, skutkiem czego miasta te doszły do znacznego rozkwitu, jakkolwiek nie były one zbyt ludne. Pod koniec średniowiecza w Abo liczone około 2.500 mieszkańców, w Wyborgu 1.400. Patrycjat miejski składał się w znacznej części z Niemców, którzy też najczęściej byli burmistrzami i rajcami miejskimi. Między nazwiskami mieszczan w Abo było w tym czasie 58 fińskich, 94 szwedzkich i 110 niemieckich.

**Uwalnianie
się z pod
przewagi
Hanzj.**

W w. XVI handel Finlandji (tak samo jak i szwedzki) usiłuje uwolnić się z pod przewagi miast hanzeatyckich, które korzystały z braku inicjatywy kupców finlandzkich i szwedzkich i skupiły w swem ręku cały handel zewnętrzny Szwecji i Finlandji, co odbijało się niekorzystnie na rozwoju ich miast. Król Gustaw Waza wprowadza cały szereg zarządzeń — aż do zakazu handlowania z miastami hanzeatyckimi włącznie, — aby przyspieszyć rozwój handlu Szwecji i Finlandji. Dla przeciwstawienia się Rewlowi, który prowadził bardzo ożywiony handel z ludnością południową Finlandji, zostało założone nowe miasto —

Ekenäs (Tammisaari) w r. 1528 i Helsingfors (Helsinki) w r. 1550. Król żądał od kupców szwedzkich i fińskich, aby nawiązali bezpośrednie stosunki handlowe z Holandją, Anglią, Francją, Portugalją i Hiszpanją, ale znaczna część jego zarządzeń była niewykonalna, gdyż kupiectwo szwedzko-finlandzkie nie posiadało ani odpowiedniego kredytu, ani przygotowania zawodowego. Bądź co bądź jednak handel Abo i Wyborga znacznie wzrósł w XVI w., przyczem rozwinęła się finlandzka żegluga morska. W miastach Finlandji powstają w połowie tego wieku pierwsze fabryki tkackie.

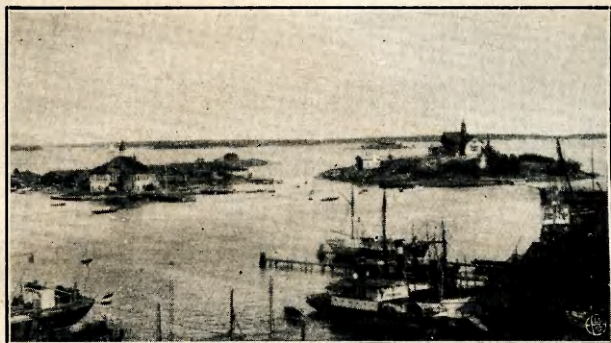
Wzrost liczby miast. W następnem stuleciu powstaje przeszło 20 nowych miast, między innymi Uleaborg (Oulu) — 1605,

Wasa (Vaasa) — 1606, Tornea (Tornio) — 1620, Fredrikshama (Hamina) — 1653, Tavastehus (Hämeenlinna) — 1638, Villmanstrand (Lappeenranta) — 1649, i t. d. Powstają między innymi miasta, specjalnie przeznaczone do handlu z sąsiadami wschodnimi — Finami i Rosją północną. Rząd walczy wszelkimi sposobami z handlem pokątnym i kontrabandą, dążąc — ze względów fiskalnych — do tego, aby cały handel skoncentrować w ośrodkach miejskich, które otrzymują nową, bardzo sprężystą organizację skarbową.

Reglamentacja rzemiosła i handlu. Rzemiosła, zorganizowane w cechy, ulegają ścisłej reglamentacji, tak samo reglamentowany jest i handel. Niektóre z miast otrzymują prawa handlu zewnętrznego, inne mogą się zajmować tylko wewnętrznym, przyczem niektóre z nich otrzymują

prawo handlu wywozowego z zagranicą, ale nie mogą przyjmować u siebie kupców zagranicznych. W ten sposób handel zewnętrzny umiejscowiono w niedużej liczbie miast, dzielących się na pełnoprawne i niepełnoprawne. Do pierwszych należały przedewszystkiem Abo, Wyborg i Sandhamm, później — czasowo — Helsingfors i Borga.

Reglamentacja handlu wewnętrznego. Tak samo ścisłym przepisom uległ i handel wewnętrzny. Wszelki rodzaj handlu wiejskiego i obnośnego został zakazany. Ludność wiejska mogła sprzedawać owoce swej pracy tylko w ośrodkach

SKÅRY POD HELSINGFORSEM

NOWY DWORZEC KOLEJOWY W HELSINGFORSIE

miejskich danej prowincji lub na określonych rynkach w wyznaczonych do tego miastach. Miasta mogły wprowadzić handelować między sobą, ale nie wolno im było wchodzić w bezpośrednie stosunki handlowe z ludnością wiejską innych prowincyj. Reglamentacja ta, niezawsze licząca się z potrzebami miejscowemi, ogromnie skrepowała rozwój miast, nie zapobiegając jednocześnie rozwojowi handlu nielegalnego. Ujemnie oddziaływały na stan miast i kompanje monopolowe, założone przez rząd dla wyłącznego wyzyskiwania pewnych gałęzi produkcji, np. dla handlu solą, smolą, tytoniem i t. d. Miastom dawały się też we znaki i wysokie cla. Obok tego miasta fińskie skarżyły się na uprzywilejowanie miast szwedzkich, skutkiem czego tylko nieznaczna część miast portowych Finlandji otrzymała pełne prawa w zakresie handlu zagranicznego, i to właśnie nie te, któreby go mogły najbardziej rozwinąć. Przewaga Sztokholmu, który umiał sobie zdobyć najrozmaitsze przywileje kosztem portów fińskich, spowodowała, że handel Abo w w. XVII mocno podupadł, Helsingfors pozostał mało znaczącym ośrodkiem miejskim, i tylko Wyborg przeżywał okres znacznego rozkwitu.

W XVII stuleciu po miastach Finlandji zaznacza się

**Liczebność
ludności
miejskiej.**

coraz większy rozwój rzemiosł i przemysłu rękodzielniczego, ale ludność miast fińskich w dalszym ciągu była dość nieliczna. Stolica Finlandji — Abo — w połowie tego stulecia liczyła zaledwie 5.000 mieszkańców, największy ośrodek handlowy — Wyborg — 3.500, w żadnym z pozostałych ludność nie sięgała 1.000. Niektóre z miast podupadają zupełnie, tak, że grozi im utrata przywilejów miejskich.

W XVIII w. położenie miast fińskich pogarsza się jeszcze bardziej skutkiem długotrwałych wojen, do których przyłączyła się jeszcze epidemia dżumy.

**Upadek
i odrodzenie
miast.**

Miasta ulegały plądrowaniu, rabunkom i pożarom. Dopiero w drugiej połowie XVIII stulecia poczęły one odżywać i powoli dźwigać się z upadku. Nie dotyczyło to jednak miast, które wówczas znalazły się poza granicą, w zaborze rosyjskim,

a które, jak np. Wyborg, handlujący przedewszystkiem smolą, utraciły naturalny rynek zbytu.

Rozwój rękodzieł i przemysłu.

Rząd szwedzki dbał o rozwój rękodzieł i przemysłu, na czem skorzystały i miasta finlandzkie. Te ostatnie rozwinęły przemysł tkacki i tytoniowy, zakładając liczne plantacje tytoniu; zajęły się one też hodowlą owiec. Najbardziej jednak wpłynęło na rozwój miast zlagodzenie w r. 1765 dawnych przepisów, reglamentujących handel. Dawne zapory prawne, krepujące handel, upadły; szybko rozkwitła żegluga, okręty Finlandji coraz częściej zaczęły odwiedzać porty Holandji, Anglji, Francji i t. d.

Rozkwit zamieszczania.

Warunki rynku międzynarodowego ukształtowały się w drugiej połowie w. XVIII bardzo korzystnie dla przedmiotów wywożonych przez Finlandję, jak smola, dziegieć, drzewo i wyroby drzewne. Finlandja korzystała teraz z wojen, toczących się poza jej granicami — w Ameryce i we Francji, oraz wogóle na kontynencie europejskim w dobie Rewolucji i Napoleona. Z tego czasu pochodzą podstawy zamieszczania najwybitniejszych rodów mieszczańskich Finlandji.

Wzrost ludności miejskiej.

Rośnie liczba miast, wzrasta też szybko ich ludność. W roku 1805 z pomiędzy 22 miast Finlandji Abo miało już 10.814 mieszkańców, Uleaborg — 3.345, Helsingfors — 3.227, Wasa — 2.538, Björneborg — 2.510, Borga — 2.038, zaś 9 mniejszych miast liczyło ponad 1.000 mieszkańców każde. W tymże roku było w miastach Finlandji 80 fabryk i 3.055 rękodzielników, z czego 24 fabryk i 1.222 rękodzielników przypadalo na Abo. Liczba kupców dochodziła do 385, pomocników handlowych do 370. Miasta Finlandji posiadały do 200 własnych okrętów z załogą 1559 ludzi. Okręty, wysyłane z Abo, dochodziły do Genui.

Pod władzą Rosji.

Wojna szwedzko-rosyjska w latach 1808-9 zaatakowała wprawdzie rozwój miast Finlandji, ale nie przyczyniła im większych szkód, jakkolwiek handel zagraniczny ustal prawie zupełnie. Po przyłączeniu Finlandji do Rosji — państwa o słabo rozwiniętym handlu i prze-

myśle — miasta Finlandji, uwolnione od konkurencji wielkich ośrodków szwedzkich, szybko rosły w dobrobyt. W ciągu paru dziesięcioleci tonaż floty handlowej miast finlandzkich powiększył się czterokrotnie.

Flota handlowa. Podczas wojny krymskiej Finlandja straciła przeszło połowę swej floty, ale później szybko uzupełniła te braki i tonaż jej rósł nieprzerwanie do połowy 6-go dziesięciolecia XIX w., kiedy przewrót w technice budowy floty, polegający na zastępowaniu drewnianych żaglowców (najbardziej odpowiadających rodzajowi eksportu finlandzkiego) przez statki żelazne i parowe, zatamował wzrost floty finlandzkiej. Dopiero w połowie 10-go dziesięciolecia XIX w. Finlandja odzyskuje tonaż, jaki posiadała po r. 1870.

Ogólny rozwój ekonomiczny kraju, jego rolnictwa, gospodarki leśnej i dróg komunikacji, wreszcie zniesienie w latach 1868 i 1871 przepisów, krępujących wolne zarobkowanie, sprawdza szybkie podnoszenie się miast Finlandji w końcu XIX i w początku XX stulecia.

Ludność miast obecnie. Z pomiędzy 38 miast Finlandji dzisiejszej tylko jedno — obecna stolica, Helsingfors — przekracza 100.000 mieszkańców; w roku 1920 liczy do 198.000, a więc posiada dziś zapewne przeszło 200.000 mieszkańców. Drugie miejsce zajmuje dawna stolica, Abo (około 60.000), trzecie Tammerfors (48.000), czwarte Wyborg (30.000). Reszta miast jest znacznie mniejsza i liczy od kilku do dwudziestu kilku tysięcy.

Osady miejskie. Poza właściwymi miastami Finlandja posiada jeszcze drobne miasteczka i osady o dość licznej ludności, mające właściwie charakter miejski, ale nie zaliczone do miast.

Rozwój gospodarki komunalnej. Z rozwojem miast finlandzkich szedł w parze rozwój ich gospodarki komunalnej, która obejmowała w zarząd miejski coraz więcej gałęzi przedsiębiorczości publicznej. Wodociągi, oświetlenie elektryczne i gazowe, kolejki, rzeźnie, łaźnie, mieszkania robotnicze i t. d. — wszystko to coraz bardziej wchodzi w zakres gospodarki mu-

nicypalnej. Poza to miasta fińskie biorą coraz wybitniejszy udział w rozwoju środków komunikacji i wielkich towarzystw akcyjnych wszelkiego rodzaju.

Dochody i wydatki miejskie. Rosną dochody i wydatki miejskie, które wynosiły w markach fińskich:

Rok	Dochody	Wydatki
1910	43,577.569	44,227.452
1911	75,660.150	47,350.347
1912	47,861.420	52,846.230
1913	58,876.606	58,731.735
1914	53,864.645	67,494.567
1915	71,682.692	60,895.939
1916	83,920.096	71,080.748
1917	135,680.795	105,250.903
1918	213,992.734	192,484.190
1919	310,237.838	277,349.296

Środki komunikacji. W życiu społeczno-ekonomicznem Finlandji odgrywają pierwszorzędą rolę środki komunikacji, których rozwój jest utrudniony skutkiem rzadkiego zaludnienia, co znacznie podnosi koszt ich przeprowadzania. Jednocześnie Finlandja posiada na miejscu prawie wszędzie sporo materiału, potrzebnego do budowy dróg, jak piasek, szuter i t. d. oraz z łatwością może wyzyskiwać dla komunikacji drogi wodne. W ten sposób np. Finlandja spożytkowała dla komunikacji 3.000 km, z czego na system kanałów jezioro Sajma — morze Bałtyckie przypada przeszło 2.000 km.

Kanały. Kanały zaczęto budować w Finlandji jeszcze pod koniec średniowiecza. Ale dopiero w w. XIX sieć kanałów poczęła się rozwijać w przyspieszonym tempie. Najważniejszą jest sieć kanałowa Sajmy, otwarta ostatecznie w r. 1856 i kosztująca przeszło 12 milionów marek fińskich. Łączy ona z zatoką Fińską dość odległe połacie kraju. Sam kanał Sajmeński ma 59·3 km długości, przyczem 36·1 km. z tego

powstało z przekopania terenu, gdy dla reszty spożytkowano jeziora i rzeki.

Rozwój sieci kolejowej bynajmniej nie odbił się na funkcjonowaniu kanałów, które w dalszym ciągu są ważnymi arterjami komunikacyjnymi i handlowymi. W r. 1880 kanałami splawiono 419.000 tonn towaru, gdy kolejami przewieziono 365.000 tonn. W r. 1906 kanały przewiozły 1,540.000 tonn, koleje 3,077.000 tonn.

Koleje żelazne Finlandji powstają dopiero na początku drugiej połowy w. XIX, kiedy przystąpiono do budowy linii Helsingfors-Tavastehus, na której rucn został otwarty w r. 1862. Od tego czasu stopniowo główne ośrodki kraju otrzymują połączenia kolejowe. Wzrost fińskiej sieci kolejowej przedstawia się w sposób następujący:

Rok	Koleje państwowe	Koleje prywatne
	km.	km.
1865	111	—
1870	483	—
1875	637	33
1880	852	33
1885	1178	33
1890	1876	33
1895	2391	33
1900	2650	281
1905	3046	275
1910	3356	295
1911	3421	332
1912	3421	335
1913	3560	349
1914	3683	349
1915	3685	349
1916	3793	315
1917	3828	329
1918	3906	297
1919	3984	297

Rok	Koleje państwowe km.	Koleje prywatne km.
1920	3987	294
1921	3990	298

Aż do r. 1915 koleje finlandzkie stanowiły sieć zupełnie odrębną, pozbawioną bezpośredniego połączenia z kolejami innych krajów. Finlandczycy ze względów politycznych długo opierali się połączeniu swych kolei z rosyjskimi, ale rząd rosyjski zmusił ich wkońcu do tego i nawet zrzucił na nich część kosztów budowy mostu przez Nowę, umożliwiającego bezpośrednie połączenie sieci finlandzkiej z rosyjską. W ten sposób od r. 1915 koleje finlandzkie zostały połączone z rosyjskimi przyczem w warunkach i przepisach tej komunikacji uwzględniono jednostronnie interesy rosyjskie — na niekorzyść finlandzkich.

Cechą charakterystyczną kolei finlandzkich jest, że dochód z ruchu osobowego wynosi na nich przeszło 40⁰/₀, gdy na ruch towarowy przypada zaledwie pięćdziesiąt kilka procent. W ciągu ostatnich dziesięcioleci Finlandja produkuje w kraju wszystkie wagony i lokomotywy dla swych kolei, przestawszy je sprowadzać z zagranicy.

Rozwój kolei w Finlandji ułatwił podniesienie się gospodarstwa na białowego (eksport serów), handlu drzewem i przemysłu papierniczego.

Przemysł finlandzki, poza zaspakajaniem potrzeb kraju, skazany był z natury rzeczy przede wszystkim na rynki państwa rosyjskiego. Skutkiem niedorozwoju przemysłu rosyjskiego przemysłowi finlandzkiemu udawało się osiągnąć korzystne warunki zdobywania rynków rosyjskich, a nawet pewnego rodzaju faworyzowanie przemysłu, Finlandji. Za panowania Aleksandra II zniesione zostały pewne, krępujące przemysł Finlandji, przepisy celne, nadano Tammerforsowi prawo sprowadzania surowców i maszyn bez cła, zniesiono zakaz zakładania tartaków parowych i ograniczenie ich produkcji.

Faworyzowanie przemysłu Finlandji. To faworyzowanie przemysłu finlandzkiego było używane przez przemysłowców finlandzkich niejako w charakterze rekompensaty za to, że podczas wojny krymskiej flota angielska zniszczyła na morzu Bałtykiem bardzo znaczną część finlandzkiej floty handlowej, jako należącej do kraju, który wchodził w skład państwa rosyjskiego.

Finlandczycy umiejętnie wyzyskiwali to swoje stanowisko i rozwijali główne gałęzie swego przemysłu, oparte na naturalnych bogactwach kraju i sile ruchowej potoków, w obliczeniu na rynki rosyjskie. Ale okres faworyzowania przemysłu finlandzkiego niebawem się skończył, kiedy nacjonalistyczna polityka caratu, stosowana wobec «kresów», objęła i dziedzinę gospodarczą.

Walka z przemysłem Finlandji. Tak w latach 1883—86 ustanowiono wysokie cła dla eksportowanych do Rosji towarów finlandzkich, ustalając jednocześnie dla niektórych z nich nieprzekraczalne maximum importu. W r. 1897 niektóre z tych cel podniesiono do poziomu, na którym stały się prohibicyjnymi. Tak np. cło na tkaniny wytworne podniesiono z 75 kop. do 3 rubli od puda, ustalając maximum importu na 50.000 pudów. Tkaniny lniane, choć wyrabiane przeważnie z lnu rosyjskiego, musiały opłacać na granicy 3 ruble cła od puda (maximum 50.000 pudów). Tkanin wełnianych od r. 1895 wcale nie wolno było wwozić z Finlandji do Rosji.

Postawa obronna przemysłu finlandzkiego. Jednakże przemysł finlandzki wychodził zwycięsko z trudnej sytuacji, wytworzonej przez tę politykę celną, czego dowodem był fakt, że liczba większych przedsiębiorstw przemysłowych z 5.615 w r. 1882 wzrosła do 7.787 w r. 1898, zaś liczba robotników w tymże czasie podniosła się z 43.085 do 91.055, przy wzroście wartości produkcji z 113.500.000 do 283.500.000 marek fińskich. Wprawdzie produkcja żelaza lanego (z limonitu, wydobywanego z dna jezior, gdzie się osadzał z wód podziemnych) po pierwszym ustaleniu maximum wywozu w r. 1885 spadła dość znacznie, ale już w r. 1889 powróciła do cyfry z r. 1884, choć nie

mogła już liczyć na normalny zbyty w Rosji aż do r. 1897, kiedy ustalone w r. 1885 maximum (400.000 pudów) podniesiono do 1,500.000 pudów, co było wywołane potrzebami ekonomicznymi Rosji. Podwyższenie cła na żelazo w sztabach zmniejszyło narazie do połowy jego produkcję, ale w następnym dziesięcioleciu produkcja ta potroila się wobec wyzyskania rynku krajowego. To samo było z maszynami i wyrobami fajansowymi, które, utraciwszy rynek rosyjski, wyzyskały z tem większą zapobiegliwością miejscowy. Analogiczne zjawisko dało się zauważyć i w dziedzinie przemysłu papierniczego, który po gwałtownym spadku w r. 1886 szybko wzmagą się, uzyskując nowe rynki w Niemczech i Skandynawji. Podnosząca się skala potrzeb ludności finlandzkiej, umiejętność wyzyskania rynku krajowego i przedsiębiorczość w kierunku zdobywania nowych rynków zbytu — wszystko to szybko leczyło rany, zadawane przemysłowi finlandzkiemu przez rosyjską politykę celną.

**Statystyka
zawodów
Finlandji.**

Podstawowym czynnikiem rozwoju ekonomicznego Finlandji nie jest jednak przemysł, jak widać ze statystyki zawodowej tego kraju. Według niej ludność Finlandji dzieliła się na następujące grupy zawodowe:

Rok	Rolnictwo i pokrewne zawody	%	Przemysł i rzemiosła	%
1880	1,589.701	77.0	134.875	6.6
1890	1,779.083	74.8	190.599	8.0
1900	1,846.874	68.0	288.343	10.6
1910	1,937.198	66.0	357.220	12.2
1920	2,020.021	65.1	459.751	14.8

Rok	Komunikacja	%	Inne profesje	%
1880	42.216	2.0	272.926	13.4
1890	50.356	2.1	330.890	13.9
1900	74.441	2.8	448.673	16.6
1910	84.351	2.9	477.839	16.4
1920	104.142	3.4	414.913	13.3

A więc rolnictwo i pokrewne zawody zatrudniają przeważającą większość ludności Finlandji.

Rolnictwo znajduje się w Finlandji w dość ciężkich warunkach skutkiem surowości klimatu, mocno utrudniającej kulturę rolną. Zaledwie 8·4% ogólnej powierzchni kraju stanowią grunta, na których rozwija się rolnictwo wraz z ogrodnictwem i hodowlą bydła.

Pierwotnie w całym kraju zdobywano grunta orne przez trzebieenie i wypalanie lasów, przyczem popiół zużytkowywano do użyźniania ziemi. Dopiero w ostatnich dziesięcioleciach rolnictwo finlandzkie przechodzi od pierwotnej dwu- i trzypółwki do racjonalnego plodozmienu. Żyto, jęczmień, owies, groch i kartofle są głównymi produktami rolnymi Finlandji. Miejscowa produkcja rolna nie wystarcza jednak dla potrzeb ludności, skutkiem czego przywóz produktów rolnych z zagranicy zawsze był wyższy aniżeli ich eksport.

Na wyższym poziomie niż rolnictwo stoi w Finlandji hodowla bydła wraz z gospodarstwem mlecznym, co uwarunkowane jest dość znacznymi zasobami łąk i pastwisk, stanowiących 3·6% ziemi gmin wiejskich.

Hodowla bydła poczęła się rozwijać na wielką skalę w dziewiątym dziesięcioleciu XIX w., kiedy rosnący popyt na masło w krajach przemysłowych, przede wszystkim w Anglii i w Niemczech, spowodował znaczny wzrost cen produktów mlecznych. Przystosowawszy się do tego popytu, Finlandja potrafiła w dość krótkim czasie przetworzyć swe gospodarstwo mleczne na kwitnącą gałąź przemysłu rolnego, ześrodkowanego w potężnych kooperatywach rolniczych. Przed wojną Finlandja wywoziła rocznie do 12 milionów kilogramów masła, wartości 35 milionów marek fińskich.

Wojna i oddzielenie się Finlandji od Rosji zadaly poważny cios tej gałęzi gospodarstwa Finlandji, gdyż rynki zbytu znacznie się zwężyły. Odpadł Petersburg, który konsumował dość znaczną część produkcji finlandzkiej, następnie wskutek wojny mocno zmniejszyła się siła konsumcyjna drugiego ważnego rynku Finlandji, jakim były Niemcy.

Inne gałę- Oprócz bydła rogatego Finlandja hoduje konie, owce, **zie hodowli.** nierogaciznę i drób, ale żadna z tych gałęzi hodowli nie osiągnęła zbyt wielkiego rozwoju. Hodowla c wiec cofa się nawet. Hodowla świń nigdy nie stała na wysokim poziomie, i Finlandja importuje dużo mięsa i tłuszczu wieprzowego, zwłaszcza z Ameryki. Tak samo i hodowla drobiu nie może zaspokoić potrzeb rynku krajowego. Na północy Finlandji rozwija się hodowla renów, których kraj ten posiadał przed wojną sto dwadzieścia kilka tysięcy głów.

Hodowla Hodowla warzyw i owoców nie osiągnęła w Finlandji wyższego stopnia rozwoju, tak ze względów **warzyw** klimatycznych, jak i z powodu niemożliwości kon- **i owoców.** kurowania z tańszą produkcją zagranicą i kolonij zamorskich.

Opieka rzą- Rząd finlandzki oddawna opiekował się troskliwie **du nad ról-** rolnictwem krajowym, tworząc dla jego podniesienia **nictwem.** specjalne urzędy i popierając wszelką inicjatywę prywatną. Osuszanie gruntów, regulowanie potoków i wszelkiego rodzaju meljoracje rolne wchodziły w zakres tych instytucyj. W miarę tego jak eksport masła począł odgrywać coraz poważniejszą rolę w życiu gospodarczem Finlandji, państwo zastosowało cały szereg środków dla jego rozwoju i utrwalenia. Zostało założone specjalne laboratorium dla badania jakości masła, stworzono stację kontrolną dla masła eksportowanego, na kolejach państwowych zjawily się specjalne wagony dla transportu masła, wreszcie towarzystwa transportowe, wywożące masło zagranicę, otrzymywały wydatne poparcie władz rządowych. Pozatem państwo rozwinęło kredyt meljoracyjny dla poszczególnych działów rolnictwa, udziela pożyczek hodowcom bydła i popiera wszelkiego rodzaju kooperatywy rolnicze.

Gospodarka Pod względem bogactwa leśnego Finlandja zaj- **leśna.** muje po Rosji pierwsze miejsce w Europie, gdyż większa część powierzchni kraju nadaje się do prowadzenia gospodarstwa leśnego, a obfitość wód wewnętrznych sprzyja taniemu splawowi lasu. Toteż produkty gospodarstwa

leśnego stanowią najważniejszą pozycję wywozu Finlandji — np. w r. 1922 — 52⁰/₀, 42·6⁰/₀ ogółu robotników Finlandji przypada na przemysł leśny i drzewny (46.500 w r. 1913). Dochód brutto wszystkich przedsiębiorstw, obrabiających produkcję leśną, a więc tartaków i t. p. oraz papierni wynosił 36⁰/₀ całej produkcji Finlandji. Poza to lasy północne służą za pastwiska dla renów, jagody leśne stanowią przedmiot eksportu, tak samo jak i futra zwierząt leśnych (tych ostatnich Finlandja eksportowała w r. 1913 za 1·6 milionów marek fińskich) Wszystko to świadczy wyraźnie o znaczeniu lasów w życiu ekonomicznem Finlandji.

Rybołówstwo.

Poważną rolę odgrywa w Finlandji rybołówstwo — tak morskie jak i na wodach wewnętrznych. — Łosoś, sztremling (śledź bałtycki), szprot — oto ważniejsze produkty rybołówstwa finlandzkiego. W r. 1921 Finlandja otrzymała 1,529.582 kg ryb morskich i 1,699.328 kg ryb rzecznych i z jezior. Poza to w tymże roku złapano 9.700 fok (w r. 1920 — 7.500). W wielkich ilościach poławiane były w południowej Finlandji raki, ale skutkiem szerzenia się wśród nich dzumy eksport raków, który w latach 1896—1906 wynosił rocznie przeciętnie 12,600.000 sztuk, spadł w r. 1909 do 2,900.000, zaś w r. 1917 do 200.000 sztuk.

Przemysł fabryczny.

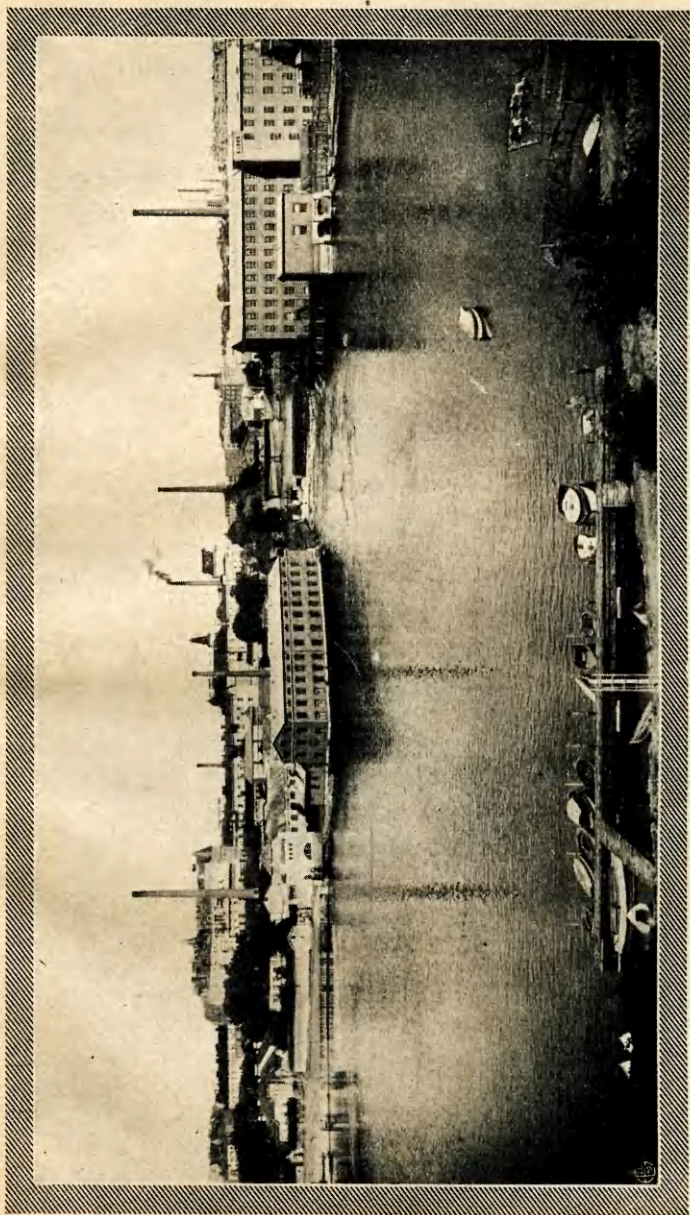
W porównaniu z przemysłem rolniczym i leśnym wszystkie gałęzie przemysłu fabrycznego Finlandji przedstawiają się dość skromnie i prawie we wszystkich gałęziach przemysłu Finlandja jest krajem biernym. Brak rudy i węgla jest zasadniczym powodem trudności rozwoju wielkiego przemysłu. Wprawdzie obfitość wód wewnętrznych pozwala do pewnego stopnia zastępować paliwo mineralne siłą wodną, ale ta ostatnia — w porównaniu np. z wodospadami i bystreми potokami Szwecji i Norwegji — nadaje się w Finlandji tylko w nieznacznej mierze do zużytkowania, przyczem wymaga to znacznego nakładu kosztów. Oddalenie Finlandji od głównych dróg handlowych oraz zamarcanie Bałtyku przy jej brzegach utrudnia tak otrzymywanie surowców, jak i eksport produkcji. Do tego wszystkiego należy dodać je-

szcze słabą pojemność rynku wewnętrznego skutkiem ograniczonej siły konsumpcyjnej ludności, aby zrozumieć trudne warunki rozwoju przemysłu Finlandji. Niemniej jednakże Finlandczycy energją swą i zapobiegliwością dźwignęli przemysł rodzimy i, jak już wiemy, potrafili go bronić skutecznie wobec wrogich zakusów rządu rosyjskiego.

W przededniu wybuchu wojny (r. 1914) stan przemysłu finlandzkiego przedstawiał się w sposób następujący:

Gałąź przemysłu	Wartość produkcji brutto w markach fińskich.	Liczba robotników
Przemysł drzewny	149,455.300	31.371
Przemysł spożywczy	124,603.400	11.448
Przemysł papierniczy	101,477.400	12.496
Przemysł metalowy	78,347.600	16.418
Przemysł tkacki	76,521.300	15.555
Przemysł skórzany	30,041.700	2.956
Przemysł ceramiczny, szklany, węglowy i torfowy	21,850.400	8.923
Przemysł graficzny	12,983.700	3.330
Przemysł oświetleniowy, wodociągowy, elektryfikacyjny	11,470.500	1.401
Przemysł obrabiający smołę, oleje, gumę i t. p. materiały	8,980.400	509
Przemysł chemiczny	4,685.300	988
Przemysł kopalniany	462.000	553
Reszta rodzajów przemysłu	685.800	149
Razem	621,564.800	106.097

Kryzys przemysłowy. Wojna pociągnęła za sobą kryzys przemysłowy, gdyż pewna część gałęzi przemysłu znalazła się w niemożności eksportowania swych produktów i otrzymywania surowców, jakkolwiek niektóre, skutkiem zapotrzebowania wojennego, znacznie się podniosły. Naogół jednak jego rozwój cofnął się, na co wskazuje zmniejszenie się

TAMMELFORS

(do r. 1916) liczby robotników przemysłowych o przeszło 25.000. Walka «białych» z «czerwonymi» też mocno odbiła się na stanie przemysłu skutkiem represyj, jakie spadły na klasę robotniczą, tak, że dopiero w ostatnich latach zaczął on wracać do stanu normalnego.

Stan przemysłu Finlandji w latach wojny i niepodległości ilustrują następujące dane statystyczne:

Rok	Liczba zakł. fabr.	Liczba robotn.	Wartość produkcji
1915	4.982	100.905	884,046.000
1916	4.694	109.900	1,325,063.700
1917	4.390	105.699	1,882,155.700
1918	4.098	82.471	2,065,417.200
1919	2.535	93.765	2,808,985.600
1920	2.920	117.229	6,167,710.200
1921	3.141	120.317	6,533,772.600
1922	3.294	132.842	8,085,384.100

Z pomiędzy gałęzi przemysłu Finlandji najpomyślniej rozwija się drzewny, jako oparty na bogactwie miejscowego surowca. Fabryki celulozy, papiernie, fabryki zapalek pracują w znacznej mierze na eksport, który stale wzrasta. Do poważniejszych gałęzi przemysłu finlandzkiego należy tkacki, zatrudniający do 14.000 robotników, oraz polegający na obróbce kamienia wszelkiego rodzaju — około 7.000 robotników.

Finlandja pod względem handlowym była aż do ostatnich czasów krajem biernym, na co wskazuje poniższa tabliczka importu i eksportu (w mk. fińskich):

Rok	Import	Eksport	Suma	Przewyżka importu nad eksportem
1860	43,437.000	26,668.000	70,105.000	16,769.000
1870	66,580.000	44,218.000	110,798.000	22,362.000
1880	138,765.000	123,076.000	261,841.000	15,689.000
1890	140,602.000	92,421.000	233,023.000	42,329.000

Rok	Import	Eksport	Suma	Przewyżka importu nad eksportem
1900	270,756.000	197,731.000	468,487.000	73,025.000
1905	268,236.000	247,792.000	516,028.000	20,444.000
1910	384,090.000	290,142.000	674,232.000	93,948.000
1915	578,409.000	266,462.000	844,871.000	311,947.000
1916	962,814.000	510,580.000	1,473,394.000	452,234.000
1917	1,231,930.000	444,859.000	1,676,789.000	787,071.000
1918	504,612.000	226,843.000	731,455.000	277,769.000
1919	2,509,914.000	880,399.000	3,390,313.000	1,629,515.000
1920	3,626,479.000	2,926,422.000	6,552,901.000	700,057.000
1921	3,585,673.000	3,389,442.000	6,975,115.000	196,231.000
1922	3,969,851.000	4,467,619.000	8,437,470.000	497.768.000

Handel. Handel zagraniczny Finlandji, jak z tego widać, już przed wojną osiągnął wysoki stopień rozwoju. Najważniejszymi odbiorcami Finlandji były: Niemcy, Rosja i Anglja, następnie Francja, Szwecja, Danja i t. d. W r. 1913 import i eksport Finlandji przedstawiał się w sposób następujący w milionach marek fińskich:

Państwo	Import	Eksport
Niemcy	202·5	51·6
Rosja	139·5	112·8
Anglja	60·8	108·5
Francja	7·1	38·5
Szwecja	27·5	15·5
Danja	29·4	11·3
Holandja	10·4	21·0
Belgja	8·1	19·0
Hiszpanja	2·7	12·2
Norwegja	0·6	1·5

Podczas wojny handel Finlandji uległ kryzysowi. Wprawdzie armja rosyjska dawała Finlandji znaczne sumy za do-

stawy, ale to nie mogło zrekompensować utraty najważniejszego rynku — niemieckiego. Wywóz drzewa i wyrobów drzewnych ustal niemal zupełnie. Ustal też przywóz zboża do Finlandji, która w coraz większym stopniu cierpiała na brak środków spożywczych. Najcięższymi latami były 1917 i 1918. W tym ostatnim tak import jak i eksport równały się zaledwie $\frac{1}{7}$ przedwojennego.

Dopiero po utrwaleniu niepodległości Finlandja odradza swój handel. Pod względem handlowym Finlandja pozostaje w dalszym ciągu w sferze wpływów niemiecko-angielskich. Znaczniejszą rolę zaczynają też odgrywać Stany Zjednoczone. Francja, na skutek zawartego z nią w r. 1921 traktatu handlowego, uzyskuje poważniejsze stanowisko w eksporcie Finlandji. Nawiązują się również stosunki z Polską.

W r. 1922 udział Niemiec w przywozie wyrażał się **Udział po- 33·2⁰/₀, w wywozie — 8·6⁰/₀; udział Anglii w przy- szczegól- wozie — 21·5⁰/₀, w wywozie — 37·0⁰/₀; udział Sta- nych państw nów Zjednoczonych — w przywozie 15·4⁰/₀, w wy- w obrocie wozie 6·5⁰/₀. Francja w przywozie zajmuje ósme handlowym miejsce (1·5⁰/₀), w wywozie — drugie (10·3). Udział Finlandji. Polski w obrocie handlowym z Finlandją, z którą zawarła w r. 1924 traktat handlowy, jest dotychczas nikły, jakkolwiek posiada tendencje rozwojowe. Eksport z Polski do Finlandji wynosił w r. 1923 — 24,662.682 marek fińskich, zaś w pierwszych trzech kwartałach r. 1924 — 40,294.696. Z Finlandji do Polski w tym samym czasie przywieziono za 1,297.897, względnie — 1,083.592 m. f. Z Finlandji do Polski przywożono głównie maszyny i narzędzia oraz masę papierową, tekturę, papier i wyroby papiernicze. Z Polski do Finlandji — artykuły spożywcze i kolonialne oraz oleje, tłuszcze i wosk, jak również wyroby drewniane i pewne rodzaje drzewa (dęby i jesiony).**

Gospodarka skarbową. Rząd finlandzki przeprowadził stabilizację marki i równowagę budżetową, osiągniętą dzięki pożyczkom zagranicznym i krajowym. Tradycja samodzielnego życia państwowego w ustawicznej walce z Rosją o odrębność, wyszkolenie znacznych kadrów administracji skarbowej i ogólnej,

wreszcie fakt, że wojna odbiła się na Finlandji w daleko mniejszej mierze aniżeli na jej sąsiadach nadbałtyckich, pozwoliły jej w stosunkowo dość krótkim czasie wygoić rany, zadane przez wojnę i rewolucję. Dziś Finlandja, prowadząc planową politykę gospodarczą, może z ufnością patrzeć w przyszłość. Jeśli jej i zagraża niebezpieczeństwo, to w każdym razie nie w dziedzinie ekonomicznej.

ZAKOŃCZENIE

Finlandja, tak samo jak i Polska, zawdzięcza swą niepodległość Wielkiej Wojnie i spowodowanym przez nią rewolucjom — rosyjskiej i niemieckiej. Sytuacja, jaka się dzięki tym wypadkom wytworzyła, i Finlandji i Polsce pozwoliła uzyskać zupełną samodzielność państwową. Rewolucja w Rosji przyczyniła się do zerwania wszelkich więzów Finlandji z tem państwem. Rewolucja w Niemczech uchroniła ją od zależności od Niemiec, już zarysowującej się na horyzoncie fińskiżkiego życia politycznego w r. 1918.

Analogiczne były losy Finlandji i Polski w przeszłości — z tą tylko różnicą, że Finlandja w całości należała do jednego zaborcy, gdy Polska dostała się pod władzę trzech. Analogiczne jest położenie Finlandji i Polski w dobie obecnej, jakkolwiek nie wszyscy, zwłaszcza w Finlandji, zdają sobie z tego sprawę.

Finlandja dobrze rozumie niebezpieczeństwo, grożące jej ze wschodu, od Rosji — czyto «czerwonej», czy «białej». Pierwsza kieruje akcją antypaństwową komunistów fińskiżkich i uważa przewrót komunistyczny w Finlandji za środek przeniesienia panowania władzy sowieckiej dalej na zachód — do Skandynawji. Druga, narazie bezsilna, przygląda się rozwojowi Finlandji, nie uznając jej prawa do zupełnie samodzielnego bytu państwowego. Zwycięstwo pierwszej pogrzebałoby samodzielność Finlandji i uczyniłoby z niej jeden z członów Związku Socjalistycznych Republik Rad, wydany na państwo panowania garści komunistów, a więc teroru i niszczyicielstwa. Zwycięstwo drugiej również zagroziłoby samodzielności

Finlandji, gdyż nawet bardzo umiarkowane i demokratyczne żywioły Rosji antybolszewickiej nie mogą się dotychczas pogodzić z istnieniem państwa niepodległego «u bram Petersburga».

Niezależnie od tego wszystkiego Finlandja cierpi z powodu niepomysłnego załatwienia sprawy Karelji Wschodniej, a ekspansja kulturalna Finów musi z natury rzeczy zwracać się ku plemionom fińskim Rosji północnej. Stąd zrozumienie, że, jeśli Finlandji grozi skąd jakies niebezpieczeństwo, to ze wschodu, i że dla osłabienia tego niebezpieczeństwa zbliżenie z państwami, również przez nie zagrożonemi, leży w interesie Finlandji.

Jednakże zrozumienie to nie jest w Finlandji dostateczne, wobec czego i dążenie do ściślejszego związku z państwami bałtyckimi — Estonją, Łotwą, a przede wszystkim z Polską, nie posiada tam odpowiedniej siły. Olbrzymia część opinii politycznej Finlandji boi się zbliżenia z Polską, uważając, że może ją to narazić na niepotrzebny zatarg wojenny z Rosją. W tym kierunku wypowiadają się zwłaszcza socjaliści finlandzcy.

Działa tu, poza niedocenianiem grozy własnej sytuacji na wypadek akcji zaborczej tej czy innej Rosji, bardzo umiejętnie prowadzona propaganda. I to propaganda, posiadająca w Finlandji grunt bardzo podatny, bo płynąca z Niemiec.

Wpływy niemieckie są w Finlandji bardzo silne i posiadają głęboko ugruntowane korzenie. Związki ekonomiczne z Niemcami, rola Niemiec podczas wojny domowej «białych» z «czerwonymi», fakt, że bardzo znaczna część dzisiejszego korpusu oficerskiego Finlandji odebrała wykształcenie w Niemczech, powszechna znajomość języka niemieckiego wśród inteligencji finlandzkiej — wszystko to pozwala propagandzie niemieckiej docierać do różnych ośrodków Finlandji. Że propaganda ta posiada charakter zaciekle antypolski, zbyteczne chyba dodawać.

Pod wpływem niemieckim w Finlandji rozpowszechniło się przekonanie, że jej nic a nic ze strony Niemiec nie grozi. Uczucie wdzięczności za pomoc niemiecką w r. 1918 kazalo zapomnieć Finlandczykom, że pomoc ta w rezultacie okazała

się bezinteresowną jedynie wskutek klęski zewnętrznej i wewnętrznej Hohenzollernów. Znaczna część fińskiej opinii publicznej zapomniała już o tem, że, gdyby nie zwycięstwo koalicji i nie rewolucja w Niemczech, Finlandja byłaby obecnie nie niepodległą republiką, lecz wasalnem państwem Niemiec z panującym niemieckim na tronie. Stąd niedoceniając politycznej ekspansji Niemiec na północ, stąd posłuch dla propagandy niemieckiej.

Polska, zdająca sobie sprawę z niebezpieczeństwa i od strony Rosji i od strony Niemiec, musi szukać dróg porozumienia z państwami, zagrożonemi tak przez jedną, jak i przez drugie. Toteż zadaniem polityki polskiej wobec Finlandji jest — z jednej strony przekonywanie jej, że zbliżenie z Polską nie tylko nie naraża jej na ryzyko wojenne, lecz, przeciwnie, zmniejszając niebezpieczeństwo rosyjskie, ryzyko to sprowadza do minimum, z drugiej zaś przeciwdziałanie propagandzie niemieckiej.

Zadania te w chwili obecnej są trudne, ani słowa, ale z tego nie wynika, ażebyśmy mieli prawo ich zaniechać. I nasze położenie, i położenie Finlandji wymagają postępowania obliczonego na szeregi lat, w ciągu których nie zabraknie chyba faktów, podkreślających niebezpieczeństwo, i nam i jej grożące. Zbliżenie ekonomiczne Polski i Finlandji, oparte obecnie na traktacie handlowym, powinno stać się jednym ze środków, prowadzących do ściślejszego zespolenia sił dwóch tych państw, skazanych przez losy na twardą walkę o istnienie, a nie posiadających żadnych absolutnie sprzecznych interesów.

MAPA FINLANDJI

(polityczna i etnograficzna)
w skali 1:6000.000

Objaśnienia:
- granice państwa i prowincji
- granica etnograficzna Szwedzko-fińska, podkreślone nazwy głównych miast departamentów

○SZTOKHOLM

REWEL
ESTONIA

LENINGRAD

BIBLIOTEKA

I
H
K
M

II.754